

Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi

PROGRAM ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH
na lata 2007 -2013
(PROW 2007 -2013)

projekt

W-04/III/06

Warszawa, marzec 2006 r.

1. TYTUŁ.....	4
2. PAŃSTWO CZŁONKOWSKIE.....	4
3. ANALIZA SYTUACJI POD WZGLĘDEM SILNYCH I SŁABYCH STRON, STRATEGIA WYBRANA DO ICH SPEŁNIENIA.....	4
4. WSPARCIE OBSZARÓW WIEJSKICH W RAMACH OSI PRIORYTETOWYCH.....	37
5. DZIAŁANIA OSI 1.	43
<u>DZIAŁANIE 1.1. SZKOLENIA ZAWODOWE I AKCJE INFORMACYJNE DLA OSÓB ZATRUDNIONYCH W ROLNICTWIE I LEŚNICTWIE .....</u>	43
<u>DZIAŁANIE 1.2. UŁATWIENIE STARTU MŁODYM ROLNIKOM.....</u>	46
<u>DZIAŁANIE 1.3. RENTY STRUKTURALNE .....</u>	49
<u>DZIAŁANIE 1.4. MODERNIZACJA GOSPODARSTW ROLNYCH.....</u>	51
<u>DZIAŁANIE 1.5. ZWIĘKSZANIE WARTOŚCI DODANEJ PODSTAWOWEJ PRODUKCJI ROLNEJ I LEŚNEJ .....</u>	54
<u>DZIAŁANIE 1.6. POPRAWIANIE I ROZWIJANIE INFRASTRUKTURY ZWIĄZANEJ Z ROZWOJEM I DOSTOSOWANIEM ROLNICTWA I LEŚNICTWA.....</u>	57
<u>DZIAŁANIE 1.7. UCZESTNICTWO ROLNIKÓW W SYSTEMACH JAKOŚCI ŻYWNOŚCI.....</u>	62
<u>DZIAŁANIE 1.8. DZIAŁANIA INFORMACYJNE I PROMOCYJNE .....</u>	66
<u>DZIAŁANIE 1.9. GRUPY PRODUCENTÓW ROLNYCH.....</u>	68
<u>DZIAŁANIE 1.10. KORZYSTANIE Z USŁUG DORADCZYCH PRZEZ ROLNIKÓW I POSIADACZY LASÓW.....</u>	72
6. DZIAŁANIA OSI 2.	76
<u>DZIAŁANIE 2.1 WSPIERANIE GOSPODAROWANIA NA OBSZARACH GÓRSKICH I INNYCH OBSZARACH O NIEKORZYSTNYCH WARUNKACH GOSPODAROWANIA. ....</u>	76
<u>DZIAŁANIE 2.2. PŁATNOŚCI DLA OBSZARÓW NATURA 2000 ORAZ ZWIĄZANYCH Z WDRAŻANIEM DYREKTYWY 2000/60/WE .....</u>	81

<u>DZIAŁANIE 2.3. PROGRAM ROLNOŚRODOWISKOWY ORAZ INWESTYCJE NIEPRODUKCYJNE .....</u>	84
<u>DZIAŁANIE 2.4. ZALESIANIE GRUNTÓW ROLNYCH ORAZ ZALESIANIE GRUNTÓW INNYCH NIŻ ROLNE .....</u>	89
<u>DZIAŁANIE 2.5. PŁATNOŚCI LEŚNOŚRODOWISKOWE ORAZ NA OBSZARACH LEŚNYCH NATURA 2000 .....</u>	93
<u>DZIAŁANIE 2.6. ODTWARZANIE POTENCJAŁU PRODUKCJI LEŚNEJ ZNISZCZONEGO PRZEZ KATASTROFY I WPROWADZANIE ODPOWIEDNICH INSTRUMENTÓW ZAPOBIEGAWCZYCH.....</u>	97
<u>7. DZIAŁANIA OSI 3. ....</u>	100
<u>DZIAŁANIE 3.1. RÓŻNICOWANIE W KIERUNKU DZIAŁALNOŚCI NIEROLNICZEJ .....</u>	100
<u>DZIAŁANIE 3.2 PODSTAWOWE USŁUGI DLA GOSPODARKI I LUDNOŚCI WIEJSKIEJ. ....</u>	103
<u>DZIAŁANIE 3.3. ODNOWA I ROZWÓJ WSI.....</u>	105
<u>DZIAŁANIE 3.4. TWORZENIE I ROZWÓJ MIKROPRZEDSIĘBIORSTW .....</u>	109
<u>DZIAŁANIE 3.5 SZKOLENIE I INFORMOWANIE .....</u>	112
<u>8. OŚ 4 – LEADER.....</u>	116
<u>10. POMOC TECHNICZNA .....</u>	128
<u>11. SYSTEM ZARZĄDZANIA I KONTROLI.....</u>	133
<u>12. FINANSOWANIE PROGRAMU ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH .....</u>	139
<u>12. OPIS SYSTEMU MONITOROWANIA I OCENY .....</u>	142

1. TYTUŁ

Program Rozwój Obszarów Wiejskich 2007-2013

2. PAŃSTWO CZŁONKOWSKIE

Polska

Obszar geograficzny objęty Programem

Program będzie realizowany w latach 2007-2013 na terenie całego kraju. Podstawą realizacji założeń strategicznych Programu będą działania na rzecz rozwoju obszarów wiejskich w ramach czterech osi priorytetowych. Wszystkie te działania będą finansowane z Europejskiego Funduszu Rolnego na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz ze środków krajowych przeznaczonych na ten cel w ustawie budżetowej.

Regiony sklasyfikowane jako cel Konwergencji

Całe terytorium naszego kraju zostało sklasyfikowane jako obszar Celu Konwergencji (dawniej Celu 1).

3. ANALIZA SYTUACJI POD WZGLĘDEM SILNYCH I SŁABYCH STRON, STRATEGIA WYBRANA DO ICH SPEŁNIENIA

3.1. Analiza sytuacji pod względem silnych i słabych stron

- Sytuacja społeczno-ekonomiczna kraju

Polska jest krajem zróżnicowanym przestrzennie pod względem warunków przyrodniczych i klimatycznych, stanu rozwoju gospodarczego, w tym wiodących gałęzi gospodarki, które determinują poziom życia i perspektywy funkcjonowania jej mieszkańców. Wiele regionów w Polsce posiada charakter rolniczy i z tym sektorem wiąże się podstawowa działalność gospodarcza.

Polska jest krajem nizinnym. Blisko 96% terytorium Polski położone jest poniżej 350 m n.p.m., a jedynie 2,9% - na wysokości powyżej 500 m n.p.m.

Użytki rolne stanowią 61,2% powierzchni kraju, a lasy i grunty zadrzewione około 29,8%. Trwałe użytki zielone obejmują 12,9% powierzchni kraju (łąki 7,5 %, pastwiska 5,4 %), co stanowi 21,1% użytków rolnych Polski (dane Głównego Urzędu Statystycznego (GUS), 2004).

Obszary wiejskie w Polsce definiowane są jako tereny położone poza granicami administracyjnymi miast.

Ludność

Według GUS liczba ludności Polski w 2004 r. (stan na dzień 31.12.2004 r.) wynosiła 38,17 mln osób, co stanowiło 10,4% ogółu ludności obecnej Unii Europejskiej (UE). Na

obszarach wiejskich mieszkało 38,5% ogółu ludności, to jest 14 703,7 tys. osób, w tym 7 321,9 tys. mężczyzn i 7 381,8 tys. kobiet. Miejscowości wiejskie są bardzo zróżnicowane pod względem liczby mieszkańców:

- 15% liczy mniej niż 100 mieszkańców;
- 66% od 100 do 500 mieszkańców;
- 13% od 500 do 1000 mieszkańców;
- tylko 6% powyżej 1000 mieszkańców.

Udział ludności wiejskiej zróżnicowany jest regionalnie: od 21,2% w województwie śląskim do 59,5% w województwie podkarpackim. Tradycyjna rodzina wiejska żyje zwykle w strukturach wielopokoleniowych. Gospodarstwa domowe składające się z 5 lub więcej osób stanowią 24,5% wszystkich gospodarstw domowych na wsi, natomiast w miastach stanowią jedynie 9,0%.

W porównaniu z miastami, obszary wiejskie charakteryzują się większym odsetkiem dzieci i młodzieży. W tej sytuacji, zapewnienie odpowiedniego systemu oświaty oraz tworzenie nowych miejsc pracy na wsi są szczególnie istotne. Należy również zaznaczyć, iż 40% mieszkańców wsi stanowi ludność w wieku powyżej 40 lat. Ze względu na niższy stopień mobilności grupa ta prawdopodobnie pozostanie na obszarach wiejskich.

Tabela 1. Ludność Polski – stan na 31 XII 2004 roku.

Wyszczególnienie	Ludność		
	Ogółem w tys.	Na 1 km ²	Na obszarach wiejskich jako % ludności ogółem
POLSKA – województwa	38 173,8	122	38,5
Dolnośląskie	2 893,0	145	29,0
Kujawsko-Pomorskie	2 068,3	115	38,3
Lubelskie	2 185,2	87	53,3
Lubuskie	1 009,2	72	35,8
Łódzkie	2 587,7	143	35,3
Małopolskie	3 260,2	214	50,3
Mazowieckie	5 146,0	144	35,3
Opolskie	1 051,5	112	47,3
Podkarpackie	2 098,0	118	59,5
Podlaskie	1 202,4	60	40,9

Pomorskie	2 194,0	120	32,5
Śląskie	4 700,7	382	21,2
Świętokrzyskie	1 288,7	110	54,5
Warmińsko-Mazurskie	1 428,7	59	39,9
Wielkopolskie	3 365,3	113	42,7
Zachodniopomorskie	1 694,9	74	30,7

Źródło: "Rocznik Statystyczny Województw", Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2004

W Polsce średnia gęstość zaludnienia wynosi 122 osób/km², przy czym w miastach wskaźnik ten wynosi 1105 osób/km², a na terenach wiejskich 50 osób/km² (dane GUS, 2004). Obszary wiejskie, stanowiące 93,2%, są skupione w ramach gmin wiejskich lub stanowią część gminy miejsko-wiejskiej. Należy dodać, że części gmin miejsko-wiejskich, tj.: miasto i obszar wiejski posiadają odrębne identyfikatory terytorialne, co pozwala na gromadzenie i prezentację danych statystycznych w podziale na miasto i wieś.

Na obszarach wiejskich zamieszkuje 38,4% ogółu ludności, to jest 14,7 mln osób. Odsetek osób pracujących w rolnictwie wynosi 17,5%.

Struktura demograficzna ludności wiejskiej zmienia się na niekorzyść (podobnie jak w przypadku całej ludności Polski), co wyraża przede wszystkim jej starzenie się; mediana wieku mieszkańca wsi wynosi prawie 35 lat (w miastach prawie 38 lat). Niekorzystna jest także relacja liczby ludności w wieku nieprodukcyjnym do ludności w wieku produkcyjnym; wynosi ona 67 (w mieście 52). Jednocześnie na wsi odnotowuje się wyższy udział osób w wieku przedprodukcyjnym (24,5% populacji wiejskiej) aniżeli w mieście (19,1%). Za kilkanaście lat zasoby te będą wprost nieocenione dla kraju a zapewne także mogą mieć znaczenie dla innych krajów Unii.

Wykształcenie

Poziom wykształcenia ludności w wieku produkcyjnym oraz szanse na wykształcenie osób w wieku przedprodukcyjnym na wsi są gorsze aniżeli w mieście, głównie za sprawą kończenia edukacji na niższym poziomie (głównie zasadnicze zawodowe), ale także niższego poziomu kształcenia szkolnego i przedszkolnego (tabela nr 2).

Tabela 2. Struktura wykształcenia ludności powyżej 15 roku życia w latach 1988 i 2002.

Poziom wykształcenia	1988 r.			2002 r.		
	Ogółem	Miasta	Wieś	Ogółem	Miasta	Wieś
	%	%	%	%	%	%
Wyższe	6,5	9,4	1,8	10,2	13,2	4,3
Średnie i policealne	24,7	31,8	13,1	32,7	37,4	21,5
Zasadnicze zawodowe	23,6	23,2	24,1	24,1	20,4	28,0
Podstawowe ukończone	38,8	32,3	49,2	28,1	23,9	39,7
Podstawowe nieukończone i bez wykształcenia szkolnego	6,5	2,9	11,2	2,8	2,3	5,9

Źródło: „Mały Rocznik Statystyczny” GUS, Warszawa 2004

Poziom wykształcenia rolników i mieszkańców wsi ulega systematycznej poprawie. Wciąż jednak aż 44% mieszkańców wsi ma zaledwie pełne wykształcenie podstawowe, zaś spośród użytkowników gospodarstw rolnych pełne wykształcenie podstawowe ma 32% rolników. W krajach UE-15 udział rolników, którzy zakończyli swoją edukację na szkole podstawowej wynosi tylko 16,9%. Konsekwencją niskiego poziomu wykształcenia rolników w Polsce jest m.in. mniejsza aktywność społeczno-zawodowa, większe trudności ze znalezieniem alternatywnego miejsca pracy poza rolnictwem, niski poziom dochodów.

Poziom wykształcenia mieszkańców wsi jest nadal niższy w porównaniu do mieszkańców miast. Generalnie jednak wykształcenie pracujących w rolnictwie pozostaje na bardzo niskim poziomie ogólnym i fachowym, choć ulega systematycznej poprawie. Pozytywną tendencją jest stały wzrost odsetka osób z wykształceniem ponadpodstawowym. W latach 1988-2002 ponad dwukrotnie zmniejszył się na wsi udział osób z wykształceniem podstawowym nieukończonym i bez wykształcenia szkolnego. W 2002 roku wśród użytkowników gospodarstw rolnych osoby z wykształceniem wyższym stanowiły ok. 5%, ok. 60% posiadało wykształcenie policealne, średnie zawodowe, ogólnokształcące lub zasadnicze zawodowe, kolejne 32% - podstawowe, a niespełna 3% - podstawowe nieukończone i bez wykształcenia (GUS, dane NSP'2002).

Niski poziom wykształcenia ludności wiejskiej, obok niekorzystnego wpływu na tempo modernizacji rolnictwa, zmniejsza możliwość szerszego rozwinięcia pozarolniczej działalności gospodarczej na wsi jako alternatywnego zatrudnienia dla występujących nadwyżek siły roboczej.

Bezrobocie

W wyniku zmian i przekształceń strukturalnych w Polsce obszary wiejskie zostały dotknięte problemem bezrobocia. W 2004 r. liczba bezrobotnych mieszkańców wsi w kategorii wiekowej 15 lat i więcej wyniosła 1140 tys., a stopa bezrobocia na wsi wyniosła 17,6% (GUS, BAEL - średnia roczna za 2004 r.).

W Polsce właściciele i posiadacze gospodarstw rolnych o powierzchni użytków rolnych powyżej 2 ha przeliczeniowych nie mogą rejestrować się jako bezrobotni – według szacunków w rolnictwie indywidualnym ok. 1,6 mln osób nie znajduje zatrudnienia i stanowi tzw. bezrobocie ukryte, zaś blisko 70% osób pracuje w niepełnym wymiarze czasu pracy.

W Polsce notuje się znacznie wyższą niż w poszczególnych krajach tzw. dawnej UE (UE-15) liczbę pracujących w rolnictwie. Udział pracujących w rolnictwie do ogółu pracujących wynosi 16,44%, natomiast średnio w krajach UE - 4,5% (najwyższy w Grecji – 17%, najniższy w Wielkiej Brytanii – 1,6%).

W części wynika to z różnic metodologicznych w liczeniu osób pracujących w gospodarstwach indywidualnych – w Polsce do pracujących zalicza się również osoby produkujące na własne potrzeby oraz pracujących na działkach rolnych o powierzchni od 0,1 ha do 1,0 ha użytków rolnych. Według GUS, w 2004 r., w rolnictwie, łowiectwie i leśnictwie pracowało 16,83% ogółu pracujących.

W układzie województw najwięcej pracujących w rolnictwie na obszarach wiejskich odnotowano w województwie podlaskim (31,9%), a najmniej w śląskim (9,3%).

Poziom zatrudnienia w rolnictwie, mierzony liczbą osób zatrudnionych/100 ha użytków rolnych jest najwyższy w województwach południowej Polski i wynosi kolejno: w małopolskim (53,9), podkarpackim (47,0), świętokrzyskim (39,5), śląskim (34,0). Mimo, że w województwie śląskim jest najmniej osób zatrudnionych w rolnictwie w skali kraju, to w stosunku do niewielkiej powierzchni użytków rolnych w tym województwie (638 617 ha) daje wysoki wskaźnik zatrudnionych na 100 ha użytków rolnych.

Najmniej zatrudnionych na 100 ha użytków rolnych odnotowano w województwach: zachodniopomorskim (7,1), warmińsko - mazurskim (9,0), lubuskim (9,9) i pomorskim (11,9). Województwa te charakteryzują się niskim poziomem zatrudnienia w stosunku do powierzchni użytków rolnych.

Udział pracujących w rolnictwie maleje w wolnym tempie, głównie z powodu braku miejsc pracy poza rolnictwem. Należy podkreślić, że przy ogólnie wysokim poziomie zatrudnienia w rolnictwie, w niektórych regionach (głównie na wschodzie Polski) występuje problem braku następców w gospodarstwach i wyludniania się terenów wiejskich.

Wydajność pracy w rolnictwie mierzona za pomocą wartości dodanej brutto przypadającej na roczną jednostkę pracy jest w Polsce bardzo niska i wynosi zaledwie 14% poziomu

tego wskaźnika w UE-25. Tak niski wskaźnik jest konsekwencją dużego rozdrobnienia rolnictwa, niekorzystnej jego struktury agrarnej, niewielkiej siły ekonomicznej gospodarstw rolnych, wysokiego jawnego i ukrytego bezrobocia w gospodarstwach rolnych, niskiego wykształcenia rolników i wreszcie niedostatecznego wyposażenia gospodarstw rolnych w nowoczesne maszyny i urządzenia.

Wydajność pracy w przemyśle spożywczym mierzona za pomocą wartości dodanej brutto przypadającej na jednego zatrudnionego jest w Polsce ponad trzykrotnie niższa niż średnio w UE-25. Jej wartość jednak w Polsce systematycznie wzrasta. Poprawa tego wskaźnika jest efektem prowadzonej restrukturyzacji przedsiębiorstw polegającej m.in. na obniżce kosztów produkcji i zmniejszaniu zatrudnienia, poprawie technicznego i technologicznego uzbrojenia procesów produkcyjnych, obniżce cen surowców rolnych oraz generalnie większym ich przetworzeniu (co oznacza wzrost wartości dodanej produktu finalnego).

STRUKTURA GOSPODARSTW ROLNYCH

Charakterystyka struktury obszarowej gospodarstw rolnych

W Polsce w 2004 r. funkcjonowało 1,79 mln gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych. Średnia powierzchnia gospodarstwa rolnego systematycznie zwiększa się i wynosi obecnie 10 ha. Rolnictwo w Polsce jest zróżnicowane regionalnie pod względem kultury rolnej, agrotechniki, jakości gleb i wód. Posiada ono stosunkowo tradycyjny charakter. Przeważają gospodarstwa rodzinne, ekstensywne nastawione na wielokierunkową produkcję. Gospodarstwa o wysokim stopniu specjalizacji stanowią niski odsetek i występują lokalnie.

Struktura obszarowa gospodarstw rolnych w Polsce jest zróżnicowana. Liczebnie dominują gospodarstwa małe, o powierzchni 1 – 5 ha (stanowią one ponad połowę ogólnej liczby gospodarstw), które użytkują ok. 20% użytków rolnych. Gospodarstwa powyżej 20 ha użytków rolnych, w tym największe, stanowią zaledwie 6%, ale w ich użytkowaniu pozostaje 35% powierzchni użytków rolnych. Udział gospodarstw średnich (od 5 do 20 ha użytków rolnych) wynosi ok. 35% w ogólnej liczbie gospodarstw. Gospodarstwa te użytkują ok. 46% użytków rolnych.

Średnia wielkość gospodarstwa w Polsce wykazuje znaczne zróżnicowanie regionalne. Największe rozdrobnienie gospodarstw indywidualnych powyżej 1 ha użytków rolnych występuje w województwach południowych, w których średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach wynosi: 2,56 ha w małopolskim i 2,83 ha w podkarpackim. Największą średnią powierzchnią charakteryzują się gospodarstwa w województwach północnych, gdzie na gospodarstwo indywidualne powyżej 1 ha użytków rolnych przypada średnio: w warmińsko – mazurskim – 16,65 ha, zachodniopomorskim – 17,57 ha i pomorskim – 12,9 ha.

Większość gospodarstw indywidualnych powyżej 1 ha użytków rolnych posiada grunty w tzw. szachownicy, z czego 18,1% w 6 i więcej działkach. Odległość działek od siedziby gospodarstwa wynosi w niektórych przypadkach nawet powyżej 10 km (w 4,6% gospodarstw).

W Polsce gospodarstwa z punktu widzenia aktywności rynkowej dzielą się na trzy zasadnicze grupy. Pierwsza z nich to gospodarstwa, w których produkcja jest zaniechana, czasowo wstrzymana ze względów ekonomicznych lub odbywa się wyłącznie na własne potrzeby. Na drugim biegunie znajdują się gospodarstwa towarowe, silnie ekonomicznie, produkujące na rynek. Trzecia grupa to gospodarstwa produkujące częściowo na rynek. Ze względu na powolne zmiany strukturalne, jakie zachodzą w tym sektorze, oraz znaczne liczby gospodarstw w tych grupach, konieczne będzie uwzględnienie potrzeb trzech grup gospodarstw rolnych przy planowaniu instrumentów wsparcia.

W Polsce rolnictwo jest sektorem gospodarczym o dużym znaczeniu i ma decydujący wpływ nie tylko na sytuację społeczno-ekonomiczną mieszkańców obszarów wiejskich, ale także na stan środowiska przyrodniczego, strukturę krajobrazu oraz różnorodność biologiczną kraju. Stosunkowo niewielki jest natomiast wpływ rolnictwa na wskaźniki makroekonomiczne, w tym przede wszystkim udział w Produkcie Krajowym Brutto (PKB). W 2004 roku PKB *per capita* wyniósł 24 153 zł, a udział rolnictwa w PKB kształtował się na poziomie 4,5%.

INFRASTRUKTURA W ROLNICTWIE I NA OBSZARACH WIEJSKICH

INFRASTRUKTURA TECHNICZNA

Słabo rozwinięta infrastruktura techniczna na wsi stanowi jedną z najpoważniejszych barier rozwoju obszarów wiejskich.

Wiele istniejących dróg utwardzonych wymaga modernizacji i remontu, z kolei drogi dojazdowe do gruntów rolnych i leśnych są w przeważającej większości drogami gruntowymi, które wymagają utwardzenia. Wskaźnik gęstości dróg gminnych wynosił 47,8 km/100 km² powierzchni a ogółem długość dróg gminnych na koniec 2004 r. wynosiła ok. 150 tys. km.

Wskaźnik gęstości dróg dojazdowych do gruntów rolnych i leśnych wynosił 90,1 km/100 km² a ogółem długość dróg dojazdowych do gruntów rolnych i leśnych na koniec 2004 r. wynosiła ok. 280 tys. km.

W ostatnich latach nastąpił przyspieszony rozwój infrastruktury wsi, szczególnie w zakresie zbiorowego zaopatrzenia wsi w wodę, telefonizacji wsi oraz gazyfikacji wsi. Jednakże nadal występują duże dysproporcje między inwestycjami dotyczącymi wodociągów a inwestycjami mającymi na celu zagospodarowanie ścieków. Ogólna liczba wsi sołeckich w Polsce to 40 281, z tego 34 550 wsi posiada sieć wodociagową, a 5 108

sieć kanalizacyjną. Odpowiednio stanowi to 85,8% wsi wyposażonych w sieć wodociągów zbiorowych oraz 12,7% wsi posiadających zbiorową sieć kanalizacyjną.

Wiejskie oczyszczalnie ścieków - zarówno zbiorcze, jak i indywidualne - to wynik inwestycji realizowanych w ciągu ostatnich kilku lat. Na koniec 2004 r. istniało na wsi 2 416 zbiorczych oczyszczalni ścieków o łącznej przepustowości ponad 1 mln m³/dobę oraz 28 869 indywidualnych wiejskich oczyszczalni ścieków.

Gminne wysypiska śmieci można podzielić na dwie grupy: wysypiska nieposiadające infrastruktury technicznej chroniącej środowisko i nowoczesne – wybudowane z uwzględnieniem ekranów izolacyjnych i zbieraniem wód ociekowych. Na koniec 2004 r. odnotowano liczbę 991 zorganizowanych składowisk odpadów komunalnych o łącznej powierzchni 2,4 tys. ha.

Sieć telefoniczna na obszarach wiejskich jest elementem ogólnopolskiego systemu telefonizacji. W związku z szybkim jej rozwojem zostały wprowadzone nowe technologie telefonii przewodowej, w tym ISDN. Według danych GUS w 2004 r. na obszarach wiejskich przypadało 19,45 abonentów telefonicznych na 100 osób, podczas gdy w kraju średnio 32,69. W państwach UE-15 wskaźnik ten wynosił 47.

Określa się, że ok. 20% mieszkańców wsi korzysta z gazu sieciowego. Są to jednak głównie odbiorcy zlokalizowani w województwach południowej Polski i miejscowościach podwarszawskich, a także część mieszkańców zachodniej Polski, gdzie przebiega większość rurociągów gazowych. Pozostała część kraju charakteryzuje się niskim poziomem dostępności gazu sieciowego. Zgodnie z danymi GUS na koniec 2004 r. na terenach wiejskich odnotowano 878,3 tys. przyłączy do gazu sieciowego, natomiast na terenach miejskich 1 287,0 tys.

Stan ilościowy technicznej infrastruktury produkcyjnej użytkowanej w polskim rolnictwie systematycznie rośnie. W 2002 r. w gospodarstwach rolnych było 1364,3 tys. ciągników, 123 tys. kombajnów zbożowych, 81,2 tys. kombajnów ziemniaczanych oraz 32,2 tys. kombajnów buraczanych. Jednak w przeliczeniu na jednostkę powierzchni użytków rolnych lub powierzchni uprawy, wartości wskaźników wyposażenia w Polsce znacznie odbiegają od unijnych (czyli dotyczących tzw. krajów dawnej UE (UE-15)). Liczba ciągników w przeliczeniu na 100 gospodarstw jest w Niemczech, Francji i Wielkiej Brytanii jest od 2 do 3 razy większa niż w Polsce. Zgodnie z opinią IBMER ilościowe wyposażenie rolnictwa w środki trwałe mechanizacji rolnictwa jest dostateczne. Niepokojący jest jednak ich wiek i stopień zużycia oraz związana z tym luka techniczno-technologiczna dzieląca polskie rolnictwo od rolnictwa przodujących w tym zakresie tzw. dawnych krajów UE (UE-15). W konsekwencji należy brać pod uwagę niebezpieczeństwo, iż w perspektywie najbliższych 10 lat wiele gospodarstw rolniczych w Polsce może zostać pozbawionych maszyn i ciągników rolniczych. Wynika to z drastycznego zużycia podstawowych środków produkcji.

Wyniki Powszechnego Spisu Rolnego z 2002 r. wskazują, że 2199,7 tys. indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce dysponowało budynkami inwentarskimi i gospodarczymi w liczbie 5373,6 tys., w tym 1659,1 tys. budynków inwentarskich i 3714,5 tys. budynków gospodarskich. Budynki wielofunkcyjne znajdowały się w 32,4% gospodarstw rolnych – największy ich udział (45-60%) zarejestrowano w gospodarstwach rolnych o powierzchni 300 ha lub większej.

Stan techniczny i standard tych budynków na ogół jest niski. Prawie połowa z nich została wybudowana przed 1960 r., tj. 46% obór, 50% chlewni, 44% stodół. Do 1996 r. zmodernizowano zaledwie 15% budynków inwentarskich i gospodarczych. Średnia kubatura nowego budynku inwentarskiego wynosi blisko 1200 m³, w tym w budownictwie indywidualnym – 1000 m³. Jednakże od kilku lat utrzymuje się tendencja wzrostowa w ilości oddawanych do użytku budynków produkcyjnych w rolnictwie, głównie obiektów inwentarskich.

INFRASTRUKTURA SPOŁECZNA

Infrastruktura społeczna na obszarach wiejskich wykazuje cechy niedoinwestowania i niedostosowania do istniejących potrzeb. Niedostateczny rozwój dotyczy szczególnie placówek kulturalnych, turystycznych, ale też szkół i placówek służby zdrowia.

W zakresie dostępu do służby zdrowia obszary wiejskie również wykazują duże zapóźnienia w stosunku do miast. Liczba ludności przypadającej na jedną przychodnię i ośrodek zdrowia, była na obszarach wiejskich najwyższa w województwie wielkopolskim (9433 osób), a najniższa w województwie podlaskim (3960) i opolskim (3756).

Warunki nauki na wsi są zdecydowanie gorsze niż w mieście, także przeciętny poziom nauczania na wsi jest z reguły niższy. Na mniej korzystne możliwości edukacyjne dzieci wiejskich składa się szereg barier związanych z funkcjonowaniem systemu oświaty na wsi, np.: ograniczony dostęp do przedszkoli, gorzej wykwalifikowani nauczyciele, gorsza oferta edukacyjna szkolnictwa ponadpodstawowego oraz sytuacja materialna rodzin wiejskich. Wybór szkoły ponadpodstawowej jest uzależniony od sieci szkół w najbliższej okolicy, możliwości dojazdu do szkoły lub zamieszkania w internacie, kosztów dojazdów lub mieszkania poza domem. Na obszarach wiejskich występują znaczące rozbieżności regionalne w zakresie infrastruktury społecznej, przy czym najniższy poziom rozwoju odnotowuje się w województwach północno-wschodnich.

CHARAKTERYSTYKA PRODUKCJI ROLNEJ I PRZETWÓRSTWA ARTYKUŁÓW ROLNYCH I LEŚNYCH

PRODUKCJA ROŚLINNA

Produkcja roślinna w Polsce stanowi ważną składową sektora rolnego. Dominuje produkcja zbóż, roślin okopowych, w tym przede wszystkim ziemniaków (mimo corocznego spadku powierzchni ich uprawy) oraz warzyw i owoców. Coraz większe znaczenie zyskuje uprawa roślin na cele nieżywnościowe, w tym uprawa roślin energetycznych. Chociaż sektor upraw energetycznych w Polsce znajduje się na bardzo wczesnym etapie rozwoju, cieszy się on coraz większym zainteresowaniem rolników, jako alternatywne źródło dochodów.

W produkcji zbóż specjalizują się przede wszystkim regiony Polski centralnej, północno-wschodniej i północno-zachodniej. Uprawa ziemniaka jest domeną województw pasa centralnego i południowo-wschodniego. Rośliny oleiste są uprawiane głównie w Polsce północno-zachodniej, rośliny przemysłowe, np. tytoń - w przeważającej części w województwach lubelskim, podkarpackim, świętokrzyskim, kujawsko-pomorskim, małopolskim. Dzięki sprzyjającym warunkom glebowo-klimatycznym i ekonomicznym Polska jest obecnie największym producentem ziemniaków i jednym z czterech największych producentów rzepaku na rynku europejskim. Równocześnie znaczący udział w uprawach tradycyjnie związanych z rolnictwem polskim zajmuje burak cukrowy. Głównymi obszarami produkcji tej rośliny są południowo-wschodnie i północno-wschodnie regiony Polski. Produkcja owoców i warzyw ze względu na warunki glebowe i klimatyczne jest umiejscowiona przede wszystkim w pasie centralnym i południowo-wschodnim.

Owoce i warzywa

W 2004 r. zbiory owoców ogółem wyniosły ok. 3,44 mln ton, a warzyw gruntowych ponad 4,67 mln ton. W 2004 r. produkcją owoców zajmowało się ponad 300 tys. gospodarstw, natomiast warzyw gruntowych – ponad 600 tys. gospodarstw, a warzyw pod osłonami ok. 40 tys. gospodarstw. Jedynie około 15-20% gospodarstw (około 350–400 tys.) produkowało na rynek. Pozostałe gospodarstwa produkowały na własne potrzeby. Przetwórstwo owoców i warzyw jest bardzo rozproszone. Zajmuje się nim obecnie ok. 1400-1500 zakładów. Około 90% ogólnej liczby przetwórci to zakłady małe zatrudniające od 1 do 50 osób. Firmy duże stanowią ok. 5% ogólnej liczby przetwórci. Udział w rynku nowo powstałych małych zakładów szacowany jest na 80 - 90%. W 2004 r. przetworzono w zakładach około 70% (2,5 mln ton) zbiorów owoców oraz około 23% (1,1 mln ton) zbiorów warzyw. Dla większości zakładów przetwórczych problemem jest brak stabilnej bazy surowcowej, znaczne rozdrobnienie obszarowe upraw oraz niejednolita jakość surowca.

Dużemu rozdrobnieniu produkcji towarzyszy niski poziom wyposażenia technicznego gospodarstw, głównie w chłodnie, których posiadanie jest niezbędne do zachowania odpowiedniej jakości produktu i zabezpieczenia ciągłości dostaw.

Obecnie w sektorze zarejestrowanych jest około 200 grup producentów, które mogłyby spełniać wymogi dotyczące organizacji producentów zawarte w rozporządzeniu Rady (WE) nr 2200/99. Obserwuje się zarówno wzrost liczby grup, jak i zwiększenie ich produkcji towarowej. Na rynku krajowym przetwórstwo owoców (głównie soków i przetworów tradycyjnych) rośnie w ostatnich latach przewaga podaży nad popytem. Konkurencja pomiędzy producentami powoduje procesy koncentracji w tej branży. W produkcji soków pitnych i napojów 9 firm ma ponad 80% udział w podaży, a w produkcji wyrobów żelowych 4 firmy mają 60% udziału w podaży na rynku.

Zboża

Zaczynają zanikać tendencje spadkowe w spożyciu przetworów zbożowych. W sezonie 2003/2004 spożycie wynosiło 22,1% krajowego zużycia zbóż, a 4,3% zużyto przemysłowo. Od kilku lat przemysłowe przetwórstwo wykazuje powolną tendencję wzrostową. W dużych i średnich firmach w 2003 r. w porównaniu z rokiem poprzednim zwiększyła się produkcja mąk pszennych (7,2%), pieczywa cukierniczego (7,2%), a niewiele obniżyła się produkcja kasz (0,2%), makaronów (0,8%) i mąki żytniej (0,4%).

Kontynuowany jest powolny proces uprzemysławiania przemiałów zbóż. Restrukturyzacja przedsiębiorstw prowadzi do wzrostu wydajności pracy i rentowności. Rentowność netto przetwórstwa zbóż w ostatnich latach wahała się w granicach 2-2,5%, natomiast w I półroczu 2004r. wzrosła ponad dwukrotnie do poziomu 6,3% przychodów netto. Najwyższą rentownością netto charakteryzowało się młynarstwo (6,9%) i piekarnictwo (5,4%). Od 2002 r. w przetwórstwie zbóż, zarówno pierwotnym jak i wtórnym, trwa ożywienie inwestycyjne. Nakłady na rozwój i modernizację tego sektora w 2003 r. wyniosły 600 mln zł i były o ponad 30% wyższe niż w 2002 r.

PRODUKCJA ZWIERZĘCA

Produkcja i przetwórstwo mleka w Polsce

W 2004 r. produkcja mleka w Polsce wyniosła 11 550 mln litrów, z czego produkcja towarowa stanowiła 8 750 mln (w tym udział klasy ekstra 93%). Chowem krów mlecznych zajmuje się 874 tys. gospodarstw, z których ponad 50% produkuje mleko wyłącznie na własne potrzeby, sprzedając jedynie sezonowe nadwyżki sąsiadom lub na lokalnych rynkach.

Ponad 93% gospodarstw zajmujących się produkcją mleka posiada stada liczące do 9 krów. W gospodarstwach tych utrzymywane jest ponad 64% krajowego pogłowia krów mlecznych. Zaledwie 6,4% gospodarstw utrzymuje stada liczące 10 i więcej krów mlecznych, z czego 0,1% gospodarstw można uznać za wielkostadne, tj. utrzymujące stada liczące więcej niż 50 krów mlecznych. W stadach liczących 10 i więcej krów utrzymywane jest ok. 35% krajowego pogłowia krów. Przeciętne stado krów w Polsce liczy około trzy sztuki i jest prawie 10-krotnie mniejsze niż w krajach UE-15.

W pogłowie krów mlecznych obserwowana jest tendencja spadkowa. Spowodowane jest to między innymi zmianami w strukturze gospodarstw, odchodzeniem od produkcji mleka w gospodarstwach małych, utrzymujących od jednej do trzech krów, a także wprowadzaniem wyższych wymagań jakościowych, jakie muszą zostać spełnione przy produkcji mleka. Należy jednak zauważyć, że spadkowi pogłowia towarzyszy poprawa jakości genetycznej bydła mlecznego i wzrost średniej wydajności mlecznej. Mimo spadku pogłowia produkcja mleka w Polsce utrzymuje się na zbliżonym poziomie i zapewnia samowystarczalność kraju w mleko i produkty mleczarskie z zachowaniem dodatniego salda handlu zagranicznego. Według danych, publikowanych przez IERiGŻ, średnia wydajność mleczna w 2004 r. wyniosła 4120 kg na sztukę, natomiast zgodnie z danymi Krajowego Centrum Hodowli Zwierząt średnia wydajność mleczna krów w stadach objętych oceną użytkowości wyniosła 6152 kg mleka na sztukę. Jest to poziom zbliżony do średniej wydajności mlecznej uzyskiwanej w UE-15.

W sektorze przetwórstwa mleka w Polsce działa obecnie 358 zakładów przetwórstwa mleka. Ponad połowa z nich (204) spełnia wymagania sanitarno – weterynaryjne UE, a 154 otrzymało okresy przejściowe na dostosowanie do wymogów sanitarno – weterynaryjnych UE do końca 2006 r.

Produkcja i przetwórstwo mięsa

W 2004 r. produkcja żywca wieprzowego wyniosła ok. 2580 tys. ton, zaś wołowego 610 tys. ton. Chowem bydła zajmuje się w Polsce ponad 900 tys. gospodarstw rolnych, przy czym tylko 67% prowadzi produkcję towarową. Chowem trzody zajmuje się ok. 800 tys. gospodarstw, z których 75% z nich prowadzi produkcję towarową.

Produkcja i przetwórstwo mięsa czerwonego jest jednym z największych działów polskiej gospodarki. Zakupy mięsa stanowią ok. 10% ogółu wydatków ludności (ok. 30% wydatków na żywność). Produkcja mięsa wieprzowego i wołowego stanowi 33% produkcji towarowej rolnictwa, a sektor zapewnia rynek pracy dla ponad 100 tys. osób w przemyśle i rzemiośle oraz dla około 1 mln osób w rolnictwie. Obecna struktura branży mięsnej jest bardzo zróżnicowana i rozdrobniona w wyniku prywatnych inwestycji oraz prywatyzacji zakładów państwowych, charakteryzująca się niskim poziomem koncentracji i specjalizacji produkcji. Cechą polskiego przemysłu mięsnego jest niski poziom wykorzystania zdolności produkcyjnych, średnio nie przekracza 62%. Poziom technologiczny przemysłu jest bardzo zróżnicowany. Zakłady o dużej zdolności produkcyjnej prowadzące produkcję produktów mięsnych z reguły mają bardziej rozwiniętą bazę strukturalną i technologiczną w zakładzie, niż rzeźnie czy też zakłady rozbioru mięsa o małych mocach przerobowych.

Według danych Głównego Inspektoratu Weterynaryjnego w kraju działa obecnie 3157 zakładów zajmujących się ubojem, przetwórstwem i rozbiorem mięsa czerwonego, spośród których 1647 to rzeźnie.

PRZETWÓRSTWO ARTYKUŁÓW ROLNYCH

Przemysł spożywczy zalicza się w Polsce do najważniejszych dziedzin gospodarki, odnosi się to zarówno do rozmiarów produkcji sprzedanej (ponad 20% wartości sprzedaży całego polskiego przemysłu), jak i ilości zakładów (ok. 30 tys.) oraz zatrudnienia (411 tys. osób, tj. 8,4% ogółem zatrudnionych w gospodarce, a około 16% zatrudnionych ogółem w przemyśle). Jego udział w produkcji przemysłu ogółem wynosi blisko 24% i jest o około 9 pkt procentowych wyższy niż w krajach UE -15, gdzie wynosi średnio 15%. Wśród krajów UE wyższy niż w Polsce udział przemysłu spożywczego posiada tylko Dania (28%) i Grecja (27%). Wytworzona przez polski przemysł (wraz z przemysłem napojów i przemysłem tytoniowym) wartość dodana brutto wynosi ok. 6 mld USD, co stanowi ponad 4% wartości dodanej brutto wytworzonej w całej gospodarce narodowej i około 6% PKB.

Polski rynek żywności ma wciąż duży potencjał wzrostu. Korzystnym zjawiskiem w przetwórstwie w Polsce, tj. systematycznemu wzrostowi produkcji, poprawie technologii i jakości produkcji towarzyszą jednakże poważne problemy, z których najistotniejsze to:

- niedobory kapitału rodzimego;
- działanie wielu zakładów w warunkach nieustabilizowanej bazy surowcowej (słabe powiązania kontraktacyjne z dostawcami surowca);
- brak silnych ugrupowań przetwórców;
- brak własnych kanałów dystrybucji.

Akcesja Polski do Unii Europejskiej wymusiła konieczność modernizacji sektora przetwórstwa artykułów rolnych w zakresie standardów weterynaryjnych, higienicznych i ochrony środowiska. Dotyczyło w szczególności sektora mleczarskiego, mięsnego i utylizacyjnego, a także drobiarskiego.

Zakłady mające uprawnienia eksportowe UE stanowią mały odsetek ogólnej liczby zakładów produkujących mięso oraz zakładów produkujących produkty mleczne, choć ich udział w ogólnym potencjale produkcyjnym poszczególnych branż jest znaczący. W przemyśle mięsnym reprezentują one ok. 30% ubojów i 25% produkcji przetworów, w mleczarskim ok. 40%, a w drobiarskim ponad 70%.

W przetwórstwie artykułów rolno-spożywczych w 2004 r. trwało duże ożywienie inwestycyjne. W dużych i średnich przedsiębiorstwach wartość inwestycji w produkcji żywności i napojów w okresie styczeń-wrzesień 2004 r. była o 1/3 wyższa niż w analogicznym okresie 2003 r. Ożywienie inwestycyjne było silnie zróżnicowane. Utrzymało się na bardzo wysokim poziomie w tzw. sektorach wrażliwych, dostosowujących się do standardów UE i korzystających ze wsparcia środków z SAPARD-u. Ponad dwukrotny był wzrost inwestycji w przetwórstwie ziemniaków, owoców i warzyw oraz przemyśle cukrowniczym. Polegały one głównie na imporcie technologii i rozwiązań z krajów wysoko rozwiniętych i wprowadzeniu ich na płaszczyznę organizacyjną i produkcyjną.

Dostosowywanie zakładów przetwórstwa produktów zwierzęcych do standardów UE może zmienić strukturę podmiotową tej części przemysłu spożywczego, gdyż prowadzić musi do koncentracji produkcji, szczególnie ubojów zwierząt rzeźnych. Będzie to czynnik poprawy efektywności produkcji.

W polskich przedsiębiorstwach przetwórstwa rolno-spożywczego na przestrzeni ostatnich lat nastąpiła wymiana kadry kierowniczej na ludzi młodych. Proces ten szybciej zachodzi w przedsiębiorstwach prywatnych lub z udziałem kapitału zagranicznego. Poziom wiedzy pracowników niższego szczebla w dużych zakładach przetwórstwa rolno-spożywczego należy oceniać jako wysoki, co najmniej taki, jak w krajach Europy Zachodniej. Podobnie wysoki jest stan wiedzy pracowników na stanowiskach kierowniczych (*management*). Jednak doświadczenie tej grupy sięga maksymalnie 15 lat i ciągle odbywa się proces doskonalenia ich wiedzy z zakresu zarządzania, organizacji, marketingu, finansów.

BEZPIECZEŃSTWO I JAKOŚĆ ARTYKUŁÓW ROLNO-SPOŻYWCZYCH ORAZ DOSTOSOWANIE DO STANDARDÓW UE

Dynamika eksportu polskich produktów oraz duże zainteresowanie polskimi artykułami rolno-spożywczymi w UE świadczy o konkurencyjności polskich firm na rynkach o wysokich wymaganiach jakościowych. Dobra ocena jakości polskiej żywności, a także znaczenie świadectw jakości i znaków jakości potwierdzających unikalne cechy polskich produktów żywnościowych oraz wykorzystanie możliwości i potencjału produkcyjnego zakładów przetwórstwa rolnego, stworzy optymalne warunki ich rozwoju na krajowym i europejskim rynku produktów żywnościowych.

Zagwarantowanie bezpieczeństwa żywności produkowanej przez polski przemysł rolno-spożywczy jest kolejnym zagadnieniem wymagającym dostosowania do standardów UE. Większość dużych przedsiębiorstw produkcyjnych i przetwórczych w Polsce przygotowana jest do konkurowania na wspólnym rynku. Zakłady opracowały i wprowadziły procedury kontroli wewnętrznej (Systemy Zarządzania Jakością, HACCP, Dobrej Praktyki produkcyjnej - GMP i Dobrej Praktyki Higienicznej - GHP), a poczynione procesy restrukturyzacyjne i modernizacyjne zapewniają właściwą jakość produkcji.

Nadal jednak szczególnej uwagi wymaga konieczność przeprowadzania akcji informacyjnych i edukacyjnych wśród przedsiębiorców (głównie małe i średnie firmy), dotyczących regulacji i zasad obowiązujących na Jednolitym Rynku UE. Dla wielu przedsiębiorców nowe przepisy krajowe i unijne nie są znane, co wpływa na obniżenie jakości produktów, a tym samym zdolności konkurowania na wspólnym rynku. Braki widoczne są w zakresie np. znakowania produktów oraz braki odpowiedniego sprzętu oraz szkoleń dla specjalistów w danych dziedzinach.

Dążenie do poprawy konkurencyjności produkcji wpłynęło na wprowadzanie przez zakłady przetwórstwa rolno-spożywczego dobrowolnych systemów jakości, stanowiących dla konsumentów dodatkową gwarancję jakości. Dlatego konieczne jest wspieranie dalszych

działań modernizacyjnych w tych zakładach, które roją nadzieję na spełnienie standardów UE i prowadzenie rentownej działalności na Jednolitym Rynku UE.

Mimo poczynionych licznych inwestycji polski przemysł rolno-spożywczy nadal jest niewystarczająco dostosowany do wymagań UE w zakresie ochrony środowiska. W zależności od branży, odpady w przemyśle rolno-spożywym (łącznie z osadami ściekowymi) stanowią od 3 do 90% surowca. Największe ilości odpadów powstają w przetwórstwie mięsa, ziemniaków i cukru. Z uwagi na dużą ilość odpadów i niedoinwestowanie technologiczne problemem jest oczyszczanie ścieków w średnich i mniejszych zakładach przetwórstwa mięsnego, co wymaga prawidłowego zagospodarowania odpadów poubojowych, wyposażenia w oczyszczalnie lub przedoczyszczalnie ścieków.

ROLNICTWO EKOLOGICZNE

Gospodarstwa ekologiczne, które ochronę środowiska mają wpisana w zasady gospodarki rolnej, długo utrzymywały się na poziomie marginalnym (0,03% powierzchni użytków rolnych). Wprowadzenie pomocy finansowej w 1999 r. i uregulowań prawnych stworzyło warunki do szybkiego ich wzrostu. W okresie 1998-2004 nastąpił dziewięciokrotny wzrost ich liczby. W 1998 r. było 410 gospodarstw ekologicznych.

W 2004 r. w systemie rolnictwa ekologicznego zostało zarejestrowanych i skontrolowanych 3760 gospodarstw (0,23% ogólnej liczby gospodarstw rolnych) o powierzchni ok. 82 tys. ha użytków rolnych (tj. 0,46% ogółu użytków rolnych) oraz 55 przetwórn.

Rozwój rolnictwa ekologicznego jest ważnym czynnikiem wpływającym na wzrost zatrudnienia na obszarach wiejskich, ponieważ dostarcza nowych miejsc pracy i zapewnia dodatkowe źródło dochodów dla rolników. Największa liczba gospodarstw ekologicznych została zarejestrowana w środkowej i południowo-wschodniej Polsce.

Obecnie obowiązującym aktem prawnym jest ustawa o rolnictwie ekologicznym z dnia 20 kwietnia 2004 r. (Dz. U. Nr 93, poz. 898), która określa zadania i właściwości organów i jednostek organizacyjnych w zakresie rolnictwa ekologicznego.

Podstawowym dokumentem określającym zasady rolnictwa ekologicznego w UE jest rozporządzenie Rady (EWG) nr 2092/91 z dnia 24 czerwca 1991 r. w sprawie produkcji ekologicznej produktów rolnych oraz znakowania produktów rolnych i środków spożywczych (Dz. Urz. WE nierównomiernego 198 z 22.07.1991, z późn. zm.).

System kontroli i certyfikacji rolnictwa ekologicznego został utworzony na podstawie art. 3 ustawy i spełnia wymagania określone w art. 8 i 9 rozporządzenia Rady (EWG) nr 2092/91.

System jest oparty na prywatnych jednostkach certyfikujących, upoważnionych przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, akredytowanych w Polskim Centrum Akredytacji zgodnie z normą PN/EN 45011 i nadzorowanych przez Inspekcję Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych.

INTEGROWANA PRODUKCJA

Integrowana produkcja jest systemem gospodarowania, w którym producent prowadzi produkcję roślin wykorzystując zrównoważony postęp techniczny i biologiczny w uprawie, ochronie roślin i nawożeniu, zwracając szczególną uwagę na ochronę środowiska i zdrowie ludzi. Rozwój integrowanej produkcji w Polsce jest bardzo ważnym czynnikiem wpływającym na ochronę środowiska i produkcję bezpiecznej żywności oraz podnoszącą świadomość rolniczą i ekologiczną producentów rolnych.

Integrowana produkcja w Polsce umocowana została w przepisach prawa wraz z wejściem w życie ustawy z dnia 18 grudnia 2003 r. o ochronie roślin, która uregulowała warunki prowadzenia produkcji rolnej w tym systemie. Państwowa Inspekcja Ochrony Roślin i Nasiennictwa realizując zadania wynikające z ww. ustawy, w 2004 r. rozpoczęła wdrażanie integrowanej produkcji oraz rozpoczęła sprawowanie nadzoru nad nią. W pierwszym roku do systemu integrowanej produkcji zostało zgłoszonych 2034 upraw w 1609 gospodarstwach o łącznej powierzchni 13,11 tys. ha. W 2004 r. zostało wydanych 811 certyfikatów. W 2005 roku producenci zgłosili 7595 upraw, co stanowiło ok. 370 % wzrost liczby zarejestrowanych upraw, których łączna powierzchnia wyniosła 30,34 tys. ha. Wzrosła również w 2005 r. liczba gospodarstw (osiągając wielkość 4769), w której stosuje się zasady integrowanej produkcji.

W działaniach związanych z systemem integrowanej produkcji Państwowa Inspekcja Ochrony Roślin i Nasiennictwa jest wspierana przez jednostki naukowo-badawcze, które wypracowują najbardziej optymalne metody prowadzenia produkcji, uwzględniające najnowsze osiągnięcia nauki i techniki rolniczej. Jednostki naukowo-badawcze pełnią również bardzo ważną funkcję edukacyjną. Integrowana produkcja stawia przed producentem potrzebę dobrego przygotowania specjalistycznego oraz posiadania obszernej wiedzy zdobytej na szkoleniach i systematycznie uzupełnianej profesjonalną literaturą i prasą. W doradztwie i upowszechnianiu systemu integrowanej produkcji wśród producentów niezwykle ważną rolę wypełniają ośrodki doradztwa rolniczego.

Rozwój integrowanej produkcji stanowi podstawę gospodarowania w krajach UE, w związku z powyższym działania zmierzające w kierunku zachęcania producentów do podejmowania działań w celu wdrażania tego sposobu gospodarowania są jak najbardziej celowe. Ponadto integrowana produkcja wpływa korzystnie na środowisko naturalne oraz umożliwia łatwiejszy zbył bardzo dobrej jakości certyfikowanych produktów rolnych na polskim i wspólnotowym rynku.

PRODUKTY TRADYCYJNE

Polska ze względu na swoje zróżnicowanie regionalne, historię, wpływ i przenikanie się kultur krajów sąsiednich, posiada bardzo bogate dziedzictwo kulinarne. Na jego różnorodność wpływa również zachowanie zwyczajów i regionalnych obrzędów, co jest odzwierciedlone w bardzo dużej liczbie produktów regionalnych czy tradycyjnych.

Produkty te charakteryzują się szczególnymi cechami jakościowymi oraz niepowtarzalnymi sposobami przyrządzenia i wytwarzania, poprzez co przyczyniają się do urozmaicenia polskiej kuchni. Dzięki podkreśleniu wyjątkowości tych produktów i zachowaniu niezmiennych receptur zwiększa się atrakcyjność regionów i przyciąga turystów.

W Unii Europejskiej system rejestracji i ochrony nazw takich produktów istnieje i działa już od 1992 roku. W ramach tego systemu realizowane są założenia unijnej polityki żywności wysokiej jakości. Jednym z celów wprowadzonego systemu jest ochrona przed nieuczciwą konkurencją, promocja jakości i przekazywanie konsumentom informacji o wyjątkowych produktach. System rejestracji ten opiera się na trzech instrumentach: Chroniona Nazwa Pochodzenia, Chronione Oznaczenie Geograficzne i Gwarantowana Tradycyjna Specjalność. Zasady ochrony, rejestracji i kontroli tych produktów na poziomie krajowym regulowane są przepisami ustawy z dnia 17 grudnia 2004 r. o rejestracji i ochronie nazw i oznaczeń produktów rolnych i środków spożywczych oraz o produktach tradycyjnych.

Efektywne wykorzystanie tego systemu daje szansę krajowym producentom na podkreślenie wyjątkowości i niepowtarzalności ich produktów. O bardzo wysokim potencjale tego rynku w Polsce może świadczyć choćby fakt, iż w ramach odbywającego się konkursu Nasze kulinarne dziedzictwo zostało zgłoszonych ponad 700 produktów wywodzących się z poszczególnych regionów kraju. W dalszym ciągu trwa proces identyfikacji tych produktów oraz przygotowywanie i zgłaszanie kolejnych wniosków o rejestrację do europejskiego systemu. Odpowiednie wykorzystanie możliwości, jakie stwarza system unijnych oznaczeń, pozwoli mocniej zaakcentować obecność polskich wyrobów na rynku wspólnotowym.

Lasy i gospodarka leśna

Powierzchnia lasów w Polsce wynosi 8 972,5 tys. ha (lesistość 28.7%). W strukturze lasów dominują lasy publiczne (82,5%, w tym 81,6% należy do Skarbu Państwa i 0,9% do gmin). Lasy prywatne stanowią 17,5% powierzchni leśnej.

Wskaźnik lesistości jest zróżnicowany przestrzennie – waha się od 20,6% w województwie łódzkim (Polska centralna) do 48,7% w województwie lubuskim (Polska zachodnia). Powierzchnia leśna przypadająca na 1 mieszkańca Polski wynosi 0,24 ha i jest to jeden z najniższych wskaźników w regionie środkowoeuropejskim. W Polsce dominują drzewostany iglaste (75,8%). Struktura gatunkowa części tych drzewostanów wymaga przebudowy i dostosowania do typów siedliskowych. Lasy prywatne charakteryzują się znacznym rozdrobnieniem. Powierzchnia zalesiona na 1 właściciela wynosi średnio 1,28 ha. Niska jest przeciętna zasobność drzewostanów w lasach prywatnych, która wynosi 119 m³/ha, podczas gdy w lasach państwowych 222 m³/ha. Udział lasów prywatnych zwiększa się w wyniku systematycznego zalesiania gruntów rolnych. Zwiększanie lesistości kraju ma istotne znaczenie dla poprawy procesu wiązania dwutlenku węgla (obecnie lasy

wiążą 8% całkowitej emisji gazów cieplarnianych), ochrony gleb i wód oraz wzmocnienia spójności przestrzennej krajobrazu, w tym korzyarzy ekologicznych.

ZASOBY I STAN ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO ORAZ KULTUROWEGO

OBSZARY ROLNICZE O NIEKORZYSTNYCH WARUNKACH GOSPODAROWANIA

Znacznym utrudnieniem, które wymaga od rolników większego zaangażowania wiedzy, sił i środków niż w innych częściach Europy, są niekorzystne warunki naturalne do prowadzenia produkcji rolnej, takie jak duży udział gleb słabych i zakwaszonych, niewielkie opady oraz krótki okres wegetacyjny. Cechy te stanowią obiektywne bariery dla rozwoju sektora rolnego i obszarów wiejskich.

Warunki przyrodniczo-glebowe w Polsce są gorsze niż przeciętne warunki glebowe w UE. Wynika to z dużego wpływu kolejnych zlodowaceń na proces glebotwórczy, co w efekcie spowodowało pokrycie większości kraju glebami lekkimi, na piaszczystym przepuszczalnym podłożu, które mimo przeprowadzenia kosztownych zabiegów agrotechnicznych nie dają możliwości uprawy zarówno takiego zestawu roślin, jaki mogą uprawiać rolnicy w UE, jak też nie umożliwiają uzyskiwania porównywalnych plonów. Na taką sytuację wpływają również warunki klimatyczne (niższe temperatury, krótszy okres wegetacyjny i mniejsze opady).

Do porównania jakości gruntów rolnych w Polsce, z przeciętną europejską, zastosowano Soil Geographical Database of Europe w skali 1:1 000 000, której rozwój jest koordynowany przez Wspólnotowe Centrum Badawcze UE w Isprze (Włochy). Waloryzacja europejskich gleb pod względem tekstury, w oparciu o wskaźniki zaadoptowane do Polski, wskazuje na o 25% lepszą jakość gleb w Europie Zachodniej w porównaniu z glebami polskimi.

Procentowy udział gleb lekkich w ogólnej powierzchni jest w Polsce dwukrotnie większy, niż średnio w Europie (tabela nr 3). Gruboziarnistość gleb lekkich powoduje niską zdolność retencyjną, co wraz z niskimi opadami bardzo niekorzystnie wpływa na stosunki wodne w okresie wegetacyjnym na nizinach. Niezwykle jest to, że przestrzenne rozmieszczenie gleb gruboziarnistych (piaszczystych) w krajach ościennych, głównie we wschodnich Niemczech i na Litwie, jest bardzo zbliżone do ich rozmieszczenia w Polsce i jest logiczną konsekwencją ostatnich trzech zlodowaceń. W tym świetle oczywiste jest i niekwestionowane przez żadne autorytety naukowe, że jakość gleb w Polsce (podobnie jak w sąsiednich obszarach) nie osiąga 80% średniej europejskiej.

Duże różnice pomiędzy Polską i innymi krajami lepiej odzwierciedlają dane zaprezentowane w tabeli nr 4. Godne podkreślenia jest, że gleby lekkie w Polsce są reprezentowane głównie przez gleby piaszczyste, podczas gdy w takich krajach jak Dania dominują w tej grupie gleby piaszczysto-gliniaste.

Tabela 3. Procentowy udział gleb lekkich w Europie

Kraj	% powierzchni
-------------	----------------------

Austria	16,75
Belgia	22,78
Dania	60,05
Finlandia	66,42
Francja	13,92
Grecja	13,35
Hiszpania	10,00
Holandia	44,27
Irlandia	0,37
Luksemburg	17,23
Niemcy	27,78
Portugalia	34,71
Szwecja	3,39
Wielka Brytania	11,83
Włochy	20,53
UE-15 średnio	31,8
Polska	60,8

Źródło: Wösten, 1999, Pondel i inni, 1979.

Tabela 4. Porównanie uziarnienia gleb Polski i Europy wg kategorii agronomicznych FAO

Podział gleb na kategorie wg FAO	% udział gleb	
	Europa	Polska
Lekkie (cz. koloidalne <18% piasek >65%)	31,8	60,8
Średnie (18%< cz. koloidalne<35% piasek <65%)	40,2	38,1
Średnio ciężkie (cz. koloidalne <35% piasek >15%)	13,0	1,1
Ciężkie (35%< cz. koloidalne <60%)	13,5	-
Bardzo ciężkie (60%<cz. koloidalne)	1,3	-

Źródło: Wösten, 1999, Pondel i inni, 1979.

WARUNKI PRODUKCJI ROLNEJ

Podobnie jak struktura gleby, warunki klimatyczne, określone w oparciu o ilość opadów atmosferycznych w roku i długość okresu wegetacyjnego, są wyraźnie gorsze niż w większości krajów Europy Zachodniej.

Dane klimatyczne IPCC (Międzyrządowej Komisji ds. Zmian Klimatycznych) dla Europy, zebrane w siatce 0,5 x 0,5 stopnia, były wykorzystane do określenia produkcji pierwotnej netto (NPP) w oparciu o powszechnie akceptowany model Chikugo i Miami (tabela nr 6). Wygenerowane przy jego pomocy dane dotyczące produkcji pierwotnej w Europie, dobitnie ilustrują znaczną różnicę pomiędzy Polską, a takimi krajami jak Francja, Wielka Brytania, Irlandia, Portugalia, zachodnia część Niemiec, czy nawet Włochy – potencjał produkcyjny, ograniczony przez warunki klimatyczne, jest w Polsce o 25% - 35% niższy, niż we wspomnianych krajach.

Porównanie zależnej od klimatu produktywności netto w Polsce, ze średnią europejską, niezależnie od przyjętej metodyki, wskazuje wyraźnie, że warunki klimatyczne w Polsce są blisko o 20% gorsze, niż w krajach UE - 15.

Obliczona wartość produktywności netto dla Polski jest zbliżona do wartości dla Hiszpanii, gdzie do ONW zaklasyfikowano 74% powierzchni kraju.

Tabela 5. Rozmieszczenie rocznych opadów atmosferycznych w Europie

Kraj	Średni opad (mm)	% powierzchni z opadami rzędu:				
		< 550	551-700	701-850	851-1000	> 1000
Austria	1148	2,8	14	12,9	9,6	60,7
Belgia	873	0	0	57,4	25,3	17,4
Czechy	667	12,1	56,1	24,8	6,4	0,6
Dania	711	0,6	49,4	45	5	0
Estonia	627	0	100	0	0	0
Francja	839	0	17,5	45,4	22,6	14,6
Grecja	658	22,4	47	21,9	5,4	3,2
Hiszpania	630	52,4	24	6,3	7	10,3
Holandia	770	0	0,4	98,7	0,9	0
Irlandia	1101	0	0	9,6	23,3	67,1
Litwa	651	0	80,7	19,3	0	0
Łotwa	639	0	91,3	8,7	0	0
Niemcy	706	11,7	39,1	38,6	6,7	4
Polska	603	31,3	58,4	7,9	1,8	0,5

Portugalia	839	0	31	29,6	20,2	19,1
Słowacja	756	2,9	37	35,9	13,4	10,9
Słowenia	1351	0	0	5,5	9,2	85,3
Węgry	577	41,4	52,6	6	0	0
Wielka Brytania	1162	0,2	18,3	18,5	11,7	51,3
Włochy	931	5,5	18,4	35,2	11,6	29,3

Źródło: Interpolacja wykonana przez IUNG Puławy w oparciu o dane IPCC.

Tabela 6. Ocena potencjalnej wydajności plonów (t/ha/rok) obliczona dla krajów europejskich w oparciu o model Miami (Lieth 1975) i model Chikugo (Uchijima, Seino 1985) w porównaniu z Polską (UE-15=100%)

Kraj	Model Miami	W porównaniu do UE=100%	Model Chikugo	W porównaniu do UE=100%
Austria	10,1	89	7,7	82
Belgia	12,6	110	10,1	108
Czechy	10,3	91	8,2	87
Dania	10,9	97	8,6	91
Francja	12	108	10,3	109
Grecja	10,4	92	9,6	102
Hiszpania	9,7	86	8,3	88
Holandia	11,9	104	9,7	103
Irlandia	13,1	115	10,3	110
Litwa	10,2	90	7,6	80
Łotwa	10,1	89	7,2	76
Niemcy	10,8	95	8,8	94
Polska	9,6	85	8,0	85
Portugalia	12,4	109	11,5	122
Słowacja	10,4	92	8,2	88
Wielka Brytania	11,7	103	9,4	100
Włochy	11,5	101	9,9	106
UE-15 średnio	11,21	100	9,4	100

Gorsze warunki do produkcji rolnej znajdują odzwierciedlenie w osiąganych plonach, co można przeanalizować biorąc pod uwagę przyjęte w danych krajach plony referencyjne. Tylko w przypadku Finlandii (2,82 t/ha), Portugalii (2,9 t/ha), Hiszpanii (2,69 t/ha) plony referencyjne zostały przyjęte na poziomie zbliżonym do polskiego (3,0 t/ha). W pozostałych krajach plony referencyjne odzwierciedlające średni poziom plonów na danym obszarze zostały przyjęte na znacząco wyższym poziomie (od 3,9t/ha – Włochy do 6,6 w Holandii czy 6,88 w niemieckim regionie Schleswig-Holstein).

Kolejnym kryterium jest przyjęta wysokość n.p.m., użyta do wyznaczania terenów górskich. Polska strona zaproponowała jako wysokości brzegowe 500 m n.p.m. do wyznaczania strefy

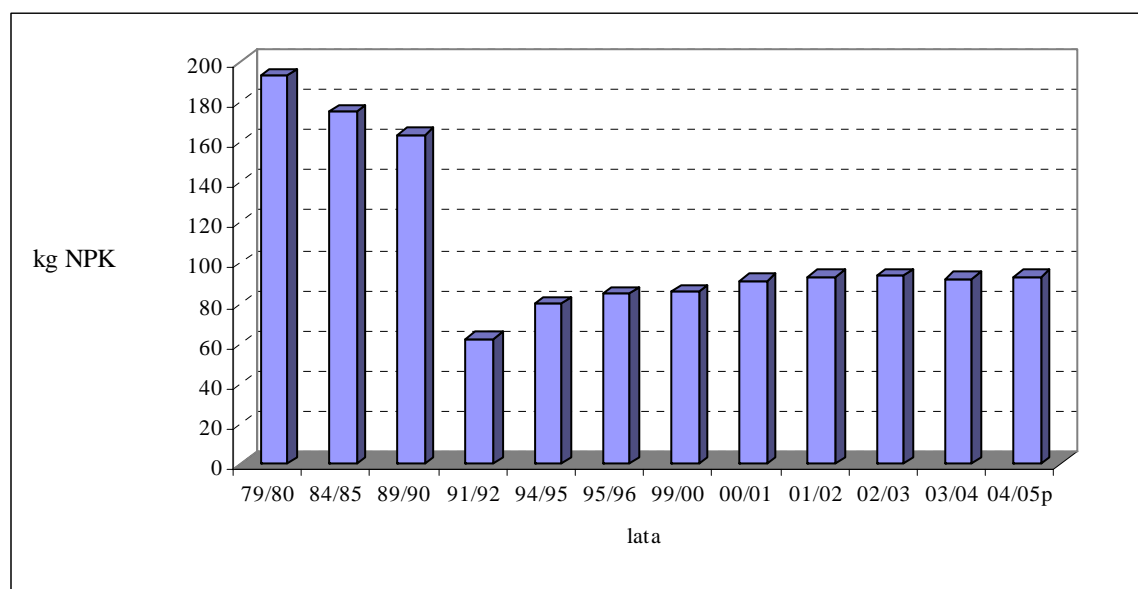
górkich terenów o niekorzystnych warunkach gospodarowania. Należy podkreślić, że ze względu na położenie polskich gór (wysunięte na północ Europy Środkowej) oraz znaczącą przewagę północnych zboczy, występujące tam warunki klimatyczne są gorsze od występujących na analogicznych wysokościach w Alpach. Doliny górskie Karpat Zachodnich są z reguły bardzo wąskie (w przeciwieństwie do południowej części Karpat Słowackich) i zwykle tworzą tereny długiego utrzymywania się mrozu, wpływającego niekorzystnie na plonowanie roślin. Dodatkowo należy nadmienić, iż polska strona łańcuchów górskich (Tatry, Sudety) charakteryzuje się bardzo dużym pofałdowaniem, co nie pozostaje bez wpływu na trudności w uprawie gleby, ale również sprzyja zachodzeniu procesów zmywania gleby ze stanowisk położonych na pochyłościach.

POZIOM PRODUKCJI A STAN ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO

Intensywne wykorzystywanie zasobów naturalnych, jakie ma miejsce w wielu krajach europejskich, nie dotyczy w takim stopniu Polski, gdzie występuje model rozwoju rolnictwa, który kojarzy umiarkowany wzrost kapitałochłonności produkcji z relatywnie wysoką jego pracochłonnością. Jest to strukturalnie optymalny układ czynników wzrostu produkcji rolniczej bez degradacji środowiska naturalnego, przy relatywnie wysokiej jakości ekologicznej potencjałów wytwórczych.

Można odwołać się tu do nawożenia mineralnego, które po roku 1989/90 zmniejszyło się znacząco. Najniższy poziom (62,1 kg NPK/ha) osiągnięto w roku 1991/92. Później nastąpił wzrost, do 91,9 kg NPK/ha w roku 2003/04.

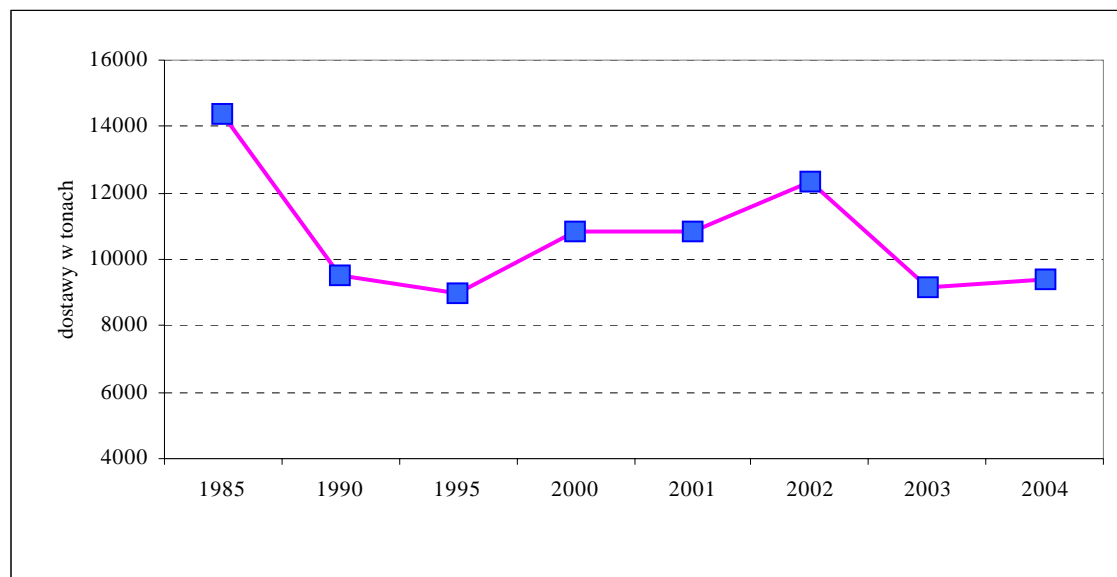
Wykres nr 1. Zastosowanie organicznych i mineralnych nawozów w NPK na 1 ha użytków rolnych

Źródło: GUS, prognoza

Podobnie kształtuje się stopień zużycia chemicznych środków ochrony roślin. W latach 1990-2003 wynosiło ono 0,62 kg substancji biologicznie czynnej średnio rocznie na 1 ha gruntów ornych i sadów.

Wykres nr 2. Zastosowanie pestycydów (czynnik aktywny)

Źródło: GUS

Jeśli weźmie się pod uwagę standardy europejskie, to obecny poziom nawożenia mineralnego oraz zużycia chemicznych środków ochrony roślin w Polsce ocenić trzeba jako umiarkowany. Generalnie nie wywiera on negatywnego wpływu na jakość użytków rolnych oraz wytwarzanych produktów. Z tego punktu widzenia jest to produkcja ekologicznie bezpieczna. Jednakże należy uwzględnić fakt, że zarówno w odniesieniu do nawozów mineralnych, jak również środków ochrony roślin, lokalnie (tj. bez znaczącego wpływu na średnią) występują obszary narażone na negatywne skutki intensywnej produkcji. Dodatkowo, w przypadku środków ochrony roślin problemem jest nieprawidłowe ich stosowanie, nieprzestrzeganie terminów, brak odpowiedniego sprzętu itp.

Tabela 6. Poziom nawożenia mineralnego i wysokość plonów w krajach europejskich

Kraj	NPK (kg/ha)	Plony dt/ha			
		Pszenica	Rzepak	Ziemniaki	Buraki cukrowe
UE-15	-	57,7	30,1	361	547
Austria	71,7	48,5	22,4	325	620
Belgia	196,5	82,0	35,0	446	563
Dania	147,7	69,9	27,1	405	541
Finlandia	140,6	32,7	13,4	243	344

Francja	160,0	74,5	31,9	392	624
Grecja	55,0	25,0	-	200	669
Hiszpania	78,0	28,8	16,7	273	643
Holandia	242,8	85,0	20,0	440	566
Irlandia	159,0	94,5	35,0	315	482
Luksemburg	196,5	28,0	35,0	446	563
Niemcy	191,4	69,0	29,7	386	551
Polska	85,6	33,3	24,0	162	358
Portugalia	62,1	10,6	-	146	559
Szwecja	87,8	61,8	22,1	303	485
Wielka Brytania	120,6	79,9	33,3	424	560
Włochy	116,0	28,7	11,8	259	445

Źródło: GUS 2002, Warsaw. Agrarmärkte in Zahlen. Europäische Union 2002. Tier-und Pflanzenproduktion. Bonn 2003

WPŁYW ROLNICTWA NA ŚRODOWISKO

Obszary rolne w Polsce nie są wolne od zagrożeń, których źródłem jest gospodarka rolna. Obserwuje się wiele niekorzystnych zjawisk, których większość jest konsekwencją błędów popełnionych w przeszłości takich jak:

- wykorzystanie rolnicze gleb słabych i podatnych na erozję;
- nieracjonalna gospodarka wodna w zlewniach rolniczych;
- niski poziom edukacji w zakresie racjonalnych praktyk rolniczych;
- zaniedbania pod względem wyposażenia gospodarstw w infrastrukturę ochrony środowiska;
- zanieczyszczenie punktowe gleb metalami ciężkimi.

Ponadto niekorzystne oddziaływanie rolnictwa na środowiska związane jest z następującymi faktami:

- systematycznym wprowadzaniem azotu do produkcji rolnej (jego wykorzystanie nie przekracza obecnie 20%), i niezależnie od stosowania dobrych praktyk rolniczych nie jest możliwe uniknięcie jego rozpraszania w środowisku;
- eutrofizacją wód powierzchniowych oraz naturalnych ekosystemów lądowych w wyniku nadmiernego stosowania nawozów fosforowych;
- stosowaniem chemicznych środków ochrony roślin, które niezależnie od

stosowanych praktyk ulegają rozproszeniu w środowisku;

- zmniejszeniem ilości organicznego węgla i azotu w glebach uprawnych, odłogowanych lub w ekosystemach naturalnych w wyniku zmian w systemie gospodarowania.

W ostatnim czasie pojawiają się nowe zagrożenia związane z odłogowaniem najsłabszych gruntów rolnych i z zaniechaniem stosowania dobrych praktyk w produkcji rolniczej (np. uproszczenie zmianowania roślin, rezygnacja z nawożenia obornikiem).

Największe zagrożenie dla ostoi przyrody stanowią:

- uproszczenie struktury krajobrazu w wyniku procesu scalania gruntów i niszczenia obszarów kompensacji przyrodniczej dla dzikich gatunków;
- zmiana stosunków wodnych prowadząca do obniżania poziomu wód gruntowych i zmiany cech siedlisk przyrodniczych zależnych od wody;
- zmiana tradycyjnego systemu uprawy i hodowli, które wynikają z intensyfikacji produkcji rolniczej;
- zaniechanie gospodarowania na użytkach zielonych, co prowadzi do ich odłogowania, zarastania i zaniku rzadkich populacji ptaków i roślin;
- istnienie zaległości w stosowaniu przyjaznych środowisku technologii produkcji rolniczej.

SKAŻENIE METALAMI CIĘŻKIMI

Przeciętna koncentracja metali ciężkich w wierzchnich warstwach gleby (0-20 cm) jest niska. Skażenie gleby występuje jedynie lokalnie. Głównym źródłem skażenia gleby metalami ciężkimi i innymi toksycznymi związkami jest przemysł i tereny zurbanizowane. Gleby są skażone przede wszystkim przez cynk, ołów i kadm. W 1999 roku naturalny (0) oraz podwyższony (I) poziom, który nie wykluczał terenów z pełnego użytkowania rolniczego charakteryzował 97% terenów rolniczych. Wysoki (IV) i bardzo wysoki (V) poziom skażenia, który wykluczał tereny z produkcji rolniczej, odnotowano na 0,3% terenów rolniczych skoncentrowanych w dużych terenach przemysłowych na Śląsku i w okolicach Legnicy.

ZAKWASZENIE GLEB

Najważniejszym czynnikiem przyczyniającym się do degradacji gleb w Polsce jest silne/nadmierne zakwaszenie, o przede wszystkim naturalnym charakterze (spowodowane przez klimat i warunki glebowe). Niedocenianie potrzeby wapnowania gleb (zwłaszcza w przypadku użytków zielonych), niedostateczne jego stosowanie, a także zaprzestanie stosowania w szerszym zakresie nawozów zawierających wapń przyczynia się również do nadmiernego zakwaszenia gleb wykorzystywanych do celów rolniczych.

Silne zakwaszenie gleb wpływa niekorzystnie na plonowanie i zmniejsza efektywność nawożenia, powodując wypłukiwanie niektórych składników pokarmowych w głąb profilu glebowego. Silne zakwaszenie blokuje dostępność dla roślin uprawnych części składników pokarmowych a innych zwiększa – np. niektórych metali ciężkich. Wapnowanie gleb nawozami wapniowo – magnezowymi jest podstawowym sposobem walki z tym zjawiskiem, ponieważ obok zmniejszenia zakwaszenia zabieg ten decyduje o poprawie właściwości fizycznych gleb, ze względu na duże ubytki magnezu w profilu glebowym. Roczne zapotrzebowanie rolnictwa na nawozy wapniowe wynosi około 2,8 mln ton CaO.

EROZJA GLEB

Erozja gleb jest efektem silnego odlesiania w przeszłości, a w konsekwencji upraszczania struktury krajobrazu, jak również niewłaściwego użytkowania gleby na obszarach podatnych na erozję, takich jak zbocza. Erozja prowadzi do pogorszenia warunków gospodarowania, wyjąłwia glebę oraz rozcina wąwozami. W Polsce erozja wodna jest poważnym zagrożeniem. Wedle szacunków, erozją wodną zagrożone jest 28,5% powierzchni kraju (11% w stopniu średnim, 3,7% w stopniu silnym).

Najsilniej na erozję wodną narażone są obszary górskie i wyżynne, zbudowane ze skał mało zwięzłych. Erozja średniego stopnia dotyka głównie obszary pojezierzy.

Erozja wodna i wietrzna sprzyjają eutrofizacji wód powierzchniowych fosforem wynoszonym z materiałem glebowym.

Erozją wietrzną jest zagrożone 27,6% powierzchni kraju (1% w stopniu silnym). Największe obszary, silnie zagrożone erozją wietrzną występują w województwach o małej lesistości, gdzie dominują gleby lekkie i pylaste, np. w województwie łódzkim i mazowieckim.

STAN WÓD I GOSPODARKA WODNA

Polska zaliczana jest do krajów ubogich w zasoby wodne. Wielkość zasobów wód powierzchniowych jest zmienna, zarówno w skali roku jak i wielolecia. Zasoby wodne nie są rozłożone równomiernie – problem deficytu wody dotyka centralną część kraju, zaś południowe rejony górskie są często nawiedzane przez opady intensywne.

Wskaźnik dostępności wody dla ludności i gospodarki narodowej, wyrażony ilorazem średniego rocznego odpływu do ilości mieszkańców, wynosi ok. 1300 m³/mieszkańca/rok (średnia w Europie wynosi ok. 4 500 m³/mieszkańca/rok). Mała pojemność zbiorników retencyjnych powoduje, że zatrzymują one tylko 6% rocznego odpływu.

Płytkie wody gruntowe, które przyjmują znaczną część zanieczyszczeń, w tym powszechnie występujące zanieczyszczenia związane z rolnictwem, hodowlą i ogrodnictwem oraz gospodarką komunalną, charakteryzują się najniższą jakością.

O jakości wód w rzekach Polski decydują obecnie głównie odprowadzane, niedostatecznie oczyszczone ścieki komunalne oraz zrzut zasolonych wód dołowych z przemysłu wydobywczego, przede wszystkim z kopalń węgla kamiennego. Biogeny, które pochodzą głównie ze ścieków komunalnych i spływu powierzchniowego, stanowią istotny problem prowadzący do pogarszania jakości wody. Jednakże analiza stanu jakości wód rzek w ostatnich latach wykazuje ciągłą poprawę jakości wody, co wyraża się w spadku długości odcinków rzek nadmiernie zanieczyszczonych oraz we wzroście odcinków rzek, w których jakość wód odpowiada klasie II i III.

Na obszarach rolniczych problem zanieczyszczeń azotanowych w Polsce nie jest tak znaczący jak w krajach UE, jednakże będzie narastał ze względu na zaniedbania w zakresie przechowywania odchodów zwierząt, a także środków ochrony roślin.

Wskaźnik bazowy w przypadku nadwyżki azotu wskazuje, iż Polska nie przekracza poziomu uważanego za graniczny i bezpieczny w świetle Kodeksu Dobrych Praktyk Rolniczych (30kg/ha). Na tle średniej UE – 55kg/ha- wypada bardzo dobrze. Należy jednak pamiętać, iż poziom ten osiągany jest głównie dzięki ogólnemu, niskiemu poziomowi zużycia nawozów sztucznych.

W Polsce 75% zwierząt utrzymywanych jest w systemie ściółkowym (gdzie wytwarzany jest obornik i gnojówka), a 25% w systemie bezściółkowym (gdzie wytwarzana jest gnojowica). Najważniejsze problemy wiążą się z:

- powszechną praktyką, jaką jest przechowywanie obornika bezpośrednio na gruncie, co ma duży wpływ na zanieczyszczenie studni przydomowych. W efekcie, wg danych Ministerstwa Zdrowia, w 2000 roku 44,8% studni przydomowych posiadało wody złej jakości i niezdatnej do picia (powyżej 10 mg azotanów/l);
- słabym wyposażeniem gospodarstw w płyty gnojowe i zbiorniki na gnojowicę; około 47% gospodarstw posiadało płyty gnojowe i 3,8% zbiorniki na gnojowicę o średniej pojemności, która pozwalała na przechowywanie gnojowicy przez 4 miesiące.

Jednym z najważniejszych czynników wpływających na jakość wody jest wielkość obsady zwierząt gospodarskich. Średnia obsada zwierząt gospodarskich wynosi ok. 0,45 DJP/ha. Najwyższa obsada (60% pogłowia) zwierząt hodowanych na ok. 44% powierzchni gospodarstw, znajduje się w następujących województwach: wielkopolskie, podlaskie, kujawsko-pomorskie, małopolskie, łódzkie i mazowieckie.

Podstawę identyfikacji wód zanieczyszczonych azotanami pochodzenia rolniczego stanowiły wyniki Państwowego Monitoringu Środowiska realizowanego na szczeblu krajowym, regionalnym oraz częściowo lokalnym. Z wykorzystaniem danych monitoringowych, wykonane zostały przez instytuty naukowe, ekspertyzy dotyczące oceny w skali całej Polski stanu zanieczyszczenia wód azotanami oraz wpływu rolnictwa na ten stan w aspekcie wymogów dyrektywy azotanowej.

Czynnikiem wpływającym na jakość wody mogą być także pozostałości chemicznych środków ochrony roślin oraz inne substancje toksyczne. Środki ochrony roślin mogą się dostawać do wód zarówno w obrębie zagrody wiejskiej jak i z pól, na których są stosowane. W obrębie gospodarstwa rolnego zagrożenie wynika z niewłaściwego ich przechowywania i przygotowania do stosowania, a obrębie pól z wymywania do wód gruntowych lub przemieszczania się wód powierzchniowych.

Woda może się stać czynnikiem limitującym rozwój produkcji rolnej. Zakłócenie bilansu wodnego obszarów rolniczych prowadzi do trwałego obniżenia potencjału produkcyjnego gruntów rolnych, a także może zakłócać funkcje retencyjne. Niezwykle ważna jest poprawa gospodarki wodnej na obszarach wiejskich, w tym szczególnie w obszarach dolinowych, gdzie systemy melioracyjne pozbawione są powszechnie urządzeń piętrzących. Likwiduje to naturalną retencyjną funkcję tych obszarów, które paradoksalnie przyczyniają się do powiększania ogólnego deficytu wody.

Ponadto zwiększenie zasobów wodnych w glebie, w siedliskach mokradłowych oraz hamowanie spływu powierzchniowego wód ma duże znaczenie dla perspektywy rozwoju rolnictwa na obszarach już zagrożonych deficytem wody. Niedostatek zasobów wody, jak również nierównomierność opadów, można częściowo zniwelować zwiększając dyspozycyjne zasoby wodne.

Zgodnie z wytycznymi Ramowej Dyrektywy Wodnej w kwestii osiągania celów środowiskowych poprzez odpowiednie działania w rolnictwie i na obszarach wiejskich, powstaje konieczność opracowania planu wodno-środowiskowego, a następnie uruchomienie procesu jego wdrażania. Do działań podstawowych realizacji tego Programu można zaliczyć:

- działania inwestycyjne, w wyniku których ograniczane będą dopływy zanieczyszczeń ze źródeł rolniczych, komunalnych, przemysłowych do wód powierzchniowych oraz podziemnych;
- działania służące dostarczaniu ludności odpowiedniej jakości wody do picia, kontrola jakości wody i ilości poboru wód powierzchniowych i podziemnych.

Działania uzupełniające powinny dotyczyć projektów badawczych, rozwojowych i edukacyjnych oraz instrumentów prawno-administracyjnych.

Zanieczyszczenie powietrza i zmiany klimatyczne

W odniesieniu do emisji gazów cieplarnianych Polska ratyfikowała Konwencję o zmianach klimatu (1994) oraz protokół z Kioto (2002), co umożliwia uczestnictwo w mechanizmach przewidzianych tymi porozumieniami. Prognozowany poziom emisji gazów cieplarnianych w naszym kraju będzie zależał od kierunku rozwoju Polski. Proponowane rozwiązania wskazują jednak, iż niezależnie od przyjętego wariantu redukcja tych gazów przekroczy znacznie próg (6%) zobowiązań redukcyjnych

przyjętych w protokole z Kioto i może osiągnąć nawet dalsze 30% wielkości emisji w, przyjmowanym jako bazowy, roku 1988.

Wspomniane zobowiązania dotyczą między innymi rolnictwa w następującym zakresie:

- poprawy efektywności energetycznej gospodarki;
- ochrony pochłaniania i retencjonowania gazów cieplarnianych poprzez promowanie zrównoważonej gospodarki leśnej;
- promowania zrównoważonych form rolnictwa;
- promowania i wdrażania technologii wykorzystujących odnawialne źródła energii, pochłaniających CO₂.

Wskaźnik bazowy, w przypadku wytwarzania energii z rolnictwa, wskazuje na ogromne możliwości rozwoju tego źródła surowców energetycznych. W roku 2004 Polska wytwarzała odpowiednio w kilotonach i kilotonach ekwiwalentu oleju 1,48% i 7,26% ogółu surowców energetycznych krajów UE-25. Wskazuje to na ogromny potencjał tkwiący w tej gałęzi gospodarowania na gruntach rolnych. Biorąc pod uwagę duże zainteresowanie takimi uprawami można przypuszczać, iż sektor ten stanął w Polsce na progu dynamicznego rozwoju.

Realizacja działań związanych z ochroną powietrza jest omówiona w przyjętym przez Radę Ministrów w październiku 2003 r. dokumencie *„Polityka klimatyczna Polski – strategie redukcji emisji gazów cieplarnianych w Polsce do roku 2020”*. Przyjęte w tym dokumencie rozwiązania dają wskazania dla poszczególnych sektorów służące redukcji emisji gazów cieplarnianych i dalszej poprawie stanu powietrza w Polsce.

Prócz emisji dwutlenku węgla z transportu i mechanizacji prac w rolnictwie, która będzie się nasilać, z produkcji rolnej i obszarów wiejskich, emitowany jest również inny gaz cieplarniany - metan – osiąga około 50% ogólnej emisji (żwacze bydła, odchody zwierzęce, wiejskie oczyszczalnie ścieków i wysypiska śmieci, a także bagna i gleby torfowe). Ponadto stosowanie mineralnych nawozów azotowych oraz biologiczne wiązanie azotu jest źródłem emisji 80% najtrwalszego gazu cieplarnianego – podtlenku azotu.

W kontekście omawianego zagadnienia niezwykle istotne jest zagadnienie wiązania (sekwestracji) węgla przez gleby w wyniku zrównoważonej uprawy gleby. Potencjalne ilości tak wiązanego dwutlenku węgla odpowiadają ilością potencjałowi wiązania dwutlenku węgla w wyniku zrównoważonej gospodarki leśnej. Obecnie jednak gleby w Polsce ubożeją w nagromadzony w nich węgiel organiczny (próchnicę), co jest poważnym źródłem emisji dwutlenku węgla, podobnie jak mineralizacja gleb torfowych.

RÓŻNORODNOŚĆ BIOLOGICZNA NA OBSZARACH WIEJSKICH I W ROLNICTWIE

Różnorodność biologiczna Polski należy do jednej z najbogatszych w Europie. Decydują o tym zarówno dogodne warunki naturalne, jak i odmienny charakter, w stosunku do pozostałych krajów europejskich, oddziaływań antropogenicznych (nierównomierne uprzemysłowienie i urbanizacja kraju, tradycyjne ekstensywne rolnictwo zachowane na znacznych obszarach oraz rozległe i trwałe historycznie lasy). Sytuacja pod tym względem jest również silnie zróżnicowana regionalnie. Wschodnie i południowo-wschodnie regiony Polski mają dobrze zachowaną przyrodę towarzyszącą rozdrobnionej strukturze agrarnej. Utrzymywanie się na tych terenach tradycyjnego typu gospodarki rolnej umożliwiło zachowanie cennych krajobrazów rolniczych o wysokiej różnorodności biologicznej oraz zasobów genowych w prymitywnych odmianach roślin użytkowych i rasach zwierząt hodowlanych.

Zróżnicowana rzeźba terenu, różnorodność warunków glebowych i klimatycznych sprawiają, że Polska odznacza się dużym zróżnicowaniem siedlisk i krajobrazów naturalnych. Na obszarze Polski występuje około 365 typów zespołów roślinnych, przy czym połowa z nich jest związana z obszarami rolniczymi.

Według Krajowej Strategii Ochrony Bioróżnorodności (2003), w Polsce występuje około 45 typów zbiorowisk roślinnych użytkowanych jako łąki i pastwiska. 90% tych siedlisk jest położonych na terenach nizinnych, głównie w obniżeniach i dolinach rzecznych. Połowa z nich zachowała charakter półnaturalny (10,5% terenów rolniczych). Charakter naturalny i półnaturalny zachowały siedliska błotne i torfowiskowe, ekstensywne łąki i pastwiska zlokalizowane w naturalnych dolinach rzecznych, zakrzewienia śródpolne, murawy górskie i kserotermiczne z wieloma gatunkami endemicznymi. Walory środowiskowe tych terenów są zagrożone wskutek intensyfikacji produkcji rolniczej, wypalania traw, a także porzucania użytków zielonych o niskich walorach paszowych w sytuacji ograniczenia pogłowia zwierząt.

Na skutek zachowania tradycyjnych form ekstensywnej gospodarki rolnej, do naszych czasów zachowały się też miejscowe odmiany roślin uprawnych oraz lokalne rasy zwierząt gospodarskich. Regiony występowania starych odmian roślin znajdują się głównie w południowej części kraju (region górski). Zagrożeniem dla zasobów genetycznych roślin uprawnych jest ich niskie wykorzystanie w praktyce. W ostatnim okresie odnotowano spadek sprzedaży nasion kwalifikowanych (ok. 30%) i uproszczenie płodozmianu.

Polska posiada znaczące zasoby genetyczne zwierząt gospodarskich. W ich skład wchodzi 215 rodzimych ras zwierząt gospodarskich. W 2000 r. Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi zaakceptował i skierował do realizacji programy hodowlane ochrony zasobów genetycznych najcenniejszych populacji zwierząt gospodarskich zagrożonych wyginięciem. Łącznie programami ochrony objęto 75 ras, odmian, rodów i linii z 14 gatunków gospodarskich

obejmujących bydło, konie, trzodę chlewną, owce, kury nieśne, kaczki, gęsi, lisy, tchórze hodowlane, szynszyle, pszczoły oraz ryby hodowlane: pstrągi i karpie).

Rasy rodzime są szczególnie przydatne do utrzymywania w systemie produkcji ekstensywnej połączonej z wypasem ekologicznym, co pozwala na efektywne zagospodarowanie terenów półnaturalnych, o ubogich zasobach paszowych.

W Polsce wzrasta „świadomość ekologiczna” społeczeństwa. Coraz częściej podejmowane są działania na rzecz ochrony środowiska naturalnego. Różnorodność kulturowa i przyrodnicza polskiej wsi może być traktowana jako szczególna wartość, godna zachowania i pielęgnacji.

Formy ochrony przyrody

W Polsce większość najcenniejszych przyrodniczo obszarów i obiektów objęto ochroną prawną w formie 23 parków narodowych [zajmujących 317 405,5 ha], 1385 rezerwatów przyrody [zajmujących 162 435,2 ha], 120 parków krajobrazowych [zajmujących 2 517 183,9 ha] i 445 obszarów chronionego krajobrazu [7 042 615,8 ha]. Oprócz tych głównych form ochrony przyrody na terenie Polski wyznacza się również użytki ekologiczne, stanowiska dokumentacyjne i zespoły przyrodniczo krajobrazowe oraz pomniki przyrody. W sumie 32,5% powierzchni kraju objętych jest ochroną przyrody.

Niektóre obszary, ze względu na swoją wysoką rangę przyrodniczą, uzyskały status o znaczeniu międzynarodowym, i tak: Białowiecki Park Narodowy wpisano na Listę Światowego Dziedzictwa, 8 obiektów uznano za Światowe Rezerваты Biosfery (Parki Narodowe: Babiogórski, Białowiecki, Bieszczadzki, Kampinoski, Karkonoski, Słowiński, Tatrzański oraz rezerwat Jezioro Łuknajno), 8 obiektów umieszczono w spisie Konwencji Ramsarskiej (rezerваты przyrody: Łuknajno, Karaś, Oświn, Świdwie, Słońsk, Stawy Milickie oraz dwa parki narodowe Biebrzański i Słowiński). Na terenie Polski funkcjonują również 4 transgraniczne Rezerваты Biosfery (Polsko-Białoruski Rezerwat Biosfery Puszczy Białowieckiej, Rezerwat Biosfery Karpaty Wschodnie, Polsko-Słowacki Rezerwat Biosfery Tatry i Polsko-Czeski Rezerwat Biosfery Karkonosze)

SIEĆ NATURA 2000

Zgodnie z unijnymi dyrektywami, tzw. Ptasią i Siedliskową, Polska jest zobowiązana do utworzenia na swoim terytorium Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 w celu objęcia ochroną 76 typów siedlisk przyrodniczych, 267 gatunków ptaków, 108 gatunków roślin i zwierząt innych niż ptaki. Sieć Natura 2000 znajduje się w Polsce w fazie tworzenia. Obszary te w Polsce obejmują 9,3% lądowej powierzchni kraju, w tym lasy stanowią 43%, grunty orne – 11%, użytki zielone – 23%, wody śródlądowe – 11%, pozostałe – 12%. Polska będzie zgłaszać kolejne obszary do sieci Natura 2000. Przewiduje się, że docelowo sieć Natura 2000 może objąć ok. 17% powierzchni

kraju, przy czym użytki rolne będą zajmować ok. 2 mln ha powierzchni, a lasy ok. 3 mln ha.

W I etapie prac nad siecią Natura 2000, Ministerstwo Środowiska przedstawiło Komisji Europejskiej propozycję 256 obszarów:

- 72 obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO) - w tym 3 obszary morskie, których powierzchnia lądowa stanowi 24 335 km² (7,8% powierzchni kraju) oraz
- 184 specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO) o łącznej powierzchni 11 716 km² (3,7% powierzchni kraju).

Polska będzie zgłaszać kolejne obszary do sieci Natura 2000. Została opracowana lista dodatkowych obszarów obejmująca 238 potencjalnych SOO i OSO, które spełniają kryteria Dyrektywy Siedliskowej i Dyrektywy Ptasiej. Przewiduje się, że docelowo sieć Natura 2000 może objąć nawet ok. 17% powierzchni kraju, przy czym użytki rolne będą zajmować ok. 2 mln ha powierzchni, a lasy ok. 3 mln ha. Procedura uzgodnieniowa z Komisją Europejską, dotycząca ostatecznego zasięgu sieci Natura 2000, zostanie zakończona do końca 2007 r.

Spadek liczebności gatunków ptaków charakterystycznych dla krajobrazu rolniczego (*Farmland bird index*), odnotowany w latach 2000-2004, wskazuje na powolne zachodzenie niekorzystnych zmian w zasobach różnorodności biologicznej. Zagrożeniem dla różnorodności biologicznej obszarów wiejskich jest porzucanie siedlisk marginalnych dla rolnictwa, uproszczenie struktury krajobrazu lub nadmierna intensyfikacja produkcji rolnej.

Zrównoważone rolnicze użytkowanie terenów, a w szczególności użytków zielonych, jest pożądane dla utrzymania siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków roślin i zwierząt. Takie gospodarowanie chroni te siedliska przed sukcesją drzew i krzewów, która zagraża trwałości ich walorów przyrodniczych. Rozdrobnienie działek przyczyniające się do tworzenia mozaikowej struktury siedlisk przyrodniczych jest zjawiskiem korzystnym dla zachowania wielu gatunków, zwłaszcza ptaków i ssaków

Do podstawowych zagrożeń dla chronionych gatunków i wyróżnionych obszarów zaliczyć można zagrożenia wywołane działalnością rolniczą. Wśród największych niebezpieczeństw wymienić trzeba przede wszystkim zagrożenia spowodowane ewentualną chemizacją i intensyfikacją produkcji rolnej. Problemów dostarczyć może również tworzenie wielkich monokultur.

WALORY KULTUROWE OBSZARÓW WIEJSKICH

Ze względu na wyżej wspomniane tradycyjne metody produkcji i zagospodarowania terenu, krajobraz kulturowy wsi obfituje także w liczne zachowane pierwotne formy osadnictwa wiejskiego, pojedyncze obiekty, bądź istniejące w formie wyspowej

układy tradycyjnej zabudowy drewnianej o lokalnym i regionalnym charakterze, kościoły, kaplice i cmentarze, obiekty przetwórstwa rolno-spożywczego, takie jak browary, młyny wodne oraz wiatraki, spichlerze, zespoły folwarczne, pałacowo-ogrodowe, a także zabytki archeologiczne, w tym o własnej formie krajobrazowej. Ich zachowanie i wykorzystanie stanowi doskonałe narzędzie do budowania wizerunku obszarów wiejskich i rolniczych na poziomie lokalnym i regionalnym. Wraz z dbałością o odnowę tradycyjnych rzemiosł, kultury ludowej, obrzędowości, muzyki oraz zachowanie gwar, dialektów i języków, wyżej wymienione elementy dziedzictwa kulturowego przyczyniają się do podkreślania indywidualności i wyjątkowości poszczególnych obszarów.

4. WSPARCIE OBSZARÓW WIEJSKICH W RAMACH OSI PRIORYTETOWYCH

W ramach priorytetowych kierunków wsparcia obszarów wiejskich UE, zdefiniowano cztery osie:

Oś 1: Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego;

Oś 2: Poprawa środowiska przyrodniczego i obszarów wiejskich;

Oś 3: Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej;

Oś 4: Leader.

Powyższe kierunki wsparcia w pełni odzwierciedlają potrzeby Polski w zakresie rozwoju obszarów wiejskich i ustanawiają podstawowe sfery, wokół których zostaną zaprogramowane szczegółowe instrumenty wsparcia.

Oś 1: Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego

Biorąc pod uwagę niski stopień specjalizacji gospodarstw rolnych, niedoinwestowanie w zakresie infrastruktury produkcji rolnej i rozdrobnienie struktury obszarowej, które przekłada się na mniejszą efektywność produkcji, konieczne będzie zapewnienie odpowiednich instrumentów wsparcia i poniesienie nakładów finansowych na pokrycie kosztów, dostosowujących gospodarstwa rolne do rosnących wymagań wspólnotowych (w tym związanych z ochroną środowiska) oraz wzmożonej presji konkurencyjnej ze strony producentów z innych krajów unijnych oraz krajów trzecich. Na ten cel zostaną zaplanowane działania wspierające proces restrukturyzacji gospodarstw rolnych i wzmocnienie kapitału rzeczowego, przy możliwości ograniczenia wsparcia dla gospodarstw największych.

Ponadto Instrumenty wsparcia Europejskiego Funduszu Rolnego na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich powinny być skierowane na dalszą poprawę konkurencyjności przemysłu spożywczego, w szczególności w odniesieniu do mikro i małych

przedsiębiorstw oraz wsparcie kreowania wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej.

Poprawa konkurencyjności sektora rolnego będzie również realizowana poprzez zapewnienie wsparcia w zakresie jakości produkcji, polepszania infrastruktury wsi i tworzenia grup zrzeszających producentów rolnych.

W odniesieniu do zasobów ludzkich na obszarach wiejskich, w Polsce istnieje potrzeba szerokiego wsparcia w zakresie zdobywania wykształcenia i podnoszenia kwalifikacji.

Podnoszenie poziomu wykształcenia i kwalifikacji będzie realizowane poprzez kształcenia zawodowe, działania informacyjne i szkoleniowe oraz umożliwienie korzystania z usług doradczych. Wsparcie to obejmować będzie zarówno sektor rolny jak i leśny.

Dotychczasowe działania prowadzone przez doradztwo na rzecz rolników i mieszkańców wsi, skupione były głównie na przygotowaniu rolników do integracji z UE oraz umożliwieniu korzystania z pomocy ze środków wspólnotowych. W związku z nowymi wyzwaniami istnieje potrzeba zwiększenia zaangażowania doradztwa do podnoszenia kwalifikacji i wiedzy w zakresie nowoczesnego gospodarowania, zarządzania gospodarstwem jako przedsiębiorstwem, stosowania zasady wzajemnej zgodności (cross-compliance), norm produkcji, zdrowia publicznego, dobrostanu zwierząt, jakości żywności, stosowania dobrej praktyki rolniczej i leśnej zgodnej z ochroną środowiska oraz czynnej ochrony zasobów przyrody.

Poprawa konkurencyjności rolnictwa, wymaga koncentracji ziemi przez usprawnienie przepływu gruntów rolnych z gospodarstw nieefektywnych, bądź w ogóle nieużytkowanej rolniczo, do gospodarstw sprawnych, modernizacji technicznej gospodarstw (zarówno o technologiach industrialnych, jak i zrównoważonych), rozwinięcia usług produkcyjnych, tworzenia sprawnych łańcuchów produkcyjno-handlowych zwłaszcza w zakresie produktów markowych, obejmujących wszystkie ogniwa - od laboratoriów naukowych do handlu i gastronomii.

Z kolei, w celu przyspieszenia odpowiednich przekształceń strukturalnych, zostaną zaplanowane instrumenty wsparcia skierowane do młodych rolników (w szczególności w związku z narastaniem problemu gospodarstw rolnych bez następców), jak również zapewnione zostaną źródła utrzymania osobom w wieku przedemerytalnym, rezygnującym z działalności rolniczej.

Oś 2: Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich

Zgodnie z nowoczesną koncepcją modelu rolnictwa, uwzględniającą wyniki Rady Europejskiej z Göteborga, które wprowadziły problematykę zrównoważonego rozwoju jako warunek konieczny do osiągnięcia pozostałych celów dotyczących wzrostu

gospodarczego - poza podstawową funkcją, jaką jest produkcja artykułów rolnych, obszary wiejskie pełnią ważną rolę w zakresie ochrony środowiska, w tym ochrony zasobów wodnych i gleb, kształtowania krajobrazu, ochrony i zachowania siedlisk oraz różnorodności biologicznej.

Dobry stan środowiska naturalnego i różnorodność biologiczna Polski wyróżnia się na tle innych krajów Europy. W związku z tym wprowadzone zostaną odpowiednie instrumenty wsparcia oraz zachęty dla rolników, które będą sprzyjały zachowaniu i poprawie stanu siedlisk przyrodniczych i ostoi gatunków, stanowiących dobro publiczne. Cel ten będzie realizowany poprzez bezpośrednie działania, związane z odpowiednimi praktykami rolniczymi w obrębie gospodarstwa, takimi jak promowanie zrównoważonego sposobu gospodarowania, odpowiednie użytkowanie gleb i ochrona wód, kształtowanie struktury krajobrazu, przywracanie walorów lub utrzymanie stanu cennych siedlisk użytkowanych rolniczo. W tym aspekcie szczególne znaczenie mają obszary objęte siecią Natura 2000 oraz obszary, na których będą realizowane działania zgodne z Ramową Dyrektywą Wodną (2000/60/WE) w zakresie wspólnotowego działania w dziedzinie polityki wodnej.

Tego typu wsparcia będą dodatkowo synergicznie uzupełniane poprzez instrumenty związane z różnicowaniem działalności gospodarczej w kierunku pozarolniczym, np. związane z działalnością turystyczną, rzemieślniczą, usługową, itp.

Kolejnym działaniem, które ma na celu realizację zasady zrównoważonego rozwoju, jest działanie służące poprawie dobrostanu zwierząt. Przeznaczone jest ono dla rolników, którzy podejmą się zobowiązań wykraczających poza ustanowione prawem normy obowiązkowe.

Ponadto, zachowanie i dobry stan środowiska obszarów rolnych wiąże się zwykle z utrzymaniem ciągłości użytkowania rolnego tych gruntów, na których jest ono mało opłacalne, tradycyjnego użytkowania łąk i pastwisk, terenów położonych na stokach i w paśmie podgórskim i górskim, osiągnięcie i utrzymanie dobrego stanu wód i gleb. W związku z tym, konieczne będzie zapewnienie wsparcia dla takiej działalności.

Obszar planowany do objęcia instrumentami sprzyjającymi unikania marginalizacji i zaprzestania działalności rolniczej na gruntach rolnych o słabszej jakości wynosi ponad 53% powierzchni kraju.

Poprawa środowiska i zrównoważone użytkowanie obszarów wiejskich wiąże się nie tylko z gruntami rolnymi, ale również z lasami. W tym celu planowane są instrumenty, które przyczynią się do zwiększenia stopnia lesistości w Polsce, poprzez przeznaczanie gruntów rolnych (użytkowanych i odłogowanych) do zalesienia.

Większość możliwych do realizacji działań związanych z ochroną środowiska naturalnego ma charakter wieloletni, a ich realizacja będzie w sposób trwały wpływać na zrównoważony i wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich. Ze względu na

uniwersalny charakter działań i zróżnicowaną ofertę, z instrumentów wsparcia będą korzystały zarówno silne i dobrze zorganizowane gospodarstwa, jak również mniejsze, funkcjonujące w sposób tradycyjny, tj. przy dużych nakładach pracy własnej i niewielkiej presji na środowisko.

Oś 3: Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej

Poprawa jakości życia na obszarach wiejskich jest celem, który łączy się zarówno z podstawowymi kierunkami rozwoju ekonomicznego i społecznego gospodarstw rolnych poprzez wzmocnienie potencjału ekonomicznego, restrukturyzację i modernizację, jak i dobrymi warunkami do życia pod względem jakości środowiska i krajobrazu, infrastrukturę społeczną i techniczną.

Instrumenty dostępne w ramach Osi 3, uzupełniają priorytety zdefiniowane w ramach pierwszych dwóch osi i w sposób synergiczny mogą pozytywnie oddziaływać na mieszkańców obszarów wiejskich. Pobudzanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich będzie pośrednio wpływać także na możliwość koncentracji produkcji rolniczej i przejścia ludności związanej z rolnictwem do pracy w innych sektorach gospodarki, a co za tym idzie – tworzyć warunki dla przekształceń wewnątrz sektora rolnego, w tym zwłaszcza redukcji bezrobocia ukrytego, powiększania areалу gospodarstw rolnych, ich modernizacji, poprawy konkurencyjności i ukierunkowania rynkowego produkcji.

Pierwsza grupa działań dotyczy różnicowania działalności gospodarczej. W Polsce te działania stanowią ogromną szansę dla mieszkańców obszarów wiejskich, przede wszystkim ze względu na duże zasoby ludzkie i wysoki poziom bezrobocia. Do najważniejszych zadań należy zwiększanie wartości dodanej do produktów np. poprzez konfekcjonowanie, stymulowanie rynku produktów lokalnych i regionalnych, turystyki, handlu, doradztwa, usług.

W tym kontekście priorytet stanowi zapewnienie pracy i dochodów przez rozwój działalności pozarolniczej. Niskie dochody wynikające z niedostatecznego wykorzystania zasobów pracy rodzin wiejskich to podstawowy problem społeczno-ekonomiczny. Rolnictwo będzie absorbować coraz mniejszy zasób siły roboczej, zaś strategiczna wizja zakłada utrzymanie żywotności obszarów wiejskich. W związku z tym ciężar zatrudnienia wiejskich zasobów pracy powinny przejmować działalności nierolnicze. Z tego punktu widzenia szczególnie istotne jest wszechstronne wsparcie dla procesu tworzenia pozarolniczych miejsc pracy na wsi oraz ułatwiania zatrudnienia w lokalnych ośrodkach miejskich dla osób ze wsi.

W procesach rozwoju obszarów wiejskich szczególna rola przypada właśnie ośrodkom miejskim – jako podstawowym miejscom, w których ludność wiejska może znaleźć miejsca pracy i podwyższyć poziom edukacji i umiejętności oraz znaleźć zaspokojenie potrzeb zdrowotnych i aspiracji kulturalnych. Szczególne znaczenie w tym kontekście

ma wspieranie rozwoju tych funkcji małych miast i wybranych ośrodków gminnych, które związane są bezpośrednio z procesami restrukturyzacyjnymi na obszarach wiejskich, w tym w szczególności usług zdrowotnych, edukacji na poziomie szkolnictwa średniego, rozwoju małych firm w sektorach pozarolniczych, turystyki przyjazdowej, funkcji uzdrowiskowych.

Drugą grupę stanowią instrumenty mające na celu poprawę jakości życia. Dotyczą one odnowy wsi, poprawy stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego. W pełni uwzględniają one ważne funkcje społeczne i kulturalne, co z pewnością przyczyni się do polepszenia jakości życia i może stanowić dodatkowy czynnik, kształtujący przemiany strukturalne i przeciwdziałający depopulacji, a wręcz tworzący silniejsze poczucie identyfikacji mieszkańców z obszarów wiejskich z ich regionem wraz z jego tradycjami i wartościami.

Bilans Osi 3: W warunkach Polski zarówno instrumenty sprzyjające różnicowaniu działalności rolniczej, jak i odnowie wsi są ze sobą związane i w równym stopniu powinny być realizowane, biorąc pod uwagę ogromne potrzeby w obu kwestiach. Planowane alokacje finansowe na Oś 3 kształtują się na poziomie 15 %.

Oś 4: Leader

LEADER jest podejściem przekrojowym, umożliwiającym realizowanie i wdrażanie celów przede wszystkim Osi 3.

Celem Osi 4 jest aktywizacja mieszkańców obszarów wiejskich poprzez budowanie potencjału społecznego na wsi, zwiększenie potencjału zdobywania środków finansowych i ich wykorzystania, a także polepszenie zarządzania lokalnymi zasobami i ich waloryzacja.

Aktywizacja społeczności wiejskich wymaga włączenia do planowania i wdrażania lokalnych inicjatyw partnerów społecznych. Temu przedsięwzięciu służy podejście Leader.

Leader jest podejściem do rozwoju obszarów wiejskich, polegającym na oddolnym opracowaniu przez lokalną społeczność wiejską lokalnej strategii rozwoju obszarów wiejskich oraz realizacji wynikających z niej innowacyjnych projektów łączących zasoby, wiedzę i umiejętności przedstawicieli trzech sektorów: publicznego, gospodarczego i społecznego. Przedstawiciele ci tworzą tzw. Lokalną Grupę Działania – partnerstwo międzysektorowe, które samodzielnie wybiera projekty, a ich realizacja przyczynia się do osiągnięcia celów wspólnie opracowanej strategii.

Takie podejście oddolne wzmocni spójność podejmowanych lokalnie decyzji, podniesie jakość zarządzania i przyczyni się do wzmocnienia kapitału społecznego w społecznościach wiejskich a także skłoni do stosowania innowacyjnych rozwiązań w zakresie rozwoju regionu.

Budowa lokalnych strategii niesie ze sobą szereg korzyści, wśród których najważniejsze to lepsze wykorzystanie posiadanych zasobów (ludzkich, naturalnych), dostosowanie kierunków działania do potrzeb podmiotów funkcjonującym na danym obszarze. Ponadto podejście lokalne pomaga w wyznaczeniu pożądanych i najbardziej dopasowanych kierunków rozwoju oraz pozwala na lepsze zdefiniowanie problemów obszaru i określenie sposobów ich rozwiązania.

Na podstawie liczby złożonych przez beneficjentów wniosków w obecnym okresie programowania wynika, że zainteresowanie realizowanym w obecnym programie Leader'em jest bardzo duże, co świadczy o potrzebie realizacji tego instrumentu, z uwzględnieniem koniecznych zmian w zakresie usprawnienia jego wdrażania. W ramach Schematu I Pilotażowego Programu Leader + na lata 2004-2006 ma powstać około 174 Lokalnych Grup Działania.

Planowane jest objęcie ok. 50% powierzchni obszarów wiejskich spełniających wymogi dla podejścia Leader zakresem działania Lokalnych Grup Działania (LGD), a liczba Lokalnych Grup Działania powinna ulec zwiększeniu o co najmniej 50% w stosunku do liczby LGD powstałych w okresie programowania 2004-2006.

Te wszystkie elementy, jakie ze sobą niesie podejście Leader, z pewnością będą sprzyjać lepszemu wdrożeniu i absorpcji środków w ramach pozostałych osi, ze szczególnym uwzględnieniem osi trzeciej, w ramach której charakter działań i ich podstawowy cel odpowiada idei tworzenia lokalnych strategii rozwoju.

Realizacja osi 4 w dłuższej perspektywie przyczyni się do osiągnięcia celów Odnowionej Strategii Lizbońskiej oraz Strategii z Goeteborga w tym: zwiększenia miejsc pracy i zwiększenia różnorodności gospodarczej obszarów wiejskich. Poprzez wdrażanie podejścia LEADER możliwe będzie wzmocnienie kapitału społecznego na wsi, poprawa samoorganizacji i zarządzania na poziomie lokalnym. Jednocześnie wdrażanie oddolnych zintegrowanych strategii lokalnych pozwoli na zapewnienie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, w tym zachowania dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi.

5. DZIAŁANIA OSI 1.

DZIAŁANIE 1.1. SZKOLENIA ZAWODOWE I AKCJE INFORMACYJNE DLA OSÓB ZATRUDNIONYCH W ROLNICTWIE I LEŚNICTWIE

1. Cel działania

Doskonalenie zawodowe osób pracujących rolnictwie i leśnictwie w zakresie:

- ułatwiania startu młodym rolnikom,
  - poprawy zarządzania gospodarstwem rolnym lub leśnym,
  - gospodarki gruntami, ochrony środowiska, zdrowia publicznego, dobrostanu i zdrowia zwierząt, zdrowotności roślin, bezpieczeństwa żywności, bezpieczeństwa pracy
- w rolnictwie
- zwiększenia konkurencyjności i dochodowości gospodarstw rolnych i leśnych,
  - wspierania restrukturyzacji i modernizacji rolnictwa i leśnictwa.

2. Opis działania

Działanie będzie prowadzone w 2 schematach:

- 1) szkolenia,
- 2) doskonalenie zawodowe.

Szkolenia będą prowadzone poprzez organizację kursów, warsztatów oraz wycieczek edukacyjnych. Tematyka szkoleń, ramowy termin realizacji i liczba uczestników będą ustalane przez instytucję zarządzającą. Wykonawcami szkoleń będą instytucje szkoleniowe wybrane w drodze konkursu.

Metody realizacji doskonalenia zawodowego to szkolenia długofalowe (2-3 miesięczne) oraz staże.

Działanie zakłada konieczność uzyskania akredytacji (dla instytucji prywatnych oraz osób fizycznych). Podstawowe warunki dla jej uzyskania to posiadana kadra wykładowców, baza dydaktyczna oraz doświadczenie i wiarygodność.

3. Beneficjent

Schemat I i II

Osoby fizyczne, osoby prawne oraz jednostki nieposiadające osobowości prawnej prowadzące działalność szkoleniową oraz konsorcja przez nie tworzone.

Podmioty prywatne muszą posiadać akredytację Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi na prowadzenie szkoleń.

Warunki akredytacji instytucji zostaną określone odrębnymi przepisami przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi

4. Forma i wysokość pomocy

Schemat I i II - Wsparcie udzielane będzie wykonawcom szkoleń na podstawie faktur oraz udokumentowania realizacji szkoleń (lista obecności uczestników). Pomoc będzie mieć charakter refundacji kosztów szkoleń, nie częściej niż co 2 miesiące.

Wysokość pomocy: budżet Wspólnoty - 75%; budżet państwa - 25% .

5. Zasady kalkulacji płatności

Koszty kwalifikowalne:

- koszty przygotowania i przeprowadzenia szkoleń – na podstawie faktur oraz zestawienia kosztów szkoleń,
- koszty zakupu sprzętu i pomocy dydaktycznych – do 15% kosztów szkoleń – na podstawie faktur,
- koszty operacyjne - ryczałt: 15% kosztów szkoleń.

6. Kryteria dostępu:

Dla odbiorców pomocy :- priorytet dostępu do wsparcia mają rolnicy, którzy w roku poprzedzającym rozpoczęcie wykonywania usługi uzyskali płatności bezpośrednie oraz ubiegający się o pomoc w ramach działania „Ułatwienie startu młodym rolnikom”.

Dla beneficjentów: - prywatne podmioty szkoleniowe – posiadanie akredytacji; publiczne instytucje szkoleniowe mają możliwość uzyskania wsparcia na realizowane przez nie szkolenia bez konieczności dodatkowej akredytacji.

7. Zasięg geograficzny

Działanie realizowane jest na terenie całej Polski.

8. Budżet działania

Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
		Razem	EFROW	PL
1.1	Szkolenia zawodowe i akcje informacyjne dla osób zatrudnionych w rolnictwie i leśnictwie	100 000 000,00	75 000 000,00	25 000 000,00

9. Liczba beneficjentów/ projektodawców – 450

Liczba odbiorców pomocy – 1,5 mln

10. Wskaźniki monitorowania

Wskaźniki produktu:

- Liczba uczestników szkoleń (w podziale na płeć, kategorię wiekową, zakres szkolenia, rodzaj uczestnika, województwo)
- Liczba wydanych zaświadczeń o ukończeniu szkoleń (w podziale na województwo)
- Liczba dni odbytych szkoleń (w podziale na rodzaj szkolenia, temat szkolenia, województwo)
- Liczba projektów (w podziale na temat szkolenia)
- Liczba szkoleń (w podziale na temat szkolenia)
- Liczba akcji informacyjnych (w podziale na metody ich przeprowadzania)
- Liczba uczestników spotkań informacyjnych (w podziale na województwo)

DZIAŁANIE 1.2. UŁATWIENIE STARTU MŁODYM ROLNIKOM

1. Cel działania

Wsparcie zakładania lub przejmowania gospodarstw rolnych przez młodych rolników oraz ułatwienie modernizacji tych gospodarstw; przyspieszenie procesu wymiany pokoleń w rolnictwie.

2. Opis działania

W ramach działania udzielane jest młodym rolnikom, rozpoczynającym samodzielne prowadzenie działalności rolniczej, wsparcie finansowe w postaci jednorazowej premii. Pomoc przeznaczona jest dla gospodarstw, posiadających plan rozwoju działalności w zakresie produkcji rolniczej (lub działalności towarzyszących), posiadających wystarczający wyjściowy potencjał ekonomiczny i które spełnią wymagane prawem standardy w zakresie higieny, ochrony środowiska i warunków utrzymania zwierząt. Beneficjenci działania muszą legitymować się odpowiednimi kwalifikacjami rolniczymi.

Założenia: za datę podjęcia prowadzenia gospodarstwa rolnego uznaje się dzień, od którego dana osoba stała się posiadaczem gospodarstwa rolnego, tj. właścicielem, dzierżawcą, użytkownikiem wieczystym gospodarstwa i w związku z tym władała gospodarstwem, tj. bezpośrednio i na własny rachunek prowadziła działalność rolniczą.

Natomiast za datę rozpoczęcia prowadzenia działów specjalnych produkcji rolnej uznaje się datę zgłoszenia tej działalności w urzędzie skarbowym lub posiadania nieruchomości, służącej prowadzeniu tej działalności.

b) Biznes plan/ plan rozwoju gospodarstwa:

Biznes plan powinien zawierać opis:

- wyjściowa sytuacja/ żywotność ekonomiczna gospodarstwa (struktura, zasoby, wydajność, uwarunkowania zewnętrzne);
- etapy i cele rozwoju gospodarstwa;
- szczegóły dotyczące inwestycji, szkoleń, doradztwa i innych zamierzeń dotyczących rozwoju gospodarstwa;
- docelowa sytuacja/żywotność ekonomiczna gospodarstwa na zakończenie realizacji biznes planu.

Biznes plan obejmuje okres 3 lat. Pod koniec upływu 3-letniego okresu dokonywany jest przegląd jego realizacji. Warunki zwrotu całości lub części pomocy w przypadku nie zrealizowania założeń biznes planu zostaną określone w przepisach krajowych. Nie przewiduje się możliwości łączenia różnych instrumentów wsparcia, przewidzianych w PROW 2007-2013, za pośrednictwem biznes planu.

3. Beneficjent

Producent rolny, będący osobą fizyczną, spełniający warunki określone w pkt „Kryteria dostępu”.

4. Poziom wsparcia

Nie dotyczy.

5. Forma i wysokość pomocy

Jednorazowa premia w wysokości 50 tys. złotych.

6. Zasady kalkulacji płatności

Nie dotyczy.

7. Kryteria dostępu.

Osoba ubiegająca się o premię:

- › po raz pierwszy rozpoczęła samodzielne prowadzenie gospodarstwa rolnego lub niektórych działów specjalnych produkcji rolnej,
- › nie ukończyła 40 roku życia,
- › posiada odpowiednie kwalifikacje zawodowe tj. wykształcenie rolnicze lub staż pracy w rolnictwie; wykształcenie może zostać uzupełnione w ciągu 36 miesięcy od rozpoczęcia prowadzenia gospodarstwa
- › jest ubezpieczona w KRUS z mocy ustawy i w pełnym zakresie w czasie ubiegania się o pomoc oraz przez okres co najmniej 3 lat od uzyskania wsparcia,
- › przedłoży plan rozwoju gospodarstwa (biznes plan) i w ciągu 3 lat zrealizuje jego założenia,
- › zobowiąże się do prowadzenia gospodarstwa przez okres co najmniej 5 lat.

Osoba ubiegająca się o premię prowadzi gospodarstwo:

- › o powierzchni użytków rolnych równej co najmniej średniej powierzchni gospodarstwa rolnego w danym województwie i nie większej niż 300 ha użytków rolnych (w przypadku działów specjalnych produkcji rolnej kryterium minimalnej powierzchni nie jest wymagane),

- › charakteryzujące się wielkością ekonomiczną mierzoną Europejskimi Jednostkami Wielkości wynoszącą co najmniej 4 ESU.

8. Zasięg geograficzny

Cały kraj.

9. Budżet działania

Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
		Razem	EFROW	PL
1.2	Ułatwianie startu młodym rolnikom	525 000 000,00	393 750 000,00	131 250 000,00

10. Liczba beneficjentów

42 tysięcy /na lata 2007 -2013

6 tysięcy/rok

11. Wskaźniki produktu

- Liczba młodych rolników, którym udzielono wsparcia (w podziale na płeć, kategorię wiekową, rodzaj branży rolnej (TF 8), stosunek do działania w zakresie przejścia na wcześniejszą emeryturę, wielkość ekonomiczną gospodarstwa, wykształcenie beneficjenta, województwo)
- Całkowita wielkość inwestycji (w podziale na płeć; kategorię wiekową; rodzaj branży rolnej (TF 8), stosunek do działania w zakresie przejścia na wcześniejszą emeryturę, wielkość ekonomiczną gospodarstwa, wykształcenie beneficjenta, województwo)

DZIAŁANIE 1.3. RENTY STRUKTURALNE

1. Cel działania

Podstawowym celem wcześniejszych emerytur jest w polskich warunkach przyśpieszenie procesu wymiany pokoleniowej wśród osób prowadzących gospodarstwa rolne oraz poprawa rentowności i konkurencyjności gospodarstw poprzez przejmowanie gospodarstw przez osoby dobrze przygotowane do zawodu rolnika. Wartościowe jest także oddziaływanie socjalne tego instrumentu, gdyż zapewni on dochód starszym rolnikom i wpłynie na podniesienie dochodów ludności zamieszkującej obszary wiejskie.

2. Opis działania

Wsparcie dla rolników, którzy decydują się zaprzestać prowadzenia działalności rolniczej w celu przekazania swoich gospodarstw innym rolnikom lub instytucjom. Renty strukturalne skierowane są do rolników będących w wieku przedemerytalnym podlegających ubezpieczeniu społecznemu, którzy prowadzą działalność rolniczą w gospodarstwie rolnym będących ich własnością (bądź własnością ich małżonka), którzy zdecydują się na przekazanie posiadanego gospodarstwa rolnego innemu rolnikowi lub następcy, jeżeli w wyniku tego przekazania żywotność ekonomiczna gospodarstwa rolnego ulegnie poprawie. Przekazanie to może również służyć osiągnięciu celów nierolniczych.

3. Beneficjent

Rolnicy w wieku przedemerytalnym, którzy zdecydują się na zaprzestanie działalności rolniczej w celu przekazania gospodarstwa innym rolnikom

4. Forma i wysokość pomocy

Wsparcie udzielane rolnikowi będzie w formie płatności wieloletniej, wypłacanej co miesiąc przez okres 10 lat.

5. Poziom wsparcia

Wysokość renty strukturalnej będzie wynosić odpowiedni % najniższej emerytury.

6. Zasady kalkulacji płatności

Wysokość renty strukturalnej ustala się jako odpowiedni procent kwoty najniższej emerytury określonej w przepisach o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (obecnie wysokość najniższej emerytury wynosi 562,58 zł). Roczna

wysokość pomocy będzie uwzględniać limity zawarte w rozporządzeniu Rady (WE) nr 1698/2005.

7. Kryteria dostępu

Producent rolny (osoba fizyczna):

- ma nie mniej niż 55 lat, ale nie jest jeszcze w normalnym wieku emerytalnym w momencie przekazania;
- zaprzestaje wszelkiej komercyjnej działalności rolniczej;
- przekazuje gospodarstwo o powierzchni co najmniej 3 ha;
- prowadził działalność rolniczą przez 10 lat poprzedzających przekazanie.

8. Zasięg geograficzny-

Cały kraj.

9. Budżet działania

Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
1.3	Renty strukturalne	817 000 000,00	612 750 000,00	204 250 000,00
	Zobowiązania z okresu 2004 - 2006	1 400 000 000,00	1 120 000 000,00	280 000 000,00

10. Liczba beneficjentów

76 500 na lata 2007-13, 11 000/rok

11. Wskaźniki produktu

- Liczba rolników, którzy przeszli na rentę strukturalną (w podziale na płeć, wiek, województwo)
- Liczba robotników rolnych, którzy przeszli na rentę strukturalną (w podziale na płeć, wiek, województwo)
- Liczba zwolnionych hektarów (w podziale na płeć i wiek beneficjenta, cel, województwo)

DZIAŁANIE 1.4. MODERNIZACJA GOSPODARSTW ROLNYCH

1. Cel działania

Celem pomocy udzielanej w ramach działania „Modernizacja gospodarstw rolnych” jest poprawa konkurencyjności sektora rolnego poprzez poprawę efektywności gospodarstw rolnych oraz poprawę środowiska naturalnego, warunków i bezpieczeństwa pracy, higieny produkcji i warunków utrzymania zwierząt.

2. Opis działania

Wsparcia udziela się podmiotom z tytułu inwestycji w gospodarstwach rolnych mających na celu poprawę wydajności kapitału rzeczowego oraz poprawę środowiska naturalnego, warunków i bezpieczeństwa pracy, higieny produkcji i warunków utrzymania zwierząt.

3. Beneficjent

Osoby fizyczne, wspólnicy spółek cywilnych, osoby prawne, spółki prawa handlowego nieposiadające osobowości prawnej

Osoba fizyczna - obywatel państwa członkowskiego UE, prowadzący na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej działalność wytwórczą w rolnictwie jako posiadacz samoistny lub zależny gospodarstwa rolnego lub nieruchomości, na której prowadzi dział specjalny produkcji rolnej.

Osoba prawna – podmiot posiadający osobowość prawną, wpisany do rejestru przedsiębiorców w Krajowym Rejestrze Sądowym, który zgodnie z wpisem do tego rejestru prowadzi działalność wytwórczą w rolnictwie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej jako posiadacz samoistny lub zależny gospodarstwa rolnego bądź nieruchomości, na której prowadzi dział specjalny produkcji rolnej.

Spółka cywilna, spółka prawa handlowego nieposiadająca osobowości prawnej (spółka jawna, partnerska, komandytowa, komandytowo-akcyjna), jeżeli jej wyłącznym celem jest prowadzenie działalności wytwórczej w rolnictwie.

Pomoc nie może być przyznana osobie fizycznej, która ma ustalone prawo do emerytury bądź renty z tytułu niezdolności do pracy/niezdolności do pełnienia służby.

4. Forma i wysokość pomocy

Pomoc polega na refinansowaniu części poniesionych kosztów realizacji inwestycji.

Maksymalna wysokość pomocy udzielona jednemu beneficjentowi i na jedno gospodarstwo rolne w ramach działania w okresie realizacji Programu nie może przekroczyć:

- a) 300 tys. zł albo
- b) 500 tys. zł, jeżeli inwestycja polega na budowie nowych budynków inwentarskich dla bydła, trzody chlewnej lub owiec wraz z wyposażeniem, albo
- c) 500 tys. zł, jeżeli inwestycja jest realizowana przez młodego rolnika.

Do realizacji mogą być przyjęte projekty, dla których kwota wsparcia wynosi co najmniej 10 000 zł.

5. Poziom wsparcia

Poziom pomocy finansowej wynosi maksymalnie:

40% kwoty kwalifikującej się inwestycji;

50% kwoty kwalifikującej się inwestycji, realizowanej przez młodych rolników;

50% kwoty kwalifikującej się inwestycji realizowanej na obszarach górskich, innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania, obszarach rolnych objętych siecią NATURA 2000 oraz obszarach, na których obowiązują ograniczenia w związku z wdrażaniem dyrektywy 2000/60/WE;

60% kwoty kwalifikującej się inwestycji realizowanej przez młodych rolników na obszarach górskich, innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania, obszarach rolnych objętych siecią NATURA 2000 oraz obszarach, na których obowiązują ograniczenia w związku z wdrażaniem dyrektywy 2000/60/WE;

75% kwoty kwalifikującej się inwestycji, dokonywanej w związku z wprowadzeniem w życie dyrektywy Rady 91/676/EWG – do 30 kwietnia 2008 r.

6. Zasady kalkulacji płatności

Płatność będzie wypłaca na podstawie poniesionych kosztów inwestycji, zgodnie z poziomem wsparcia.

7. Kryteria dostępu

Pomoc w ramach działania może być przyznana, jeżeli spełnione są następujące warunki:

- › gospodarstwo rolne, którego dotyczy inwestycja, jest prowadzone przez osobę o odpowiednich kwalifikacjach zawodowych,

- › osoba ubiegająca się o dofinansowanie realizacji inwestycji jest pełnoletnia i w chwili ubiegania się o pomoc nie przekroczyła wieku emerytalnego określonego w przepisach o ubezpieczeniu społecznym,
- › w gospodarstwie rolnym, którego dotyczy inwestycja, w chwili ubiegania się o ostatnią płatność w związku z jej realizacją, spełnione będą stosownie do rodzaju prowadzonej produkcji, minimalne standardy w zakresie higieny, ochrony środowiska oraz warunków utrzymania zwierząt,
- › inwestycja, która podlega dofinansowaniu, przyczynia się do poprawy ogólnych wyników gospodarstwa rolnego,
- › inwestycja, spełnia normy mające do zastosowanie do tej inwestycji,
- › inwestycja, która podlega dofinansowaniu, dotyczy działalności wytwórczej w rolnictwie w zakresie produkcji roślinnej lub zwierzęcej, z wyłączeniem akwakultury.
- › Ubiegający się o dofinansowanie inwestycji nie mają zaległości podatkowych ani zaległości w opłacaniu składek z tytułu ubezpieczenia społecznego i zdrowotnego.

8. Zasięg geograficzny

Cały kraj.

9. Budżet działania

Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
		Razem	EFROW	PL
1.4	Modernizacja gospodarstw rolnych	1 650 000 000,00	1 237 500 000,00	412 500 000,00

10. Liczba beneficjentów:

Liczba beneficjentów przewidywana jest na poziomie ok. 70 tys. w latach 2007-2013, czyli ok. 10 000 /rok.

11. Powierzchnia wsparcia

Nie dotyczy.

12. Wskaźniki produktu

- Liczba gospodarstw rolnych, które otrzymały wsparcie (w podziale na status prawny, płeć, kategorię wiekową, rodzaj inwestycji, rodzaj branży rolnej, województwo)
- Całkowita wielkość inwestycji (w podziale na status prawny beneficjenta, płeć, kategorię wiekową, rodzaj inwestycji, rodzaj branży rolnej, wielkość ekonomiczną gospodarstwa, wykształcenie, województwo).

DZIAŁANIE 1.5. ZWIĘKSZANIE WARTOŚCI DODANEJ PODSTAWOWEJ PRODUKCJI ROLNEJ I LEŚNEJ

1. Cel działania

- ▶ Poprawa ogólnych wyników przedsiębiorstwa;
- ▶ Wzrost wartości dodanej produkcji;
- ▶ Modernizacja istniejących technologii produkcji, w tym celem poprawy warunków ochrony środowiska;
- ▶ Wprowadzanie nowych produktów, procesów i technologii produkcji;
- ▶ Dostosowanie do nowowprowadzonych norm wspólnotowych – dotyczy mikroprzedsiębiorstw;
- ▶ Tworzenie nowych i racjonalizacji istniejących kanałów zbytu;
- ▶ Ulepszenie struktury logistycznej.

3. Opis działania

W ramach działania realizowane będą projekty związane z modernizacją lub budową zakładów przetwórstwa produktów rolnych lub infrastruktury handlu hurtowego produktami rolnymi, objętymi Załącznikiem I do Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską (TWE). Wspierane będą projekty dotyczące poprawy konkurencyjności uwarunkowanej wzrostem wartości dodanej, jakości produkcji, obniżeniem kosztów oraz rozwojem nowych produktów, procesów i technologii produkcji.

4. Beneficjent

Osoba fizyczna/prawna. Przedsiębiorca prowadzący działalność w zakresie przetwórstwa lub wprowadzania do obrotu produktów rolnych objętych Załącznikiem nr 1 do TWE, z wyjątkiem produktów rybnych i leśnych. Wsparcie udzielane jest małym i średnim przedsiębiorstwom oraz przedsiębiorstwom zatrudniającym mniej niż 750 pracowników lub posiadającym obrót nieprzekraczający równowartości w złotych 200 mln euro.

5. Forma i wysokość pomocy

Pomoc udzielna będzie w formie grantów inwestycyjnych. Wsparcie udzielane będzie jednorazowo (w przypadku projektów jednoetapowych) lub po zakończeniu każdego etapu (projekty wieloetapowe).

6. Poziom wsparcia

Pomoc jest udzielana w formie zwrotu do 50% kwalifikowalnych wydatków, jednak nie więcej niż 20 mln złotych na jeden podmiot w okresie realizacji Programu. W przypadku przedsiębiorstw wielozakładowych, całkowita wysokość pomocy finansowej nie powinna przekraczać 30 mln złotych. Ponadto wielkość przyznanej pomocy na realizację jednego projektu, nie może być niższa niż 100 tys. złotych.

W przypadku przedsiębiorców niezaliczonych do kategorii małych i średnich przedsiębiorstw, a zatrudniających mniej niż 750 pracowników lub posiadających obrót nieprzekraczający równowartości w złotych 200 mln euro, maksymalny poziom pomocy wynosi do 25% kwalifikowalnych wydatków. Dodatkowo dla tej grupy przedsiębiorstw będzie określony maksymalny poziom wsparcia ze środków publicznych. Alokacje finansowe w ramach tego działania, dostępne w latach 2007 – 2013 będą podzielone na poszczególne kategorie wielkości przedsiębiorstw.

7. Zasady kalkulacji płatności

Płatność będzie udzielana na podstawie poniesionych kosztów, zgodnie z poziomem wsparcia.

8. Kryteria dostępu

Pomoc może być przyznana na projekty związane z przetwórstwem i marketingiem produktów rolnych objętych załącznikiem nr 1 do TWE, z wyłączeniem produktów rybnych i leśnych.

Pomoc może być przyznawana podmiotom spełniającym standardy higieniczno – sanitarne, ochrony środowiska i dobrostanu zwierząt. Ponadto inwestycja, której dotyczy projekt również powinna spełniać wskazane powyżej standardy. Wspierane są także projekty podejmowane przez mikroprzedsiębiorstwa (tj. przedsiębiorstwa zatrudniające poniżej 10 osób i posiadające obrót nieprzekraczający równowartości w złotych 2 mln euro) mające na celu dostosowania do nowowprowadzonych norm Wspólnoty.

Pomoc może być przyznawana podmiotom, które wykazują żywotność ekonomiczną, tj. są zdolne do realizacji planowanego przedsięwzięcia oraz dalszego prowadzenia rentownej działalności na rynku w danym sektorze.

Planowana inwestycja wiąże się z korzyściami dla producentów rolnych – beneficjent zobowiązany jest wykazać, że zaopatruje się w surowce na podstawie umów zawieranych z producentami rolnymi.

W przypadku inwestycji zakładających wzrost mocy produkcyjnych, warunkiem przyznania pomocy jest wykazanie możliwości zbytu planowanej produkcji. Weryfikacja spełnienia tego warunku dokonywana jest poprzez porównanie przedstawionego przez beneficjenta planu sprzedaży, z danymi zawartymi w analizie odpowiedniego sektora przetwórstwa produktów rolnych.

Projekty nie mogą dotyczyć sprzedaży detalicznej.

9. Zasięg geograficzny

Cały kraj.

10. Budżet działania

Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
		Razem	EFROW	PL
1.6	Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej	1 000 000 000,00	750 000 000,00	250 000 000,00

11. Liczba beneficjentów

3000

12. Powierzchnia wsparcia

Nie dotyczy

13. Wskaźniki produktu

- Liczba gospodarstw rolnych, które otrzymały wsparcie (w podziale na rodzaj beneficjenta, sektor, rodzaj działalności, zakres inwestycji, cel inwestycji, województwo)
- Całkowita wielkość inwestycji (w podziale na rodzaj beneficjenta, sektor, rodzaj działalności, zakres inwestycji, cel inwestycji, województwo)

DZIAŁANIE 1.6. POPRAWIANIE I ROZWIJANIE INFRASTRUKTURY ZWIĄZANEJ Z ROZWOJEM I DOSTOSOWANIEM ROLNICTWA I LEŚNICTWA

1. Cel działania

- Wytyczenie i urządzenie funkcjonalnej sieci dróg dojazdowych do gruntów rolnych i leśnych.
- Poprawa struktury obszarowej gospodarstw rolnych poprzez zmniejszenie w poszczególnych gospodarstwach liczby działek.
- Wydzielenie bez procedury wywłaszczeniowej niezbędnych gruntów na cele infrastruktury technicznej i społecznej w ramach postępowania poscaleniowego.
- Poprawa jakości gleb poprzez regulację stosunków wodnych.
- Zwiększenie retencji wodnej.
- Poprawa ochrony użytków rolnych przed powodzią.

2. Opis działania

Działanie będzie wdrażane w ramach dwóch schematów:

Schemat I – Scalanie gruntów

Schemat II – Gospodarowanie rolniczymi zasobami wodnymi

Schemat I:

Wsparcie udzielane w ramach Schematu I w zakresie prowadzonych postępowań scalania gruntów dotyczyć będzie poprawy struktury obszarowej poszczególnych gospodarstw rolnych oraz gruntów leśnych. W wyniku zmniejszania liczby działek uzyskuje się poprawę efektywności gospodarowania poprzez zmniejszenie kosztów transportu oraz ułatwienie mechanizacji upraw polowych, jednocześnie zapewniając każdej z poscaleniowych działek dostęp do urządzeń infrastruktury technicznej. Pomoc finansowa pokrywać będzie koszty sporządzenia dokumentacji geodezyjno - prawnej, wytyczenia i urządzenia funkcjonalnej sieci dróg dojazdowych do gruntów rolnych i leśnych oraz wydzielenia gruntów ekwiwalentnych dla rolników w niewielkiej odległości od siedziby gospodarstwa rolnego. Ponadto w ramach projektów scaleniowych wprowadza się prace w zakresie zagospodarowania poscaleniowego terenu, uwzględniające wymogi ochrony środowiska.

Schemat II:

Projekty objęte tym Schematem będą dotyczyły budowy lub modernizacji urządzeń melioracji szczegółowych, które bezpośrednio wpływają na lepsze wykorzystanie środków produkcji, stabilność i jakości plonów, poprawę skuteczności i efektywności zabiegów agrotechnicznych a także budowy lub modernizacji urządzeń melioracji podstawowych oraz regulacji cieków naturalnych, które zapewniają odpływ wody z urządzeń szczegółowych oraz magazynowanie i doprowadzenie wody do nawodnień. Projekty uwzględniać będą również zapewnienie ochrony przeciwpowodziowej.

3. Beneficjent

Schemat I - Starosta powiatu

Schemat II - Wojewódzki Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych

4. Forma i wysokość pomocy

Schemat I:

Pomoc polega na refinansowaniu części poniesionych kosztów realizacji inwestycji.

Schemat II:

Pomoc polega na refinansowaniu części poniesionych kosztów realizacji inwestycji.

5. Poziom wsparcia

Schemat I:

Wysokość pomocy będzie wynosiła 100% kosztów kwalifikowanych,

Schemat II:

Maksymalna wysokość pomocy będzie wynosiła 100% kosztów kwalifikowanych.

6. Zasady kalkulacji płatności

Nie dotyczy.

7. Kryteria dostępu

Schemat I

- wystąpienie do starosty o podjęcie scalenia gruntów, przez większość właścicieli gospodarstw rolnych, położonych na projektowanym obszarze scalenia lub właścicieli gruntów, których łączny obszar przekracza połowę powierzchni projektowanego obszaru scalenia;
- projekty w zakresie scalania gruntów będą realizowane pod warunkiem przestrzegania przepisów ustawy z dnia 26 marca 1982 r. o scalaniu i wymianie gruntów (Dz. U. z 2003 r. Nr 178, poz. 1749, z późn. zm.) oraz przeprowadzenia oceny oddziaływania projektu na środowisko, zgodnie z

przepisami ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (Dz. U Nr 62, poz. 627, z późn. zm.);

- beneficjent nie może korzystać z bezzwrotnych lub preferencyjnych środków pomocy krajowej lub zagranicznej na pokrycie kosztów projektu finansowanego z EFRROW.

Schemat II

Zgodnie z polskim prawem, projekty dotyczące budowy urządzeń melioracji wodnych szczegółowych będą realizowane pod warunkiem wystąpienia właścicieli gruntów o przeprowadzenie inwestycji w tym zakresie.

Beneficjent nie może korzystać z bezzwrotnych lub preferencyjnych środków pomocy krajowej lub zagranicznej na pokrycie kosztów projektu finansowanego ze środków EFRROW.

Projekty dotyczące budowy lub modernizacji urządzeń melioracji wodnych szczegółowych, mogą być realizowane jeżeli:

- wniosek o wykonanie urządzeń melioracji szczegółowych zostanie złożony zgodnie z art. 74b ust. 2 ustawy z dnia 18 lipca 2001 r. - Prawo wodne;
- uzyskano pozwolenie wodnoprawne;
- zgłoszono budowę lub uzyskano pozwolenie na budowę (w zależności od potrzeb);
- dokonano oceny wpływu na środowisko, jeżeli jest wymagane;
- uzgodniono realizację projektu z zainteresowanymi województwami i w przypadku wód granicznych z zainteresowanymi państwami;
- uzyskano decyzję wojewódzkiego konserwatora przyrody, ustalającą warunki prowadzenia robót, jeżeli na podstawie ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. - o ochronie przyrody, istnieje obowiązek jej uzyskania;
- opracowano plan i źródła finansowania;
- koszt projektu według kosztorysu inwestorskiego, wynosi co najmniej 120 tys. zł.

Projekty dotyczące budowy lub modernizacji urządzeń melioracji wodnych podstawowych oraz kształtowania przekroju podłużnego i poprzecznego oraz układu poziomego koryta cieku naturalnego, wykraczające poza działania związane z utrzymaniem wód, mogą być realizowane, jeżeli:

- uzyskano pozwolenie wodnoprawne;
- uzyskano pozwolenie na budowę;
- dokonano oceny wpływu na środowisko, jeżeli jest wymagane;
- uzgodniono projekt z zainteresowanymi województwami, regionalnymi zarządami gospodarki wodnej, a w przypadku wód granicznych z zainteresowanymi państwami;
- uzyskano decyzję wojewódzkiego konserwatora przyrody, ustalającą warunki prowadzenia robót, jeżeli na podstawie ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. - o ochronie przyrody, istnieje obowiązek jej uzyskania;
- opracowano plan i źródła finansowania;
- koszt projektu według kosztorysu inwestorskiego, wynosi co najmniej 120 tys. zł.

8. Zasięg geograficzny

Cały obszar Polski.

9. Budżet działania

Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
		Razem	EFROW	PL
1.7	Poprawianie i rozwijanie infrastruktury związanej z rozwojem i dostosowaniem rolnictwa i leśnictwa	430 000 000,00	322 500 000,00	107 500 000,00

Schemat I – 80 mln euro

Schemat II – 350 mln euro

10. Liczba beneficjentów

Schemat I – powiaty ziemskie

Schemat II – Wojewódzkie Zarządy Melioracji i Urzędzeń Wodnych.

11. Powierzchnia wsparcia

Schemat I – około 90 000 ha

12. Wskaźniki produktu

- Liczba projektów objętych Schematem I – Scalanie gruntów (w podziale na rodzaj gruntów, województwo)
- Powierzchnia gruntów objętych Schematem I – Scalanie gruntów (w podziale na rodzaj gruntów, województwo)

- Wartość projektów objętych Schematem I – Scalanie gruntów (w podziale na rodzaj gruntów, województwo)
- Średnia liczba gospodarstw uczestniczących w projektach objętych Schematem I – Scalanie gruntów (w podziale na rodzaj gruntów, województwo)
- Liczba projektów objętych Schematem II – Gospodarowanie rolniczymi zasobami wodnymi (w podziale na zakres prac, województwo)
- Wartość projektów objętych Schematem II – Gospodarowanie rolniczymi zasobami wodnymi (w podziale na zakres prac, województwo)

DZIAŁANIE 1.7. UCZESTNICTWO ROLNIKÓW W SYSTEMACH JAKOŚCI ŻYWNOŚCI

1. Cel działania

- › Poprawa jakości produkcji i produktów rolnych przeznaczonych do spożycia przez ludzi.
- › Zwiększenie spożycia żywności wysokiej jakości.
- › Wsparcie rolników wytwarzających żywność wysokiej jakości.

2. Opis działania

Cel działania realizowany jest poprzez wsparcie rolników uczestniczących w dobrowolnych systemach dotyczących jakości żywności:

1) systemy wspólnotowe:

a) **System Chronionych Nazw Pochodzenia, Chronionych Oznaczeń Geograficznych i Gwarantowanych Tradycyjnych Specjalności** w rozumieniu następujących przepisów: rozporządzenie Rady (EWG) nr 2081/92 z dnia 14 lipca 1992 r. w sprawie ochrony oznaczeń geograficznych i nazw pochodzenia produktów rolnych i środków spożywczych, rozporządzenie Rady (EWG) nr 2082/92 z dnia 14 lipca 1992 r. w sprawie świadectw o szczególnym charakterze dla produktów rolnych i środków spożywczych;

b) **rolnictwo ekologiczne** w rozumieniu rozporządzenia Rady (EWG) nr 2092/91 z dnia 24 czerwca 1991 r. w sprawie produkcji ekologicznej produktów rolnych oraz znakowania produktów rolnych i środków spożywczych;

2) systemy krajowe:

a) **Integrowana produkcja (IP)** w rozumieniu ustawy o ochronie roślin z dnia 18 grudnia 2003 r. (Dz. U. z 2004 r. Nr 11, poz. 94 z późn. zm.);

b) **Tradycja, Jakość**- Program Polskiej Izby Produktu Regionalnego i Lokalnego.

3. Beneficjent

Producent rolny - osoba fizyczna, osoba prawna lub jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, będąca posiadaczem gospodarstwa rolnego lub posiadaczem zwierzęcia w rozumieniu ustawy z dnia 18 grudnia 2003 r. o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności (Dz. U. z 2004 r. Nr. 10, poz. 76).

4. Forma i wysokość pomocy:

Płatność w ramach działania udzielana jest beneficjentom poszczególnych systemów w formie rocznej płatności motywującej.

5. Poziom wsparcia:

Płatność udzielana jest rocznie na gospodarstwo przez okres 5 lat w formie zryczałtowanych płatności:

- › System Chronionych Nazw Pochodzenia, Chronionych Oznaczeń Geograficznych i Gwarantowanych Tradycyjnych Specjalności - 3260 zł/rok/gosp.
- › Rolnictwo ekologiczne

Lp.	Powierzchnia gospodarstwa	Stawka dotacji w zł na gospodarstwo
1	do 5 ha użytków rolnych	736
2	powyżej 5 ha do 10 ha użytków rolnych	886
3	powyżej 10 ha do 20 ha użytków rolnych	936
4	powyżej 20 ha do 50 ha użytków rolnych	1036
5	powyżej 50 ha do 100 ha użytków rolnych	1.136
6	powyżej 100 ha użytków rolnych	1.236

- › Integrowana produkcja - 1730 zł/rok/gosp.
- › Tradycja, Jakość - 1820 zł/rok/gosp.

6. Zasady kalkulacji płatności

Roczna płatność motywująca na gospodarstwo została ustalona według poziomu kosztów stałych wynikających z udziału producenta rolnego w danym systemie.

7. Kryteria dostępu

Wsparcie mogą otrzymać producenci rolni, którzy zostali wpisani do ewidencji producentów stanowiącej część krajowego systemu ewidencji producentów oraz ewidencji gospodarstw rolnych, oraz spełnią wymogi właściwe dla każdego z systemów jakości.

a) System Chronionych Nazw Pochodzenia, Chronionych Oznaczeń Geograficznych i Gwarantowanych Tradycyjnych Specjalności:

Dołączenie do wniosku dokumentu poświadczającego udział w systemie jakości żywności i wytwarzanie produktów przeznaczonych do spożycia przez ludzi, wydany przez jednostkę upoważnioną do kontroli w Systemie Chronionych Nazw Pochodzenia, Chronionych Oznaczeń Geograficznych i Gwarantowanych Tradycyjnych Specjalności:

- aktualny certyfikat zgodności procesu produkcji ze specyfikacją wydany przez jednostkę certyfikującą upoważnioną przez Ministra właściwego ds. rynków rolnych oraz akredytowaną zgodnie z Polską Normą PN-EN 45011 „Wymagania ogólne dotyczące działania jednostek prowadzących systemy certyfikacji wyrobów” w zakresie certyfikacji wyrobów regionalnych i tradycyjnych lub;

- świadectwo jakości potwierdzające zgodność procesu produkcji ze specyfikacją wydane, zgodnie z planem kontroli zadeklarowanym w specyfikacji wyrobu, przez Wojewódzkiego Inspektora Jakości Handlowej Artykułów Rolno – Spożywczych.

b) rolnictwo ekologiczne

Dołączenie do wniosku dokumentu poświadczającego udział w systemie jakości żywności i wytwarzanie produktów przeznaczonych do spożycia przez ludzi, wydany przez jednostkę upoważnioną do kontroli w rolnictwie ekologicznym:

- kopia certyfikatu zgodności wymaganego przepisami o rolnictwie ekologicznym bądź
- dokument poświadczający, że gospodarstwo rolne znajduje się w okresie przestawiania na produkcję rolniczą metodami ekologicznymi wydane przez upoważnioną jednostkę certyfikującą albo
- dokument poświadczający, że gospodarstwo rolne jest objęte planem kontroli, wydane przez upoważnioną jednostkę certyfikującą.

c) integrowana produkcja

Dołączenie do wniosku aktualnego certyfikatu integrowanej produkcji wydanego przez Wojewódzkiego Inspektora Ochrony Roślin i Nasiennictwa.

d) Tradycja, Jakość- Program Polskiej Izby Produktu Regionalnego i Lokalnego Wsparcie mogą otrzymać producenci rolni, którzy:

- 1) zostali wpisani do ewidencji producentów stanowiącej część krajowego systemu ewidencji producentów oraz ewidencji gospodarstw rolnych;
- 2) dołączą do wniosku zaświadczenie Polskiej Izby Produktu Regionalnego i Lokalnego potwierdzające, że produkt jest w systemie i jest przeznaczony do spożycia przez ludzi;
- 3) dołączą do wniosku certyfikat wydany przez jednostkę certyfikującą zgodnie z normą PN-EN 45011:2000, upoważnioną przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

9. Zasięg geograficzny

Działanie wrażane jest horyzontalnie na terenie całego kraju

10. Budżet działania

Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
		Razem	EFROW	PL
1.9	Wsparcie dla rolników, którzy biorą udział w programach jakości żywności	200 000 000,00	150 000 000,00	50 000 000,00

11. Liczba beneficjentów w latach:

Lp.	System	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1.	PDO/PGI/TSG	150	300	3000	3600	4200	4650	5100
2.	Rolnictwo ekologiczne	14000	16000	19000	21000	23000	11000	11000
3.	IP	20250	27000	33750	38250	42750	24750	22500
4.	Jakość, Tradycja	400	800	1200	2400	4000	6000	9000

12. Wskaźniki monitorowania

Wskaźniki produktu:

- Liczba wspieranych gospodarstw objętych systemami jakości (w podziale na płeć beneficjenta, system, pochodzenie systemu jakości, kategorie produktu, województwo)

DZIAŁANIE 1.8. DZIAŁANIA INFORMACYJNE I PROMOCYJNE

1. Cel działania

Celem działania jest:

- zwiększenie popytu na produkty rolne i środki spożywcze objęte mechanizmami jakości żywności włączonymi do Programu w ramach działania „Uczestnictwo rolników w systemach jakości żywności”;
- pogłębienie wiedzy konsumentów o zaletach produktów rolnych i środków spożywczych objętych mechanizmami jakości żywności;
- pogłębienie wiedzy konsumentów o mechanizmach jakości żywności.

Wsparcie będzie udzielane w związku z działaniami promocyjnymi lub informacyjnymi, dotyczącymi:

- a) produktów posiadających Chronioną Nazwę Pochodzenia (PDO), Chronione Oznaczenie Geograficzne (PGI), Gwarantowaną Tradycyjną Specjalność (TSG);
- b) produktów rolnictwa ekologicznego;
- c) produktów integrowanej produkcji (IP) w rozumieniu ustawy o ochronie roślin z dnia 18 grudnia 2003r. (Dz. U. z 2004 r. Nr 11, poz. 94 z późn. zm.);
- d) produktów wyróżnionych znakiem Tradycja, Jakość, realizowanego w ramach Programu Polskiej Izby Produktu Regionalnego i Lokalnego.

2. Opis działania

Cel działania jest realizowany poprzez refundację części kosztów grupom producentów realizującym działania informacyjne i promocyjne na rynku wewnętrznym. Działania mają na celu zwrócenie uwagi konsumentów na specyficzne właściwości lub zalety produktów, w szczególności na ich jakość, szczególne metody produkcji, wysokie standardy dobrostanu zwierząt oraz uwzględnienie aspektów środowiska związanych z danym mechanizmem jakości. Obejmują rozpowszechnianie wiedzy naukowej i technicznej dotyczącej tych produktów. Działania te mogą obejmować w szczególności organizację, uczestnictwo w targach, lub wystawach a także inne działania związane z *public relations*. W ramach tego działania dopuszcza się również refundację części kosztów związanych z reklamą za pośrednictwem różnych kanałów komunikacji oraz w punktach sprzedaży.

3. Beneficjent

Grupa producentów skupiająca podmioty aktywnie uczestniczące w systemach jakości żywności w odniesieniu do określonego produktu rolnego lub środka spożywczego.

4. Forma i wysokość pomocy

Grupy producentów mogą uzyskać refundację, która wyniesie do 70% kwalifikujących się kosztów, faktycznie poniesionych na realizację działań w ramach projektu.

5. Kryteria dostępu

Grupa producentów może ubiegać się o zwrot kosztów kwalifikowalnych realizacji działań informacyjnych i promocyjnych, jeżeli:

- reprezentuje podmioty skupione wokół produktów uczestniczących w systemach jakości żywności;
- złoży projekt, na który się składają działania informacyjne lub promocyjne;
- poszczególne działania informacyjne lub promocyjne nie mogą być objęte pomocą w ramach rozporządzenia (WE) nr 2826/2000 z 19 grudnia 2000 r. w sprawie działań informacyjnych i promocyjnych dotyczących produktów rolnych na rynku wewnętrznym UE.

6. Zasięg geograficzny

Rynek wewnętrzny UE

7. Budżet działania

Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
		Razem	EFRROW	PL
1.8	Wsparcie dla grup producentów w zakresie działalności informacyjnej i promocyjnej dla produktów objętych programami jakości żywności	30 000 000,00	22 500 000,00	7 500 000,00

8. Liczba beneficjentów

Około 1350 podmiotów.

Wskaźniki monitorowania

- Liczba grup producentów objętych wsparciem (w podziale na sektor i na okres programowania, w którym założona została grupa, województwo);
- Obrót grup producentów objętych wsparciem (w podziale na sektor i na okres programowania, w którym założona została grupa, województwo).

DZIAŁANIE 1.9. GRUPY PRODUCENTÓW ROLNYCH

1. Cel działania

- ▶ Wspólna sprzedaż produktów lub grup produktów wyprodukowanych w gospodarstwach członków grupy, za pośrednictwem grupy;
- ▶ Podniesienie dochodów rolników poprzez redukcję kosztów;
- ▶ Poprawa jakości produkcji na rynku w wyniku stosowania wspólnych technologii produkcji,
- ▶ Możliwość przygotowania dużych jednorodnych i wysokiej jakości partii produktów,
- ▶ Lepsze planowanie i dostosowanie produkcji do potrzeb rynku.

2. Opis działania

Wsparcie może być udzielane na zakładanie i administracyjne koszty działania grup producentów przez okres 5 lat od momentu ich powstania.

Będzie ono udzielane grupom producentów rolnych zakładanym w celu wspólnego dostosowania standardów produkcji przez członków takich grup oraz wykształcenia systemu wspólnej sprzedaży produktów. System dotyczyć ma centralizacji sprzedaży, przygotowania sprzedaży, konfekcjonowania, dostaw do hurtowni, oraz ustanowienia wspólnych zasad w zakresie zapewniania informacji nt. produkcji, szczególnie w odniesieniu do zbiorów (plonów) i dostępności danych produktów rolnych.

Grupa producentów rolnych może otrzymać wsparcie na założenie grupy tylko raz w okresie swej działalności, zarówno z budżetu krajowego, jak i z funduszy współfinansowanych przez UE (PROW 2007-2013).

3. Beneficjent

Grupy producentów rolnych, które zostały formalnie wpisane do rejestru prowadzonego przez marszałka właściwego dla siedziby grupy, w okresie objętym PROW, na mocy ustawy o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw.

Na podstawie przepisów ustawy z dnia 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw, członkami grupy mogą być osoby fizyczne, jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej oraz osoby prawne prowadzące

gospodarstwo rolne w rozumieniu przepisów o podatku rolnym lub prowadzące działalność rolniczą w zakresie działów specjalnych produkcji rolnej.

Pomoc finansowa zostanie udzielona grupom producentów rolnych pod warunkiem, że celem działania grupy jest:

- a) przystosowanie produkcji i produktów producentów będących członkami grup do wymogów rynku;
- b) wspólne dostarczanie produktów na rynek, łącznie z przygotowaniem ich do sprzedaży, centralizacja sprzedaży i dostaw;
- c) ustalenie wspólnych zasad dotyczących informacji o produkcji, ze szczególnym uwzględnieniem zbiorów i dostępności produktów.

Grupa producentów rolnych prowadzi działalność jako przedsiębiorca mający osobowość prawną oraz:

- › została utworzona przez producentów jednego produktu rolnego lub grupy produktów;
- › działa na podstawie statutu lub umowy, zwanych aktem założycielskim;
- › składa się z członków, udziałowców lub akcjonariuszy, zwanych dalej członkami grupy, z których żaden nie może mieć więcej niż 20% głosów na walnym zgromadzeniu lub zgromadzeniu wspólników;
- › Przychody ze sprzedaży produktów lub grup produktów wytworzonych w gospodarstwach członków grupy stanowią więcej niż połowę udokumentowanych przychodów grupy ze sprzedaży produktów lub grup produktów, dla których grupa została utworzona;
- › określi obowiązujące członków grupy zasady produkcji, w tym dotyczące jakości i ilości produktów lub grup produktów oraz sposoby przygotowania produktów do sprzedaży.

4. Forma i wysokość pomocy

Pomoc finansowa będzie realizowana w formie rocznych płatności w okresie pierwszych pięciu lat od daty wpisu grupy do rejestru grup producentów rolnych prowadzonego przez właściwego ze względu na siedzibę grupy marszałka. Kwota wsparcia zostanie wyliczona na podstawie rocznej wartości netto produkcji sprzedanej wyprodukowanej w gospodarstwach członków grupy i nie przekroczy kwoty:

- › w pierwszym i drugim roku – 100.000 EUR;
- › w trzecim roku – 80.000 EUR;
- › w czwartym roku – 60.000 EUR;
- › w piątym roku – 50.000 EUR.

5. Poziom wsparcia

Procentowy ryczałt od wartości przychodów netto grupy ze sprzedaży produktów lub grup produktów, ze względu na które grupa została utworzona i wytworzonych w gospodarstwach jej członków.

(a) 5%, 5%, 4%, 3% i 2% wartości produkcji sprzedanej do sumy EUR 1.000.000, odpowiednio w pierwszym, drugim, trzecim, czwartym i piątym roku, oraz

(b) 2,5%, 2,5%, 2%, 1,5% i 1,5% wartości produkcji sprzedanej powyżej EUR 1.000.000, odpowiednio w pierwszym, drugim, trzecim, czwartym i piątym roku.

6. Kryteria dostępu

Wsparcie będzie udzielone wyłącznie grupom producentów rolnych, które zostały wpisane do rejestru grup prowadzonego przez marszałka właściwego dla siedziby grupy, w latach 2007- 2013.

Wsparcie będzie udzielane grupom producentów rolnych, wyłączając sektory: owoców i warzyw, grzybów, orzechów oraz ryb. Produkty lub grupy produktów.

Pomoc przyznawana będzie na wniosek grupy. Wniosek ten wraz z załącznikami składany będzie w Oddziale Regionalnym ARiMR.

Wymaganym załącznikiem do wniosku będzie zaświadczenie marszałka województwa o wpisie grupy do rejestru grup producentów rolnych.

7. Zasięg geograficzny

Cały kraj.

8. Budżet działania

Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
		Razem	EFROW	PL
1.9	Grupy producentów rolnych	128 500 000,00	96 375 000,00	32 125 000,00
	Zobowiązania z okresu 2004 – 2006	14 000 000,00	11 200 000,00	2 800 000,00

9. Liczba beneficjentów

Przewiduje się, iż rocznie zostanie zarejestrowanych ok. 50 grup producentów rolnych, co w okresie programowania 2007-2013 da ok. 350 grup ubiegających się o wsparcie.

10. Wskaźniki produktu

- Liczba grup producentów objętych wsparciem (w podziale na sektor i województwo)
- Obrót grup producentów objętych wsparciem (w podziale na sektor i województwo)

DZIAŁANIE 1.10. KORZYSTANIE Z USŁUG DORADCZYCH PRZEZ ROLNIKÓW I POSIADACZY LASÓW

1. Cel działania

Pomoc doradcza rolnikom i posiadaczom lasów w zakresie:

- ▶ wynikającym z zasady wzajemnej zgodności (*cross-compliance*) tj. w zakresie gospodarki gruntami, ochrony środowiska, zdrowia publicznego, dobrostanu i zdrowia zwierząt, zdrowotności roślin,
- ▶ zwiększenia konkurencyjności i dochodowości gospodarstw rolnych i leśnych,
- ▶ wspierania restrukturyzacji, rozwoju i innowacji w gospodarstwach rolnych i leśnych,
- ▶ poprawy jakości życia na obszarach wiejskich oraz wspieranie różnicowania działalności gospodarczej,
- ▶ ochrony środowiska naturalnego,
- ▶ poprawy bezpieczeństwa pracy.

2. Opis działania

Wprowadzenie zasady wzajemnej zgodności (*cross-compliance*), poprawa konkurencyjności rolnictwa i leśnictwa, ochrona środowiska, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich, a także spełnienie norm dotyczących bezpieczeństwa pracy opartych na prawodawstwie wspólnotowym nie jest możliwe bez sprawnego systemu doradztwa rolniczego. W ramach działania zakłada się zapewnienie dostępu do usług z zakresu doradztwa rolniczego i leśnego dla jak najszerszego grona odbiorców pomocy. Każdy rolnik, otrzymujący płatności bezpośrednio, będzie miał prawo do skorzystania z usług doradczych w ramach działania. Uwzględniając przepisy UE, poziom wsparcia usług doradczych będzie powiązany z wielkością gospodarstwa rolnego. Będzie również uwzględniał specyfikę rolnictwa w Polsce.

Katalog usług doradczych wraz ze zryczałtowanymi stawkami za ich świadczenie zostanie opracowany w formie zarządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Katalog usług doradczych będzie obejmował zarówno doradztwo indywidualne, jak i grupowe. Wprowadzenie możliwości korzystania z doradztwa grupowego wynika z dużej liczby gospodarstw w Polsce. Usługi doradcze będą przede wszystkim

uwzględniać doradztwo w zakresie obowiązkowych wymogów gospodarowania oraz zasady dobrej kultury rolnej zgodnej z ochroną środowiska naturalnego i bezpieczeństwa pracy. Zakłada się konieczność uzyskania akredytacji przez podmioty prywatne. Podstawowe warunki uzyskania akredytacji to posiadana kadra doradcza, posiadana infrastruktura i struktura terenowa oraz doświadczenie i wiarygodność.

3. Beneficjent

Podmioty publiczne i prywatne, posiadające osobowość prawną, jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, osoby fizyczne prowadzące działalność doradczą w zakresie rolnictwa i leśnictwa oraz konsorcja przez nie tworzone. Podmioty prywatne muszą posiadać akredytację na świadczenie usług doradczych Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Warunki akredytacji określone odrębnymi przepisami.

4. Forma i wysokość pomocy

Wsparcie udzielane będzie wykonawcom usług doradczych na podstawie udokumentowania wykonania usług doradczych na rzecz producentów rolnych lub posiadaczy lasu, dla których usługi zostały wykonane. Płatność będzie mieć charakter refundacji kosztów ryczałtowych świadczonych usług, nie częściej niż co 2 miesiąc. Dopuszcza się możliwość prefinansowania w wysokości 25% wartości kwoty, wnioskowanej przez wykonawcę.

5. Poziom wsparcia

Odbiorca pomocy może uzyskać wsparcie w wysokości 100% kosztów kwalifikowanych i nie wyższe niż 1 500 euro na gospodarstwo w całym okresie programowania. W zależności od wielkości gospodarstwa proponuje się przyjąć następujące poziomy wsparcia:

- a) Gospodarstwa korzystające z płatności bezpośrednich o powierzchni do 10 ha limitowana wielkość wsparcia 200 euro
- b) Gospodarstwa korzystające z płatności bezpośrednich o powierzchni 10 – 30 ha – limitowana wielkość wsparcia 1000 euro
- c) Gospodarstwa korzystające z płatności bezpośrednich o powierzchni powyżej 30 ha – limitowana wielkość wsparcia 1500 euro.

Możliwa jest modyfikacja poziomu wsparcia z uwzględnieniem średniej wielkości gospodarstwa w danym województwie.

6. Zasady kalkulacji płatności

Stawki za poszczególne usługi doradcze zostaną określone w formie kwot ryczałtowych, zapisanych w katalogu usług.

7. Kryteria dostępu:

dla odbiorców pomocy: - priorytet dostępu do wsparcia mają rolnicy, którzy w roku poprzedzającym rozpoczęcie wykonywania usługi uzyskali płatności bezpośrednio.

dla beneficjentów: - prywatne podmioty doradcze – posiadanie akredytacji, publiczne podmioty doradcze mają możliwość uzyskania wsparcia na świadczone przez siebie usługi doradcze bez konieczności dodatkowej akredytacji.

8. Zasięg geograficzny

Działanie realizowane jest na terenie całej Polski.

9. Budżet działania

Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
		Razem	EFROW	PL
1.10		400 000 000,00	300 000 000,00	100 000 000,00

10. Liczba beneficjentów

Zależnie od liczby instytucji, podmiotów i osób fizycznych, świadczących usługi doradcze i spełniających kryteria dostępu

Liczba odbiorców pomocy – 1 420 tys. rolników i posiadaczy lasów.

11. Powierzchnia wsparcia

Nie dotyczy

12. Wskaźniki produktu

- Liczba rolników, którym udzielono wsparcia (w podziale na płeć, wiek i temat udzielanych porad, województwo)
- Liczba posiadaczy lasów, którym udzielono wsparcia (w podziale na płeć, wiek i temat udzielanych porad, województwo)
- Liczba rolników, korzystających z doradztwa grupowego (w podziale na płeć, wiek i temat udzielanych porad, województwo)

Wstępne alokacje finansowe na działania osi 1.

OŚ I				
Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
		Razem	EFROW	PL
1.1	Szkolenia zawodowe i akcje informacyjne dla osób zatrudnionych w rolnictwie i leśnictwie	100 000 000,00	75 000 000,00	25 000 000,00
1.2	Ułatwianie startu młodym rolnikom	525 000 000,00	393 750 000,00	131 250 000,00
1.3	Renty strukturalne	817 000 000,00	612 750 000,00	204 250 000,00
1.4	Modernizacja gospodarstw rolnych	1 700 000 000,00	1 275 000 000,00	425 000 000,00
1.5	Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej	1 000 000 000,00	750 000 000,00	250 000 000,00
1.6	Poprawianie i rozwijanie infrastruktury związanej z rozwojem i dostosowaniem rolnictwa i leśnictwa	430 000 000,00	322 500 000,00	107 500 000,00
1.7	Wsparcie dla rolników, którzy biorą udział w programach jakości żywności	154 000 000,00	115 500 000,00	38 500 000,00
1.8	Wsparcie dla grup producentów w zakresie działalności informacyjnej i promocyjnej dla produktów objętych programami jakości żywności	30 000 000,00	22 500 000,00	7 500 000,00
1.9	Grupy producentów rolnych	128 500 000,00	96 375 000,00	32 125 000,00
1.10	Korzystanie z usług doradczych przez rolników oraz posiadaczy lasów	400 000 000,00	300 000 000,00	100 000 000,00
	Zobowiązania z okresu 2004 - 2006 (Renty strukturalne)	1 400 000 000,00	1 105 000 000,00	350 000 000,00
	Zobowiązania z okresu 2004-2006 (Wspieranie gospodarstw rolnych niskotowarowych)	439 522 500,00	329 641 875,00	109 880 625,00
	Zobowiązania z okresu 2004 - 2006 (Grupy producentów rolnych)	14 000 000,00	10 500 000,00	3 500 000,00
	RAZEM	7 142 047 500,00	5 356 535 625,00	1 785 511 875,00

6. DZIAŁANIA OSI 2.

DZIAŁANIE 2.1 WSPIERANIE GOSPODAROWANIA NA OBSZARACH GÓRSKICH I INNYCH OBSZARACH O NIEKORZYSTNYCH WARUNKACH GOSPODAROWANIA.

1. Cel działania

- › zapewnienie ciągłości rolniczego użytkowania ziemi i tym samym utrzymanie żywotności obszarów wiejskich;
- › zachowanie walorów krajobrazowych obszarów wiejskich;
- › promocję rolnictwa przyjaznego dla środowiska.

2. Opis działania

Działanie jest instrumentem wsparcia finansowego gospodarstw rolnych, położonych na terenach, na których produkcja rolnicza jest utrudniona ze względu na niekorzystne warunki naturalne. Dopłaty wyrównawcze dla gospodarstw rolnych, położonych na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania, kompensują istniejące utrudnienia w stosunku do gospodarstw położonych poza strefami ONW. Dopłaty te przeciwdziałają wyludnianiu się obszarów wiejskich i zatracaniu ich rolniczego charakteru.

W ramach delimitacji obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania wyróżniono:

- 1) obszary górskie - gdzie produkcja rolna jest utrudniona ze względu na niekorzystne warunki klimatyczne i ukształtowanie terenu. Do obszarów górskich zalicza się gminy i obręby ewidencyjne, w których ponad połowa użytków rolnych znajduje się na wysokości powyżej 500 m n.p.m.;
- 2) obszary nizinne - gdzie występują ograniczenia produktywności rolnictwa związane z niską jakością gleb, niekorzystnymi warunkami klimatycznymi, niekorzystnymi warunkami wodnymi, niesprzyjającą rzeźbą terenu oraz wskaźnikiem demograficznym i znacznym udziałem ludności związanej z rolnictwem;
- 3) obszary ze specyficznymi naturalnymi utrudnieniami - obejmują gminy i obręby ewidencyjne rejonów podgórskich, które zostały wyznaczone na potrzeby ustawy z dnia 15 listopada 1984 o podatku rolnym (co najmniej 50% całkowitej powierzchni znajduje się powyżej 350 m n.p.m.).

3. Beneficjent

Osoby fizyczne, prawne oraz nieposiadające osobowości prawnej, prowadzące działalność rolniczą.

4. Forma i wysokość pomocy

Pomoc finansowa udzielana jest w postaci corocznych zryczałtowanych płatności (dopłat wyrównawczych) do hektara użytków rolnych położonych na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania i pozostających w użytkowaniu rolniczym. Płatnością objęte mogą być tylko działki rolne, które są sklasyfikowane jako grunty orne, sady, łąki trwałe i pastwiska trwałe.

5. Poziom wsparcia

Stawki dopłat wyrównawczych z tytułu gospodarowania na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) będą ustalone w terminie późniejszym. Zasada zmniejszania stawek dopłat wraz ze wzrostem wnioskowanej powierzchni jest przedstawiona poniżej.

Tab. Degresywność (zmniejszenie) dopłat wyrównawczych z tytułu ONW na poziomie gospodarstwa

Areał (ha)	Dopłata wyrównawcza ONW
1-50	100% płatności za każdy ha
50,01-100	50% płatności
100,01-300	25% płatności
Ponad 300	Brak płatności za obszar powyżej 300 ha

6. Zasady kalkulacji płatności

Metodykę obliczeń oparto na rzeczywistych różnicach w osiągniętych dochodach z produkcji rolniczej na terenach ONW i poza nimi przy wykorzystaniu liniowego modelu optymalizacji gospodarstwa rolnego.

Degresywność dopłat została ustalona w wyniku analizy poszczególnych typów i grup obszarowych gospodarstw, przy uwzględnieniu korzyści osiągniętych przez duże gospodarstwa w wyniku skali prowadzonej produkcji.

7. Kryteria dostępu:

Dopłata wyrównawcza w ramach niniejszego działania może być przyznana, jeśli:

1. Gospodarstwo w całości lub częściowo jest zlokalizowane w granicach ONW, przy czym płatność z tytułu ONW dotyczy tylko działek rolnych, zlokalizowanych w granicach ONW.
2. Powierzchnia użytków rolnych należących do danego gospodarstwa, zlokalizowanych w obszarze ONW i wykorzystywanych do produkcji rolniczej wynosi co najmniej 1 ha.
3. Wnioskodawca zobowiąże się do przestrzegania zasad zwykłej dobrej praktyki rolniczej na terenie całego gospodarstwa do roku 2009 i spełnianie wymogów zasady wzajemnej zgodności (*cross-compliance*) od roku 2009 do końca trwania zobowiązania.
4. Wnioskodawca zobowiąże się do prowadzenia działalności rolniczej na powierzchni, na którą uzyskał pomoc finansową z tytułu gospodarowania na ONW, przez okres co najmniej 5 lat od daty otrzymania pierwszej płatności z tytułu gospodarowania na terenie ONW.
5. Wnioskodawca zobowiąże się do przestrzegania zakazów odnośnie stosowania substancji o działaniu hormonalnym, tyreostatycznym i beta – agonistycznym w żywieniu zwierząt.
6. Wnioskodawca złoży wniosek o płatność z tytułu prowadzenia działalności rolniczej na terenach ONW.
7. Producenci rolni rozpoczynający zobowiązania ONW od roku 2009 zobowiążą się do spełniania dodatkowych kryteriów dotyczących ochrony zasobów glebowych, promocji wypasu i zachowania siedlisk marginalnych w gospodarstwach, które zostaną doprecyzowane w trybie notyfikacji PROW 2007 – 2013 w terminie późniejszym.

8. Zasięg geograficzny

Obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania wyznaczone zgodnie z zasadami opisanymi w rozdziale „Strefy działania 1 Oś 2”.

9. Budżet działania

Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
		Razem	EFROW	PL
2.1	Wspieranie gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania	2 300 000 000,00	1 840 000 000,00	460 000 000,00

10. Liczba beneficjentów

Liczba beneficjentów działania pozostanie na stałym poziomie około 750 000 rocznie, przy założeniu, że dodatkowe kryteria dotyczących ochrony zasobów glebowych, promocji wypasu i zachowania siedlisk marginalnych w gospodarstwach dodane od roku 2009 nie będą zbyt restrykcyjne. Ze względu na duże zainteresowanie płatnościami ONW i szeroką informację w tym zakresie, należy przypuszczać, że większość producentów rolnych potencjalnie spełniających kryteria ONW podjęła już zobowiązanie z tytułu prowadzenia działalności rolniczej na ONW. Liczba beneficjentów powinna jednak się zwiększyć w stosunku do liczby beneficjentów w roku 2005 o prawie 40 tys. więcej, niż obecnie przy założeniu małego powiększenia zasięgu i złożenia wniosków przez nielicznych producentów rolnych, którzy nie złożyli dotychczas.

11. Powierzchnia wsparcia

Ogólna powierzchnia użytków rolnych na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania została umieszczona w Tabeli poniżej. Zmiany w powierzchni zostały przygotowane przy założeniu, że powierzchnia ONW Nizinnej zostanie powiększona o 1,4 % w wyniku dodatkowego uszczegółowienia do poziomu obrębu ewidencyjnego oraz 10 % powierzchni ONW o specyficznych utrudnieniach zostanie przeniesione do ONW górskiego w ramach uszczegółowienia zasięgu do poziomu obrębu.

Pomimo, że ogólna powierzchnia w ONW wyniesie 9118,1 tys. ha, wnioski o płatność ONW obejmą około 7 200 tys. ha, przy założeniu podobnego zainteresowania rolników ONW jak to ma miejsce obecnie.

12. Wskaźniki produktu:

- Liczba wspieranych gospodarstw (w podziale na płeć beneficjenta, wiek, typ ONW, województwo);
- Powierzchnia gruntów rolnych wspieranych w ramach działania (w podziale na typ ONW i obszary Natury 2000, województwo).

Tabela nr. Udział Obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) w Polsce

ONW	Użytki rolne	
	Tys. ha	%
ONW Górskie	251,1 (powiększona o 10%)	1,5%
ONW Nizinne	8387,2 (powiększona o 1,4%)	49,6%
ONW „Specyficzne”	479,8 (pomniejszona o 10%)	2,8%
Razem ONW	9118,1	54,0%
Pozostałe	7781,2	46,0%
Razem Polska	16899,3	100,0%

DZIAŁANIE 2.2. PŁATNOŚCI DLA OBSZARÓW NATURA 2000 ORAZ ZWIĄZANYCH Z WDRAŻANIEM DYREKTYWY 2000/60/WE

1. Cel działania

Wsparcie rolników, którzy muszą realizować zobowiązania wynikające z faktu położenia gospodarstw na wyznaczonych obszarach Natura 2000 związanych z utrzymaniem stanu siedlisk przyrodniczych i ostoi gatunków ptaków na obszarach rolnych (tj. siedlisk przyrodniczych i ostoi gatunków powiązanych z gruntami rolnymi wszystkich obszarów zatwierdzonych przez Radę Ministrów i przesłanych oficjalnie do Komisji Europejskiej) oraz począwszy od 2010 roku wsparcie dla obszarów, na których obowiązują ograniczenia w związku z wdrażaniem dyrektywy 2000/60/WE.

2. Opis działania

Płatność będzie rekompensowała zwiększone koszty lub utracony dochód producentom rolnym, których działalność rolnicza jest ograniczana w związku z:

- zakazem podejmowania działań mogących w istotny sposób pogorszyć stan siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk gatunków roślin i zwierząt, a także w istotny sposób wpłynąć negatywnie na gatunki, dla których ochrony został wyznaczony obszar Natura 2000;
- ustaleniami planów ochrony przyjętymi dla obszarów Natura 2000;
- ustaleniami planów gospodarowania wodami, przyjętymi w celu osiągnięcia i utrzymania dobrego stanu wód ze względu na środowisko, zgodnie z Dyrektywą 2000/60/WE.

Działanie będzie się składać z pakietów zróżnicowanych na warianty/działania (takie same pakiety będą wdrażane w ramach działania „Program rolnośrodowiskowy i inwestycje nieprodukcyjne” i dostępny dla producentów rolnych poza obszarami Natura 2000), których celem jest zachowanie dobrego stanu siedlisk przyrodniczych i ostoi gatunków programu Natura 2000 oraz osiągnięcie dobrego stanu wód w zlewniach wyznaczonych zgodnie z dyrektywą 2000/60/WE.

3. Beneficjent

Producent rolny

4. Forma i wysokość pomocy

Producent rolny wnioskując o pomoc finansowaną z tego działania, zobowiązuje się do udziału w programie przez 5 lat. Płatność jest wypłacana corocznie, po wykonaniu określonego zestawu wymogów w ramach danego działania/wariantu. W przypadku, gdy producent rolny, obok płatności na obszarach Natura 2000, wnioskuje o płatności rolnośrodowiskowe, składa wniosek rolnośrodowiskowy z zaznaczeniem, że wnioskuje o płatność na obszarach Natura 2000. Płatność rolnośrodowiskowa będzie wypłacana razem z płatnością rolnośrodowiskową, natomiast finansowanie będzie pochodziło z dwóch działań.

6. Poziom wsparcia

Płatność będzie wypłacana w przeliczeniu na ha.

7. Zasady kalkulacji płatności

Kalkulacja płatności opiera się na utraconych dochodach, dodatkowych kosztach i ewentualnych kosztach transakcyjnych (wykonanie operatu przyrodniczego).

Uwzględniono także utracony dochód wynikający ze spadku wartości gruntów rolnych, które zostały włączone do obszarów Natura 2000.

8. Kryteria dostępu:

Beneficjent - producent rolny, może ubiegać się o pomoc finansową w ramach działania, jeżeli:

- › jest osobą fizyczną, prawną oraz jednostką organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej, prowadzącą na własny rachunek działalność rolniczą w gospodarstwie rolnym o powierzchni co najmniej 1 ha użytków rolnych, położonym w granicach obszaru Natura 2000 lub wyznaczonego zgodnie z dyrektywą 2000/60/WE;
- › jest właścicielem lub dzierżawcą gruntu, co najmniej w czasie trwania 5-letniego zobowiązania;
- › złoży wniosek do odpowiedniej instytucji;
- › zobowiąże się do przestrzegania zasad dobrej praktyki rolniczej na obszarze całego gospodarstwa;
- › posiada operat przyrodniczy w przypadku obszaru Natura 2000;
- › przestrzega wymogów wynikających z poszczególnych działań/wariantów, zatwierdzonych przez sprawujących nadzór nad w/w obszarami.

9. Zasięg geograficzny

Obszary SOO i OSO Natura 2000, które obejmują ok. 11% powierzchni kraju oraz obszary wyznaczone zgodnie z dyrektywą 2000/60/WE (około 30% powierzchni kraju).

10. Budżet działania

Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
		Razem	EFRRROW	PL
2.2	Płatności dla obszarów rolnych objętych siecią NATURA 2000 i płatności związane z dyrektywą 2000/60/WE	550 000 000,00	440 000 000,00	110 000 000,00

11. Liczba beneficjentów

Ogółem/rocznie:

Obszary Natura 2000 – 150 tys. beneficjentów

Obszary dyrektywa 2000/60/WE – 100 tys. beneficjentów

12. Wskaźniki produktu

- Liczba wspieranych gospodarstw (w podziale na płeć beneficjenta, na obszary Natury 2000, na obszary wyznaczone zgodnie z dyrektywą 2000/60/WE, województwo)
- Powierzchnia gruntów rolnych wspieranych w ramach działania (w podziale na obszary Natury 2000, na obszary wyznaczone zgodnie z dyrektywą 2000/60/WE, województwo)

DZIAŁANIE 2.3. PROGRAM ROLNOŚRODOWISKOWY ORAZ INWESTYCJE NIEPRODUKCYJNE

1. Cel działania

Poprawa środowiska przyrodniczego i obszarów wiejskich, w szczególności:

- przywracanie walorów lub utrzymanie stanu cennych siedlisk użytkowanych rolniczo;
- promowanie zrównoważonego systemu gospodarowania;
- odpowiednie użytkowanie gleb i ochrona wód;
- kształtowanie struktury krajobrazu;
- zachowanie rodzimych ras zwierząt i lokalnych odmian roślin uprawnych.

2. Opis działania

Program rolnośrodowiskowy będzie składał się z następujących pakietów, czyli zestawów działań/wariantów, które będą dostępne dla producenta rolnego:

Pakiet 1. Rolnictwo zrównoważone (realizacja celu: promowanie zrównoważonego systemu gospodarowania)

Działanie 1.1. Uprawa roślin w plonie głównym z przeznaczeniem na przyoranie

Działanie 1.2. Przyorywanie słomy

Pakiet 2. Rolnictwo ekologiczne (realizacja celu: promowanie zrównoważonego systemu gospodarowania)

Działanie 2.1. Uprawy rolnicze (z i bez certyfikatu)

Działanie 2.2. Trwałe użytki zielone (z i bez certyfikatu)

Działanie 2.3. Uprawy warzywnicze (z i bez certyfikatu)

Działanie 2.4. Upraw ziół (z i bez certyfikatu)

Działanie 2.5. Uprawa ziół (z i bez certyfikatu)

Działanie 2.6. Uprawy sadownicze w tym jagodowe (z i bez certyfikatu)

Warunki realizacji dla pakietu

- › połączenie płatności za trwałe użytki zielone z produkcją zwierzęcą (minimalna obsada 0,5 DJP /ha TUZ, biorąc pod uwagę określone zwierzęta);
- › wydzielenie upraw ziółowych jako oddzielnej grupy
- › wprowadzenie degresywności: powyżej 50 ha – 50% płatności, powyżej 100 ha – brak płatności;

- › możliwość dotowania gospodarstwa tylko jednokrotnie (dofinansowanie wypłacane tylko przez 5 lat dla danego gospodarstwa).

Pakiet 3. Ekstensywne trwałe użytki zielone (realizacja celu: przywracanie walorów lub utrzymanie stanu cennych siedlisk użytkowanych rolniczo)

Działanie 3.1. Ekstensywna gospodarka na łąkach i pastwiskach

Działanie 3.2. Ekstensywna gospodarka na łąkach i pastwiskach nastawiona na ochronę siedlisk lęgowych ptaków

Warunki realizacji dla pakietu

- › działanie dostępne na wszystkich łąkach i pastwiskach, ale pod warunkiem prowadzenia produkcji zwierzęcej (minimalna obsada 0,5 DJP/ha)

Pakiet 4. Ochrona cennych siedlisk przyrodniczych

(realizacja celu: przywracanie walorów lub utrzymanie stanu cennych siedlisk użytkowanych rolniczo)

Ilość działań będzie uzależniona od sporządzonej klasyfikacji siedlisk

Warunki realizacji dla pakietu

Pakiet ten będzie zawierał siedliska według klasyfikacji Natury 2000. Wymogi w ramach poszczególnych działań będą identyczne jak wymogi zawarte w działaniu dotyczącym płatności na obszarach rolnych Natura 2000. Natomiast płatności za to działanie w ramach programu rolnośrodowiskowego będą o 20% niższe niż na obszarach Natury 2000. Dodatkowo proponuje się, aby płatność była przyznawana tylko i wyłącznie w przypadku, gdy producent rolny wykona operat przyrodniczy, który powinien zawierać identyfikację siedliska i gatunków.

Pakiet 5. Utrzymanie mozaiki gruntów orných (realizacja celu: kształtowanie struktury krajobrazu)

Działanie 5.1. Mozaika gruntów orných

Pakiet 6. Zachowanie lokalnych odmian roślin uprawnych (realizacja celu: zachowanie rodzimych ras zwierząt i lokalnych odmian roślin uprawnych)

Działanie 6.1. Produkcja towarowa lokalnych odmian roślin uprawnych

Działanie 6.2. Produkcja nasienna towarowa lokalnych odmian roślin uprawnych

Działanie 6.3. Produkcja nasienna na zlecenie banku genów starych roślin uprawnych

Działanie 6.4. Sady tradycyjne

Pakiet 7. Ochrona lokalnych ras zwierząt gospodarskich (realizacja celu: zachowanie rodzimych ras zwierząt i lokalnych odmian roślin uprawnych)

Pakiet 8. Ochrona gleb i wód (realizacja celu: odpowiednie użytkowanie gleb i ochrona wód)

Działanie 8.1. Wsiewki poplonowe

Działanie 8.2. Międzyplon ozimy

Działanie 8.3. Międzyplon ścierniskowy

Działanie 8.4. Zakładanie stref buforowych

Działanie 8.5. Utrzymanie stref buforowych

Warunki realizacji dla pakietu

- ▶ W przypadku realizacji wsiewek poplonowych lub międzyplonów w połączeniu z działaniem: rolnictwo zrównoważone płatność rolnośrodowiskowa za rolnictwo zrównoważone zostanie podwyższona o 20%;
- ▶ obowiązkowa realizacja pakietu: użytki przyrodnicze;
- ▶ wprowadzenie degresywności w przypadku działań 8.1., 8.2., 8.3.

Pakiet 9. Inwestycje nieprodukcyjne

Pakiet dostępny tylko i wyłącznie w przypadku realizacji danego działania rolnośrodowiskowego i ściśle powiązany z wysokością płatności rolnośrodowiskowej na gospodarstwo za dany pakiet w ciągu 5 lat.

Działanie 10.1. Nasadzenie i utrzymanie zadrzewień,

Działanie 10.2. Grodzenia miejsc wypasu zwierząt lub grodzenia zabezpieczające cenne siedliska,

Działanie 10.2. Budowa urządzeń zabezpieczających przed szkodami powodowanymi przez bobry i inne zwierzęta,

3. Beneficjent

Producent rolny

4. Forma i wysokość pomocy

Producent rolny podejmując się realizacji tego działania zobowiązuje się do podjęcia 5-letniego zobowiązania.

Płatność jest wieloletnia, forma jej wypłacana jest różna dla grupy pakietów 1-8 oraz dla pakietu 9. Płatność w ramach pakietów 1 -8 wypłacana jest corocznie, po

wykonaniu określonego zestawu wymogów w ramach danego działania. Płatność w ramach pakietu 9 jest wypłacana w dwóch ratach. Pierwsza rata w formie zaliczki (50%) po zadeklarowaniu wykonania danej inwestycji nieprodukcyjnej, druga rata – po wykonaniu danej inwestycji (inwestycja musi być wykonana w ciągu dwóch lat).

5. Poziom wsparcia

W przypadku pakietów 1 – 8 – płatność na ha lub na SD lub na mb

W przypadku pakietu 9 – płatność zryczałtowana, wypłacana w dwóch ratach, częściowo udokumentowana rachunkami (50% poniesionych wydatków), biorąc pod uwagę wkład własny producent rolnego w wysokości 10%.

6. Zasady kalkulacji płatności

W przypadku pakietów 1 – 8 - kalkulacja płatności opiera się na utraconych dochodach, dodatkowych kosztach i ewentualnych kosztach transakcyjnych (w przypadku pakietu: ochrona siedlisk przyrodniczych kosztem transakcyjnym jest wykonanie operatu przyrodniczego). Proponuje się zwiększenie płatności rolnośrodowiskowej o 20% w przypadku połączenia rolnictwa zrównoważonego z działaniem: wsiewki poplonowe lub międzyplon ozimy i ścierniskowy.

W przypadku pakietu 9 – płatność zryczałtowana w oparciu o rzeczywiste koszty poniesione na daną inwestycję. Przy realizacji każdej inwestycji przewidziany jest 10% wkład własny wnioskującego producenta rolnego.

7. Kryteria dostępu

Beneficjent może ubiegać się o pomoc finansową w ramach tego działania, jeśli:

- › jest producentem rolnym (osoba fizyczna, prawna oraz jednostka organizacyjna nie posiadająca osobowości prawnej, prowadząca na własny rachunek działalność rolniczą w gospodarstwie rolnym o powierzchni co najmniej 1 ha użytków rolnych, położonym w granicach RP);
- › jest właścicielem lub dzierżawcą gruntu, co najmniej w czasie 5-letniego okresu trwania zobowiązania;
- › złoży wniosek do odpowiedniej instytucji;
- › zobowiąże się do przestrzegania zasad zwykłej dobrej praktyki rolniczej na obszarze całego gospodarstwa;
- › zobowiąże się do przestrzegania wymogów wynikających z poszczególnych pakietów rolnośrodowiskowych.

8. Zasięg geograficzny

Działanie jest wdrażane na terenie całego kraju.

9. Budżet działania

Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
		Razem	EFROW	PL
2.3	Program rolnośrodowiskowy	950 000 000,00	760 000 000,00	190 000 000,00
	Zobowiązania z PROW	813 095 000,00	650 476 000,00	162 619 000,00

10. Liczba beneficjentów

Pakiety 1-9 – 200 tys. beneficjentów (ogółem)

Pakiet 10 – 60 tys. beneficjentów/ogółem

Razem – 200 tys. beneficjentów/ogółem

11. Powierzchnia wsparcia

Pakiety – 1 – 5 oraz pakiet 8 : ok. 10% użytków rolnych (1,5 - 1,8 mln ha)

12. Wskaźniki produktu

- Liczba gospodarstw rolnych (w podziale na płeć beneficjenta, okres programowania, z którego pochodzi zobowiązanie, warianty, obszary Natury 2000 i województwo);
- Łączny obszar objęty wsparciem rolnośrodowiskowym (w podziale na płeć beneficjenta, okres programowania, z którego pochodzi zobowiązanie, wariant, obszar Natury 2000, województwo);
- Konkretny obszar objęty wsparciem rolnośrodowiskowym (w podziale na płeć beneficjenta, okres programowania, z którego pochodzi zobowiązanie, wariant, województwo);
- Łączna liczba umów (w podziale na płeć beneficjenta, okres programowania, z którego pochodzi zobowiązanie, wariant, województwo);
- Liczba umów dotyczących zasobów genetycznych (w podziale na wiek i płeć beneficjenta i województwo);
- Łączna wielkość inwestycji (w podziale w podziale na wiek i płeć beneficjenta i na rodzaj inwestycji, województwo).

DZIAŁANIE 2.4. ZALESIANIE GRUNTÓW ROLNYCH ORAZ ZALESIANIE GRUNTÓW INNYCH NIŻ ROLNE

1. Cel działania

1. Powiększenie obszarów leśnych poprzez zalesianie.
2. Utrzymanie i wzmocnienie ekologicznej stabilności obszarów leśnych poprzez zmniejszenie fragmentacji kompleksów leśnych i tworzenie korytarzy ekologicznych.
3. Zwiększenie udziału lasów w globalnym bilansie węgla.

2. Opis działania

Potrzeby zalesieniowe kraju zostały oszacowane w Krajowym Programie Zwiększania Lesistości (KPZL), przyjętym do realizacji uchwałą Rady Ministrów w 1995 r. i znowelizowanym w 2003 r. Program ten uwzględnia międzynarodowe wskazania odnośnie wielofunkcyjnego rozwoju gospodarki leśnej i leśnictwa określone w Ministerialnej Konferencji nt. Ochrony Lasów w Europie. Szacunku potrzeb zalesieniowych dokonano na poziomie lokalnym ze wskazaniem gmin preferowanych do zalesienia, biorąc pod uwagę uwarunkowania środowiskowe, ekonomiczne i społeczne. Uwzględniając założony w KPZL wzrost lesistości kraju, celem działania jest wsparcie procesu zalesiania gruntów, a następnie zapewnienie właściwej pielęgnacji nowych nasadzeń we wczesnych etapach ich rozwoju. Realizowane zalesienia będą dostosowane do lokalnych warunków siedliskowych i krajobrazowych, zgodnie z wymogami dotyczącymi uporządkowania przestrzeni rolno-leśnej.

Działanie będzie realizowane w obrębie użytków rolnych o niskiej przydatności dla rolnictwa, opuszczonych terenów rolniczych oraz nadających się do zalesienia nieużytków. Działanie wdrażane będzie w 2 schematach, odrębnie dla zalesień gruntów rolnych oraz zalesień nierolniczych.

Schemat 1. Zalesienie gruntów rolnych

Schemat „Zalesianie gruntów rolnych” dotyczy wyłącznie leśnego zagospodarowania gruntów uprawianych rolniczo, które inicjowane będzie poprzez sadzenie. Zgodnie z art. 43 rozporządzenia Rady (WE) Nr 1698/2005 wsparcie udzielane w ramach tego schematu jest zróżnicowane, zależnie od grup beneficjentów oraz celu założenia uprawy leśnej, i dotyczy ono:

- a) założenia uprawy leśnej (wsparcie na zalesienie) – dostępne dla wszystkich grup beneficjentów (w tym podmiotów publicznych) oraz dla zakładania plantacji drzew szybkorosnących (cykl produkcyjny określi rozporządzenie wykonawcze);
- b) pielęgnacji uprawy leśnej (premia pielęgnacyjna) – dostępne tylko dla podmiotów prywatnych będących osobami fizycznymi i prawnymi oraz korporacjami prawa prywatnego, w tym także dzierżawcy – osoby fizyczne i korporacje prawa prywatnego (wsparcie udzielane przez maksymalny okres 5 lat). Wsparcie nie dotyczy to plantacji drzew szybkorosnących;
- c) utraconego dochodu z tytułu wyłączenia gruntów spod uprawy rolnej (premia zalesieniowa) – beneficjenci jak w pkt. b. Pomoc może być wypłacana przez okres 15 lat od założenia uprawy leśnej.

Schemat 2. Zalesianie gruntów nieuprawianych rolniczo

Schemat „Zalesienie gruntów nieuprawianych rolniczo” dotyczy leśnego zagospodarowania opuszczonych terenów rolniczych oraz innych gruntów, dla których zalesienie stanowi racjonalny sposób zagospodarowania (np. ochrona przed erozją). Zakłada się tu możliwość wykorzystania sukcesji naturalnej w obrębie ww. gruntów. Zgodnie z art. 45 rozporządzenia Rady (WE) Nr 1698/2005 wsparcie udzielane w ramach tego schematu jest zróżnicowane - w zależności od rodzaju beneficjentów oraz rodzaju gruntów, w obrębie, których planuje się założenie uprawy leśnej, i dotyczy ono:

- a) założenia uprawy leśnej (wsparcie na zalesienie) – dostępne dla wszystkich grup beneficjentów (dla prywatnych stawki maksymalne) oraz dla zakładania plantacji drzew szybkorosnących;
- b) pielęgnacji uprawy leśnej (premia pielęgnacyjna) – tylko dla gruntów, na których zaprzestano uprawy rolnej (wsparcie udzielane przez maksymalny okres 5 lat).

W związku z powyższym w ramach schematu „Zalesianie gruntów nieuprawianych rolniczo” wspierane będą 2 typy projektów, t.j.:

- a) zalesienia poprzez sadzenie (sztuczne), gdzie dla zakładania i pielęgnacji uprawy leśnej stosuje się te same zasady, co przy zalesianiu gruntów rolnych;
- b) wykorzystanie sukcesji naturalnej, gdzie przy uznawaniu i ocenie udatności uprawy stosuje się specyficzne kryteria.

3. Beneficjent

Producent rolny - osoby fizyczne i prawne, jednostki nieposiadające osobowości prawnej, w tym także dzierżawcy – osoby fizyczne i korporacje prawa prywatnego. W schemacie 1 także grupa rolników lub właścicieli gruntów rolnych (min. 3 osoby, prowadzące działalność rolniczą na łącznej powierzchni o wielkości, co najmniej 3 ha).

4. Forma i wysokość pomocy

Producent rolny przystępując do Programu zobowiązuje się do udziału w Programie przez 15 lat. Udzielana pomoc obejmuje:

- jednorazowe wsparcie na zalesienie, która pokrywa koszty założenia uprawy oraz jeśli jest to uzasadnione ochrony przed zwierzyną (Schemat 1 i Schemat 2);
- premia pielęgnacyjna na utrzymanie nowej uprawy leśnej płatna przez 5 lat (Schemat 1, Schemat 2 – tylko grunty na których zaprzestano uprawy rolnej);
- premia zalesieniowa, stanowiącą ekwiwalent za wyłączenie gruntu z upraw rolnych, płatna przez 15 lat (tylko Schemat 1).

5. Poziom wsparcia

Płatność będzie wypłacana w przeliczeniu na ha zalesionych gruntów.

6. Zasady kalkulacji płatności

Kalkulacja płatności opiera się na kosztach założenia i pielęgnacji uprawy leśnej oraz, w przypadku Schematu 1 – także utraconych dochodach z tytułu zaniechania uprawy rolnej.

7. Kryteria dostępu

Pomoc finansowa może być przyznana rolnikowi lub właścicielowi gruntów rolnych, jeżeli:

- › uzyska pozytywną decyzję (postanowienie) na wniosek o przystąpienie do programu zalesieniowego;
- › zobowiąże się do przestrzegania warunków i terminów określonych w szczegółowym planie zalesieniowym;
- › przedłoży oświadczenie o wykonaniu zalesienia.

8. Zasięg geograficzny

Cały kraj

9. Budżet działania

Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
		Razem	EFRROW	PL
2.5	Zalesianie gruntów rolnych oraz zalesianie gruntów innych niż grunty rolne	470 000 000,00	376 000 000,00	94 000 000,00
	Zobowiązania z PROW	137 200 000,00	109 760 000,00	27 440 000,00

10. Liczba beneficjentów

Schemat 1 – 28 tys. beneficjentów

Schemat 2 – 24 tys. beneficjentów

Razem – 52 tys. beneficjentów/ogółem

11. Wskaźniki produktu

- Liczba beneficjentów (w podziale na płeć i wiek beneficjenta, okres programowania, z którego pochodzi zobowiązanie, schematy, rodzaj premii, województwo)
- Powierzchnia gruntów wspieranych w ramach działania (w podziale na płeć i wiek beneficjenta, okres programowania z którego pochodzi zobowiązanie, cele środowiskowe zalesiania, gatunek drzew, województwo)

DZIAŁANIE 2.5. PŁATNOŚCI LEŚNOŚRODOWISKOWE ORAZ NA OBSZARACH LEŚNYCH NATURA 2000

1. Cel działania

Zachowanie siedlisk przyrodniczych i gatunków w lasach na obszarach Natura 2000 we właściwym stanie ochrony

3. Opis działania

Działanie pozwoli na kompensację zwiększenia kosztów gospodarki leśnej oraz utraconych korzyści gospodarczych, w związku z koniecznością stosowania się do wymogów zachowania siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków we właściwym stanie ochrony.

Wymogi zachowania siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków we właściwym stanie ochrony to:

- a. w leśnych siedliskach przyrodniczych Natura 2000 odnowienie wyłącznie na drodze odnowienia naturalnego (zasady jak pakiet leśnośrodowiskowy nr 1);
- b. w leśnych siedliskach przyrodniczych i siedliskach leśnych gatunków Natura 2000 minimalny wiek wyrębu drzewostanu podwyższony o 20 lat (zasady jak pakiet leśnośrodowiskowy nr 2).

Płatność będzie przyznawana do siedlisk przyrodniczych, które zostały zidentyfikowane w planie ochrony obszaru Natura 2000 lub w wyniku inwentaryzacji przyrodniczej wykonanej przez ekspertów.

Płatności leśnośrodowiskowe będą wdrażane w ramach 6 pakietów:

1. Pakiet: Uprawy z odnowienia naturalnego.

Pakiet ma na celu zachęcenie właścicieli lasu do naturalnego odnawiania drzewostanu w przypadku wykonywania cięć rębnych, przez zniwelowanie większej uciążliwości pielęgnowania upraw powstałych z odnowienia naturalnego, w porównaniu z uprawami z odnowienia sztucznego. Odnowienie naturalne jest zwykle lepiej dostosowane do siedliska, niż odnowienie sztuczne. Stosowanie odnowienia naturalnego zapobiega wprowadzeniu niewłaściwych gatunków drzew do przyszłego drzewostanu.

Warunki uzyskania płatności w tym pakiecie:

- a) grunt objęty pakietem jest lasem w rozumieniu ustawy o lasach (nie jest nieużytkiem ani użytkiem ekologicznym);
- b) na działce (drzewostanie) objętym pakietem na co najmniej 70% jej powierzchni występuje odnowienie z samosiewu górnego lub bocznego; o

średniej wysokości powyżej 1 m (dla sosny, świerka i jodły - powyżej 0,5m);

- c) dopuszczalne sztuczne uzupełnienia do 20% gatunkami właściwymi dla biocenozy;
- d) w składzie odnowienia nie występują gatunki obce;
- e) płatność do osiągnięcia przez odnowienie średniego wieku 20 lat.

2. Pakiet: Przetrzymanywanie drzewostanu przeszłorębnego na pniu.

Pakiet ma na celu zachęcenie do przetrzymywania na pniu starych drzewostanów, dopuszczając ich ekstensywne użytkowanie przygodne (np. pozyskanie drewna na własne potrzeby). Warunki uzyskania płatności w tym pakiecie to:

- a) drzewostan objęty pakietem przekracza minimalny wiek wyrębu dla odpowiedniego gatunku;
- b) przygodne pozyskanie drewna z drzewostanu nie przekracza 3% jego miąższości w ciągu roku.

3. Pakiet: Przebudowa drzewostanów przedrębnych z możliwością wprowadzania gatunków domieszkowych.

Pakiet ma na celu stymulowanie unaturalniającej przebudowy drzewostanów wyprzedzającej ich użytkowanie rębne (wprowadzania podsadzeń). Celem jest poprawa zgodności składu gatunkowego lasów z warunkami siedliskowymi (unaturalnienie składu gatunkowego). Wprowadzanie gatunków domieszkowych ma na celu promowanie wprowadzania do lasów domieszek biocenotycznych odtwarzających różnorodność gatunkową zbiorowisk leśnych, nie mających celu produkcyjnego. Warunki uzyskania płatności w tym pakiecie to:

- a) wprowadzenie zgodnych z siedliskiem podsadzeń jodły, buka, dębu, grabu, lipy lub jesionu pod istniejącymi drzewostanami;
- b) wyłącznie na siedliskach borów mieszanych świeżych i żyźniejszych;
- c) wyrąb drzewostanu dopuszczalny nie wcześniej niż 5 lat po wprowadzeniu podsadzeń;
- d) wykluczone wprowadzanie gatunków obcych, a jeżeli występują w drzewostanie lub podsycie, to muszą być usunięte;
- e) dobór gatunków ekologicznie właściwy (gatunki typowe dla danego siedliska i będące w swoim zasięgu geograficznym - kontroluje organ nadzorujący gospodarkę leśną zatwierdzając projekt o którym mowa niżej);

- f) wprowadzenie na podstawie projektu, określającego pożądane gatunki, więźbę i sposób ich wprowadzenia, potwierdzonego przez organ nadzorujący gospodarkę leśną;
- g) naturalnie występujące rodzime drzewa i krzewy mogą być włączone i wliczone w grupy wprowadzanych podsadzeń, w udziale nie większym niż 30%;
- h) w razie konieczności, wykonanie odpowiednich cięć pielęgnacyjnych w drzewostanie głównym, dla umożliwienia rozwoju podsadzeń;
- i) płatność za każdy ar powierzchni wprowadzonych podsadzeń.

4. Beneficjent

Właściciele lasów prywatnych i ich stowarzyszenia, leśne wspólnoty gruntowe oraz gminy i ich stowarzyszenia, będące właścicielami lasów.

5. Forma i wysokość pomocy

Płatność wypłacana corocznie.

6. Poziom wsparcia

Płatność wypłacana na hektar.

7. Zasady kalkulacji płatności

Kalkulacja płatności opiera się na utraconych dochodach, dodatkowych kosztach i ewentualnych kosztach transakcyjnych (kosztem transakcyjnym jest m. in. identyfikacja siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków). Płatność jest zwiększona o 20% ze względu na spadek wartości gruntów rolnych, które zostały włączone do obszarów Natura 2000.

8. Kryteria dostępu:

- beneficjent jest właścicielem lub posiadaczem lasu w rozumieniu przepisów ustawy o lasach;
- złoży wniosek do odpowiedniej instytucji;
- kwalifikowane położenie lasu (w obszarze Natura 2000);
- posiada uproszczony plan urządzania lasu lub inwentaryzację stanu lasu, zapisy których są zgodne z wymogami działania;
- posiada wykaz siedlisk przyrodniczych i siedlisk Natura 2000, potwierdzony przez sprawującego nadzór nad obszarem Natura 2000.

9. Zasięg geograficzny

Obszary Natura 2000, w tym:

- Obszary Specjalnej Ochrony Ptaków wyznaczone rozporządzeniem Ministra Środowiska;
- proponowane Specjalne Obszary Ochrony Siedlisk zatwierdzone przez Radę Ministrów i przesłane przez Ministra Środowiska Komisji Europejskiej.

10. Budżet działania

Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
		Razem	EFRR	PL
2.8	Płatności leśnośrodowiskowe oraz do gruntów leśnych na obszarach sieci NATURA 2000	81 000 000,00	64 800 000,00	16 200 000,00

11. Liczba beneficjentów

Szacowane ok. 50 tys. beneficjentów.

12. Powierzchnia wsparcia

Szacowana ok. 80 tys. ha.

13. Wskaźniki produktu

- Liczba beneficjentów (w podziale na wiek i płeć beneficjenta, województwo)
- Powierzchnia terenów leśnych otrzymujących wsparcie położonych w obszarze Natura 2000 (w podziale na wiek i płeć beneficjenta, województwo)

DZIAŁANIE 2.6. ODTWARZANIE POTENCJAŁU PRODUKCJI LEŚNEJ ZNISZCZONEGO PRZEZ KATASTROFY I WPROWADZANIE ODPOWIEDNIICH INSTRUMENTÓW ZAPOBIEGAWCZYCH

1. Cel działania

Wsparcie lasów wszelkiej własności zniszczonych przez czynniki biotyczne i abiotyczne. Wprowadzanie mechanizmów zapobiegającym katastrofom ze szczególnym uwzględnieniem zabezpieczeń przeciwpożarowych.

2. Opis działania

Działanie to pozwoli na udzielenie wsparcia zarządcom i właścicielom lasów zniszczonych przez czynniki zewnętrzne. Pozwoli ono na racjonalną i zgodną ze sztuką leśną odbudowę potencjału produkcyjnego lasów. Mechanizmy zapobiegawcze przyczynią się do zmniejszenia zakresu strat gospodarczych wynikłych z potencjalnie możliwych katastrof.

Proponowane są dwa schematy:

A – wsparcie dla obszarów na których nastąpiła katastrofa – nadleśnictwa i właściciele lasów prywatnych na terenie nadleśnictw, w których nastąpiła katastrofa,

B – wprowadzenie elementów zapobiegawczych - nadleśnictwa i właściciele lasów prywatnych na terenach wrażliwych na naturalne katastrofy oraz znajdujących się na terenach zaliczonych do dwóch najwyższych kategorii zagrożenia pożarowego.

3. Beneficjent

A – nadleśnictwa, właściciele lasów prywatnych i ich organizacje na terenie nadleśnictw, w których nastąpiła katastrofa.

B – nadleśnictwa, właściciele lasów prywatnych i ich organizacje na terenach wrażliwych na naturalne katastrofy oraz znajdujących się na terenach zaliczonych do dwóch najwyższych kategorii zagrożenia pożarowego.

4. Forma i wysokość pomocy

Formą wsparcia będzie umowa dotycząca wykonania prac z zakresu gospodarki leśnej i działań inwestycyjnych z zakresu zabezpieczenia przeciwpożarowego, edukacji leśnej itp. Wsparcie będzie małego charakteru płatności jednorazowej.

5. Poziom wsparcia

100% kosztów kwalifikowanych. Koszty kwalifikowane: prace z zakresu gospodarki leśnej, zakup materiału sadzeniowego, do produkcji leśnej, inwestycje budowlane, pojazdy specjalistyczne, wyposażenie edukacyjne, środki ochrony roślin itp.

6. Zasady kalkulacji płatności

Kalkulacja płatności opiera się na faktycznie poniesionych kosztach wynikłych z ogłoszonych przetargów na wykonawstwo i kosztów zakupów.

7. Kryteria dostępu

Beneficjent może ubiegać się o pomoc finansową w ramach tego działania, jeśli jest:

- Nadleśnictwem objętym działaniem – obszarem klęski, obszarem wrażliwym, terenem należącym do dwóch najwyższych kategorii zagrożenia pożarowego.
- Właścicielem lasu prywatnego z obszaru nadleśnictwa objętego działaniem, który podpisze umowę z Nadleśnictwem.
- Organizacją właścicieli lasów z obszaru nadleśnictwa objętego działaniem, która podpisze umowę z Nadleśnictwem.

8. Zasięg geograficzny

A – obszary objęte klęskami, ustalane na podstawie faktycznie mających miejsce klęsk.

B – obszary wrażliwe i obszary zakwalifikowane do dwóch najwyższych kategorii zagrożenia pożarowego.

9. Budżet działania

Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
		Razem	EFRROW	PL
2.10	Odtwarzanie potencjału produkcji leśnej i wprowadzanie odpowiednich instrumentów zapobiegawczych	140 000 000,00	112 000 000,00	28 000 000,00

10. Liczba beneficjentów

Ogółem 1000, ok. 150 rocznie.

11. Powierzchnia wsparcia

Nie dotyczy

12. Wskaźniki produktu

- Liczba działań zapobiegawczych/na rzecz odtworzenia (w podziale, województwo)

- Powierzchnia zniszczonych lasów objętych pomocą (w podziale na typ beneficjenta, województwo)
- Liczba inwestycji powiązanych z planowaną odbudową zniszczonego drzewostanu (w podziale na typ beneficjenta, rodzaj inwestycji, województwo)
- Liczba metrów bieżących dróg wybudowanych w ramach inwestycji wspieranych w ramach działania (w podziale na typ beneficjenta, województwo)
- Liczba metrów bieżących pasów ppoż. (w podziale na typ beneficjenta, województwo)
- Liczba dostrzegalni ppoż. wybudowanych w ramach inwestycji wspieranych w ramach działania (w podziale na typ beneficjenta, województwo)
- Liczba pojazdów specjalistycznych zakupionych w ramach inwestycji wspieranych w ramach działania (w podziale na typ beneficjenta, województwo)
- Liczba punktów czerpania wody wybudowanych w ramach inwestycji wspieranych w ramach działania (w podziale na typ beneficjenta, województwo)

Wstępne alokacje na działania osi 2.

OŚ II					
Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]			
			Razem	EFROW	PL
2.1	Wspieranie gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)		2 300 000 000,00	1 840 000 000,00	460 000 000,00
2.2	Płatności dla obszarów rolnych objętych siecią NATURA 2000 i płatności związane z Dyrektywą 2000/60/WE		550 000 000,00	440 000 000,00	110 000 000,00
2.3	Program rolnośrodowiskowy oraz inwestycje nieprodukcyjne		950 000 000,00	760 000 000,00	190 000 000,00
2.4	Zalesianie gruntów rolnych oraz zalesianie gruntów innych niż grunty rolne		470 000 000,00	376 000 000,00	94 000 000,00
2.5	Dopłaty leśnośrodowiskowe, w tym do gruntów leśnych na obszarach sieci NATURA 2000		81 000 000,00	64 800 000,00	16 200 000,00
2.6	Odtwarzanie potencjału produkcji leśnej i wprowadzanie odpowiednich instrumentów zapobiegawczych		140 000 000,00	112 000 000,00	28 000 000,00
	Zobowiązania z okresu 2004 – 2006 (ONW)		813 095 000,00	650 476 000,00	162 619 000,00
	Zobowiązania z okresu 2004 – 2006 (Zalesianie gruntów rolnych)		137 200 000,00	109 760 000,00	27 440 000,00
	RAZEM		5 581 295 000,0	4 465 036 000,0	1 116 259 000,00

7. DZIAŁANIA OSI 3.

DZIAŁANIE 3.1. RÓŻNICOWANIE W KIERUNKU DZIAŁALNOŚCI NIEROLNICZEJ

1. Cel działania

Tworzenie warunków dla zrównoważonego rozwoju ekonomiczno-społecznego obszarów wiejskich przez wsparcie podejmowania lub rozwijania przez ludność rolniczą dodatkowej działalności w zakresie produkcji lub usług.

Działanie będzie:

- 1) sprzyjać tworzeniu pozarolniczych źródeł dochodów w gospodarstwach rolnych;
- 2) wpływać na poprawę jakości życia na obszarach wiejskich;
- 3) promować dywersyfikację gospodarki wiejskiej.

2. Opis działania

W ramach działania wspierane będą projekty związane z realizacją inwestycji służących podjęciu przez rolników, domowników i małżonków rolników, dodatkowej działalności nierolniczej lub związanej z rolnictwem.

Zakres pomocy:

W ramach działania mogą być wspierane projekty w zakresie:

1. agroturystyki;
2. usług w tym w szczególności: usług dla gospodarstw rolnych i leśnych, usług dla ludności, usług budowlanych oraz instalacyjnych, usług turystycznych oraz związanych z wypoczynkiem, usług transportowych;
3. przetwórstwa produktów rolnych lub jadalnych produktów leśnych;
4. magazynowania i przechowywania towarów;
5. sprzedaży bezpośredniej produktów pochodzących z własnego gospodarstwa rolnego;
6. wytwarzania materiałów energetycznych z biomasy w tym zagospodarowania słomy, odpadów łąkowych, leśnych itp.;
7. rzemiosła i rękodzielnictwa.

3. Beneficjenci

Osoby fizyczne: rolnicy, małżonkowie rolników lub domownicy.

4. Forma i wysokość pomocy

Pomoc będzie udzielana w formie grantów inwestycyjnych na zasadzie refundacji poniesionych kosztów. Projekty mogą być realizowane w dwóch etapach.

Maksymalna wysokość pomocy udzielonej w ramach działania, w okresie realizacji Programu, jednemu beneficjentowi i gospodarstwu rolnemu nie może przekroczyć 100 tys. zł. Oznacza to, że:

- 1) jeden beneficjent może otrzymać pomoc w wysokości nie wyższej niż 100 tys. zł. w okresie realizacji Programu;
- 2) kwota pomocy przyznana beneficjentom na realizację projektów w jednym gospodarstwie może wynosić łącznie nie więcej niż 100 tys. zł. w okresie realizacji Programu.

5. Poziom wsparcia

Poziom pomocy udzielanej beneficjentowi wynosi maksymalnie 50% kosztów kwalifikowalnych projektu.

6. Kryteria dostępu

Pomoc może być przyznana na realizację projektów uzasadnionych pod względem ekonomicznym.

Wspierane będą projekty dotyczące dywersyfikacji dochodów gospodarstw rolnych położonych na obszarach wiejskich. Projekty, stosownie do swego zakresu, spełniać będą wymagania wynikające z przepisów prawa krajowego i prawa UE, w tym standardy w zakresie higieny, bezpieczeństwa żywności, ochrony środowiska oraz przepisy bezpieczeństwa i higieny pracy.

Szczegółowe kryteria dostępu zostaną określone w przepisach krajowych i uwzględniać będą cechy charakteryzujące beneficjenta, obszar i gospodarstwo, którego dotyczy projekt.

7. Zasięg geograficzny – obszary wiejskie na terenie całego kraju.

8. Budżet działania

Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
		Razem	EFRROW	PL
3.1	Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej	320 000 000,00	240 000 000,00	80 000 000,00

9. Liczba beneficjentów

Okolo 20 000 beneficjentów.

10. Wskaźniki produktu

- Liczba beneficjentów (w podziale na płeć, rodzaj, wiek, rodzaj działalności, województwo, wielkość ekonomiczna gospodarstw rolnych)

- łączna wielkość inwestycji (w podziale na płeć, rodzaj beneficjenta, wiek beneficjenta, rodzaj działalności, województwo, wielkość ekonomiczna gospodarstw rolnych)
- Liczba stworzonych lub zachowanych miejsc pracy (w podziale na rodzaj działalności, województwo)

DZIAŁANIE 3.2 PODSTAWOWE USŁUGI DLA GOSPODARKI I LUDNOŚCI WIEJSKIEJ

1. Cel działania

Celem pomocy udzielanej w ramach działania „Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej” jest poprawa warunków życia i prowadzenia działalności gospodarczej na obszarach wiejskich przez rozwój niektórych elementów małej infrastruktury.

2. Opis działania

Pomoc inwestycyjna udzielana będzie na realizację projektów w zakresie:

- zaopatrzenia w wodę i gospodarki ściekowej,
- tworzenia systemu zbioru, segregacji, wywozu odpadów komunalnych,
- rozwoju lokalnej infrastruktury bezprzewodowego dostępu do Internetu.

3. Beneficjent

Jednostki samorządu terytorialnego lub ich związki oraz organy wykonujące zadania jednostek samorządu terytorialnego.

4. Forma i wysokość pomocy:

Pomoc polega na refinansowaniu części poniesionych kosztów realizacji inwestycji.

5. Poziom wsparcia:

Poziom pomocy finansowej wynosi maksymalnie 75 % kosztów kwalifikowalnych inwestycji.

Kwoty pomocy wynoszą:

- dla projektów w zakresie gospodarki wodno – ściekowej - 2 500 tys. zł dla jednej gminy,
- dla projektów w zakresie gospodarki odpadami - 200 tys. zł dla jednej gminy,
- dla projektów w zakresie dostępu do Internetu - 20 tys. zł dla jednej miejscowości.

Kwoty te określono w odniesieniu do całego okresu wdrażania PROW 2007-2013.

6. Zasady kalkulacji płatności

Nie dotyczy.

7. Kryteria dostępu

Projekty dotyczące zaopatrzenia w wodę i gospodarki ściekowej mogą być realizowane w miejscowościach poniżej 2 tys. RLM (Równoważna Liczba Mieszkańców).

8. Zasięg geograficzny

Obszary wiejskie na terenie całego kraju.

9. Budżet działania

Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
		Razem	EFRROW	PL
3.2	Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej	570 000 000,00	427 500 000,00	142 500 000,00

10. Liczba beneficjentów

11. Powierzchnia wsparcia

Nie dotyczy.

12. Wskaźniki monitorowania

DZIAŁANIE 3.3. ODNOWA I ROZWÓJ WSI

1. Cel działania

Stworzenie warunków dla rozwoju społeczno-ekonomicznego obszarów wiejskich i aktywizacja ludności wiejskiej poprzez:

- podniesienie jakości życia i pracy na wsi,
- wzrost atrakcyjności turystycznej i inwestycyjnej obszarów wiejskich,
- zaspokojenie potrzeb społecznych i kulturalnych mieszkańców wsi,
- rozwój tożsamości społeczności wiejskiej, zachowania dziedzictwa kulturowego i specyfiki obszarów wiejskich.
- promocję obszarów wiejskich.

2. Opis działania

Działanie wdrażane będzie w ramach dwóch schematów.

Schemat I

Wsparcie inwestycyjne przyznawane będzie na realizację na obszarach wiejskich projektów w zakresie:

- 1) modernizacji i wyposażenia obiektów pełniących funkcje publiczne, społeczno-kulturalne, rekreacyjne i sportowe, w tym obiektów zabytkowych,
- 2) modernizacji przestrzeni publicznej,
- 3) budowy lub modernizacji publicznej infrastruktury związanej z rozwojem funkcji turystycznych i społeczno-kulturalnych,
- 4) zakupu lub odnowy obiektów zabytkowych charakterystycznych dla tradycji budownictwa wiejskiego w danym regionie oraz ich adaptację na cele publiczne,
- 5) odnawiania, eksponowania lub konserwacji lokalnych pomników historycznych, obiektów architektury sakralnej i miejsc pamięci,
- 7) odnawiania fasad i dachów budynków o wysokiej wartości architektonicznej i znaczeniu historycznym znajdujących się w rejestrze lub ewidencji zabytków.

Schemat II

Wsparcie udzielane jest na realizację projektów inwestycyjnych, szkoleniowych i promocyjnych na obszarach wiejskich, objętych strategią rozwoju lokalnego Lokalnej Grupy Działania (LGD).

W zakres projektów wchodzi:

a) modernizacja i wyposażanie obiektów służących celom społecznym, kulturalnym lub promocji obszarów wiejskich, w tym propagowaniu i zachowaniu dziedzictwa historycznego, tradycji, sztuki oraz kultury materialnej i niematerialnej;

b) działania szkoleniowe i promocyjne służące zachowaniu dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego oraz promocji obszaru.

3. Beneficjenci

Schemat I - osoby prawne: gminy, instytucje kultury, dla których organizatorem jest jednostka samorządu terytorialnego, kościoły i związki wyznaniowe.

Schemat II – osoby prawne: gminy, instytucje kultury, dla których organizatorem jest jednostka samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe posiadające osobowość prawną.

4. Forma i wysokość pomocy

Pomoc będzie udzielana w formie grantów inwestycyjnych na zasadzie refundacji poniesionych kosztów.

Projekty mogą być realizowane w dwóch etapach.

Schemat I

Nie więcej niż 500 tys. zł. w okresie realizacji Programu na realizację projektów w jednej miejscowości.

Schemat II

Nie więcej niż 300 tys. zł. w okresie realizacji Programu na realizację projektów w jednej miejscowości.

5. Poziom wsparcia

Wkład Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) – do 75%.

W przypadku projektów przedkładanych przez gminy: współfinansowanie z budżetu gminy – minimum 25% kosztów kwalifikowalnych.

W przypadku projektów przedkładanych przez instytucje kultury, dla których organizatorem jest jednostka samorządu terytorialnego oraz organizacje pozarządowe posiadające osobowość prawną: współfinansowanie z budżetu państwa – minimum 25% kosztów kwalifikowalnych.

W przypadku projektów przedkładanych przez kościoły i związki wyznaniowe: współfinansowanie ze środków prywatnych – minimum 25% kosztów kwalifikowalnych.

Schemat I - Poziom pomocy wynosi do 75% kosztów kwalifikowalnych

Schemat II - Poziom pomocy wynosi do 75% kosztów kwalifikowalnych

6. Kryteria dostępu

Schemat I

1. Projekt realizowany jest w miejscowości gminy wiejskiej lub miejsko-wiejskiej (z wyłączeniem miast), dla której opracowany został Plan Odnowy Wsi.
2. Plan Odnowy Wsi jest zgodny ze strategią rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy lub miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego.
3. Projekt składany przez instytucję kultury, dla której organizatorem jest jednostka samorządu terytorialnego, powinien być zaakceptowany przez tę jednostkę.
4. W przypadku gdy projekt dotyczy obiektu nienależącego do beneficjenta lub jest realizowany na terenie nie będącym jego własnością, konieczne jest przedstawienie dokumentu potwierdzającego prawo do dysponowania nieruchomością na cele określone w projekcie przez okres co najmniej 7 lat od daty dokonania ostatniej płatności przez Agencję Płatniczą.

Schemat II

1. Projekt realizowany jest w miejscowości gminy wiejskiej lub miejsko-wiejskiej (z wyłączeniem miast).
2. Pomoc może być przyznana gminie oraz instytucji kultury, dla której organizatorem jest jednostka samorządu terytorialnego, dla których opracowany został Plan Odnowy Wsi.
3. Projekt składany przez instytucję kultury, dla której organizatorem jest jednostka samorządu terytorialnego, powinien być zaakceptowany przez tę jednostkę.
4. Pomoc może być przyznana organizacji pozarządowej posiadającej osobowość prawną, której statutowym celem jest:
  - a) działanie na rzecz rozwoju obszarów wiejskich albo
  - b) prowadzenie działalności kulturalnej albo
  - c) prowadzenie działalności oświatowej albo
  - d) prowadzenie działalności turystycznej.
5. Do wniosku o pomoc organizacja pozarządowa dołącza opis projektu.
6. Plan Odnowy Wsi oraz opis projektu są zgodne ze strategią rozwoju lokalnego Lokalnej Grupy Działania (LGD).

7. Zasięg geograficzny – cały kraj

8. Budżet działania:

Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
		Razem	EFROW	PL
3.3	Odnowa i rozwój wsi	1 200 000 000,00	900 000 000,00	300 000 000,00

Schemat I

Przy założeniu, że nie wszystkie projekty będą opiewać na maksymalną kwotę dofinansowania, stąd przyjęto, że wsparcie będzie wynosiło średnio 300 tys. zł.

Schemat II

Przy założeniu, że nie wszystkie projekty będą opiewać na maksymalną kwotę dofinansowania, stąd przyjęto, że wsparcie będzie wynosiło średnio 180 tys. zł.

9. Liczba beneficjentów – przewidywane efekty realizacji działania:

W związku z realizacją Schematu I, finansowaniem objętych zostanie około 11 000 projektów. W ramach Schematu II, finansowaniem objętych zostanie około 5 500 projektów.

10. Powierzchnia wsparcia – nie dotyczy

11. Wskaźniki produktu:

- Liczba wsi objętych projektami inwestycyjnymi (w podziale na schemat, na rodzaj rewitalizacji, województwo)
- Łączna wielkość inwestycji (w podziale na schemat, rodzaj rewitalizacji, województwo)
- Liczba działań na rzecz wiejskiego dziedzictwa kultury (w podziale na schemat oraz na dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe)

DZIAŁANIE 3.4. TWORZENIE I ROZWÓJ MIKROPRZEDSIĘBIORSTW

1. Cel działania

Zwiększenie konkurencyjności gospodarczej obszarów wiejskich objętych strategią rozwoju lokalnego Lokalnych Grup Działania (LGD) poprzez tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw.

2. Opis działania

Pomoc udzielana będzie na realizację projektów w zakresie tworzenia i rozwijania mikroprzedsiębiorstw, w szczególności:

- a) zakup sprzętu komputerowego wraz z oprogramowaniem oraz sprzętu biurowego do wysokości 15% pozostałych kwalifikowalnych kosztów projektu wymienionych w lit. b - g;
- b) opracowanie strategii umieszczenia produktu na nowym rynku zbytu, w tym wprowadzenie na rynek nowego produktu (reklama, promocja) – nie może stanowić więcej niż 5% kosztów kwalifikowalnych projektu;
- c) pomoc doradcza i ekspercka związana z tworzeniem przedsiębiorstwa (doradztwo finansowe, podatkowe, prawne oraz marketingowe)¹ – nie może stanowić więcej niż 2% kosztów kwalifikowalnych projektu;
- d) zakup lub instalacja maszyn lub urządzeń niezbędnych do prowadzenia działalności gospodarczej;
- e) zakup obiektów przeznaczonych na prowadzenie działalności gospodarczej;
- f) budowa, adaptacja lub remont połączony z modernizacją obiektów przeznaczonych na prowadzenie działalności gospodarczej;
- g) zakup środków transportu na potrzeby prowadzenia działalności gospodarczej; pomocą nie jest objęty zakup samochodów osobowych przeznaczonych do przewozu mniej niż 8 osób wraz z kierowcą, a kwalifikowalny koszt zakupu środków transportu nie może stanowić więcej niż 50% kosztów kwalifikowalnych projektu;

3. Beneficjent

Osoby fizyczne lub prawne prowadzące działalność gospodarczą, tj. przedsiębiorcy wpisani do rejestru przedsiębiorców w Krajowym Rejestrze Sądowym lub ewidencji działalności gospodarczej, w rozumieniu art. 104 ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej.

---

¹ Dotyczy tych wnioskodawców, którzy nie skorzystali z usług świadczonych w ramach działania 3.5. „Szkolenie i informowanie” PROW 2007-2013.

4. Forma i wysokość pomocy

Pomoc będzie udzielana na zasadzie refundacji poniesionych kosztów.

Projekty mogą być realizowane w dwóch etapach.

Wysokość pomocy

Maksymalna wysokość pomocy udzielonej w ramach działania, w okresie realizacji Programu, jednemu beneficjentowi i przedsiębiorstwu nie może przekroczyć 100 tys. zł.

Oznacza to, że:

- 1) jeden beneficjent może otrzymać pomoc w wysokości nie wyższej niż 100 tys. zł. w okresie realizacji Programu;
- 2) kwota pomocy przyznana beneficjentom na realizację projektów w jednym przedsiębiorstwie może wynosić łącznie nie więcej niż 100 tys. zł. w okresie realizacji Programu.

5. Poziom wsparcia:

Poziom pomocy udzielanej beneficjentowi wynosi maksymalnie 50% kosztów kwalifikowalnych projektu.

6. Zasady kalkulacji płatności

Nie dotyczy.

7. Kryteria dostępu

Pomoc w ramach działania może być przyznana, jeżeli spełnione są następujące warunki:

- 1) projekt uzyskał co najmniej 3 punkty, w wyniku oceny wniosku o pomoc, przeprowadzonej zgodnie z poniższymi kryteriami:

1) podstawowy dochód podatkowy gminy, w której realizowany jest projekt lub w której wnioskodawca jest zarejestrowany, w przeliczeniu na 1 mieszkańca (obliczany zgodnie z przepisami o dochodach jednostek samorządu terytorialnego), kształtuje się na poziomie:	
a) nie więcej niż 75% średniej krajowej	2 pkt
b) od 75% do 100% średniej krajowej	1 pkt
c) powyżej średniej krajowej	0 pkt

2) bezrobocie w gminie, w której realizowany jest projekt lub w której wnioskodawca jest zarejestrowany, jest wyższe od średniej w powiecie ²	1 pkt
3) wnioskodawca odbył szkolenie, co potwierdzone jest stosownym zaświadczeniem, w zakresie określonym dla działania 3.5. „Szkolenie i informowanie” PROW 2007-2013 ³	2 pkt

2) projekt jest realizowany na obszarze objętym strategią rozwoju lokalnego LGD lub wnioskodawca zarejestrowany jest na tym obszarze;

3) projekt jest zgodny ze strategią rozwoju lokalnego LGD;

4) wnioskodawca nie ma zaległości podatkowych ani zaległości w opłacaniu składek z tytułu ubezpieczenia społecznego i zdrowotnego;

5) projekt jest uzasadniony ekonomicznie, co jest odzwierciedlone w przedłożonym planie przedsięwzięcia, co podlega sprawdzeniu w trakcie oceny wniosku o pomoc;

6) wnioskodawca przedłoży kopie decyzji, pozwoleń lub opinii organów administracji publicznej, jeżeli z odrębnych przepisów w szczególności z przepisów sanitarnych, weterynaryjnych, dotyczących warunków zdrowotnych żywności i żywienia, ochrony środowiska, wynika obowiązek ich uzyskania do realizacji projektu;

7) w przypadku gdy projekt dotyczy obiektu nienależącego do wnioskodawcy lub jest realizowany na terenie nie będącym jego własnością, wnioskodawca przedstawi pisemną zgodę właściciela nieruchomości potwierdzającą prawo do dysponowania nieruchomością na cele określone w projekcie przez okres co najmniej 5 lat od dnia dokonania ostatniej płatności przez Agencję Płatniczą;

8) wnioskodawca przedłoży oświadczenie, iż przez okres realizacji projektu:

a) zatrudnienie w mikroprzedsiębiorstwie wyniesie nie więcej niż 10 pracowników,

b) mikroprzedsiębiorstwo osiągnie roczny obrót netto ze sprzedaży towarów, wyrobów i usług oraz operacji finansowych nieprzekraczający równowartości w złotych 2 milionów euro proporcjonalnie do okresu realizacji projektu;

9) projekt współfinansowany w ramach działania nie może być realizowany z udziałem innych środków publicznych przyznanych w związku z realizacją projektu.

8. Zasięg geograficzny

Obszary objęte strategią rozwoju lokalnego LGD.

² W każdym z ostatnich 6 miesięcy

³ W przypadku wnioskodawców, którzy po raz pierwszy zakładają przedsiębiorstwo – jest to warunek obligatoryjny.

9. Budżet działania

Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
		Razem	EFRROW	PL
3.4	Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw	200 000 000,00	150 000 000,00	50 000 000,00

10. Liczba beneficjentów

Około 3 000 beneficjentów

11. Powierzchnia wsparcia

Nie dotyczy.

12. Wskaźniki monitorowania

DZIAŁANIE 3.5 SZKOLENIE I INFORMOWANIE

1. Cele działania

- rozwój przedsiębiorczości na obszarach objętych strategią rozwoju lokalnego LGD;
- zwiększenie konkurencyjności prowadzenia działalności gospodarczej na obszarach objętych strategią rozwoju lokalnego LGD;
- podniesienie umiejętności i kwalifikacji zawodowych mieszkańców obszarów objętych strategią rozwoju lokalnego LGD.

2. Opis działania

W ramach działania wspierane będą projekty polegające na realizacji szkoleń i upowszechnianiu informacji dla mieszkańców obszarów objętych strategią rozwoju lokalnego LGD w zakresie:

- podejmowania lub rozwijania przez ludność rolniczą dodatkowej działalności nierolniczej lub związanej z rolnictwem;
- zachowania i poprawy stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi;
- rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich;
- zarządzania i marketingu;
- podnoszenia umiejętności i kwalifikacji zawodowych;
- organizacji akcji informacyjnych dotyczących zakresu wymienionego w lit. a – e.

3. Beneficjenci

Instytucje lub podmioty (publiczne lub prywatne) prowadzące na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej działalność szkoleniową - osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą w zakresie działalności szkoleniowej lub informacyjnej, osoby prawne lub jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, których celem jest prowadzenie działalności szkoleniowej lub informacyjnej.

4. Forma i wysokość pomocy

Pomoc będzie udzielana na zasadzie refundacji poniesionych kosztów.

Projekty mogą być realizowane w dwóch etapach.

5. Poziom wsparcia

Maksymalny poziom pomocy wynosi 100% kosztów kwalifikowalnych projektu.

Współfinansowanie z budżetu państwa – minimum 25% kosztów kwalifikowalnych.

6. Zasady kalkulacji płatności

Nie dotyczy.

7. Kryteria dostępu

1) projekt jest realizowany na obszarze objętym strategią rozwoju lokalnego LGD;

2) wnioskodawca:

a) jest instytucją lub podmiotem prowadzącym działalność szkoleniową lub informacyjną,

b) nie ma zaległości podatkowych ani zaległości w opłacaniu składek z tytułu ubezpieczenia społecznego i zdrowotnego;

3) wnioskodawca przedstawi opis projektu, który jest zgodny z celami i zakresem działania oraz warunkami określonymi w ogłoszeniu o konkursie, dotyczącymi tematu szkoleń lub akcji informacyjnych, ramowego zakresu programowego, terminu oraz liczby uczestników lub odbiorców akcji informacyjnych wraz z kalkulacją kosztów;

4) projekt współfinansowany w ramach działania nie może być realizowany z udziałem innych środków publicznych przyznanych w związku z realizacją projektu.

Pomoc na działalność szkoleniową nie może być przyznawana na organizację szkoleń, które stanowią część programów lub systemów edukacyjnych na poziomie szkoły średniej lub wyższym.

8. Zasięg geograficzny

Obszary objęte strategią rozwoju lokalnego LGD.

9. Budżet działania

Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
		Razem	EFRROW	PL
3.5.	Szkolenie i informowanie	30 000 000,00	22 500 000,00	7 500 000,00

10. Liczba beneficjentów

Około 1 000 beneficjentów.

11. Powierzchnia wsparcia

Nie dotyczy.

12. Wskaźniki monitorowania

Wstępne alokacje na działania osi 3.

OŚ III				
Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
		Razem	EFROW	PL
3.1	Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej	320 000 000,00	240 000 000,00	80 000 000,00
3.2	Podstawowe usługi dla ludności	570 000 000,00	427 500 000,00	142 500 000,00
3.3	Odnowa i rozwój wsi	1 200 000 000,00	900 000 000,00	300 000 000,00
3.4.	Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw	200 000 000,00	150 000 000,00	50 000 000,00
3.5	Szkolenie i informowanie	30 000 000,00	22 500 000,00	7 500 000,00
RAZEM		2 320 000 000,00	1 567 500 000,00	522 500 000,00

8. OŚ 4 – LEADER

1. Cel osi

LEADER jest podejściem przekrojowym, umożliwiającym realizowanie i osiągnięcie celów osi trzeciej.

Celem osi czwartej będzie przede wszystkim aktywizacja mieszkańców obszarów wiejskich poprzez budowanie kapitału społecznego na wsi, zwiększenie potencjału zdobywania środków finansowych i ich wykorzystania, a także polepszenie zarządzania lokalnymi zasobami i ich waloryzacja.

Pomocne w osiągnięciu celów osi będą również projekty współpracy.

2. Opis osi i podejścia Leader

2.1. Opis podejścia Leader: w PROW 2007-2013:

Leader jest podejściem przekrojowym, które ma przyczynić się do aktywizacji społeczności wiejskich poprzez włączenie partnerów społecznych do planowania i wdrażania lokalnych inicjatyw.

Lokalne podejście pomaga w wyznaczeniu pożądanych i najbardziej dopasowanych kierunków rozwoju oraz pozwala na lepsze zdefiniowanie problemów obszaru i określenie sposobów ich rozwiązania.

Leader polega na oddolnym podejściu do rozwoju obszarów wiejskich, polegającym na opracowaniu przez lokalną społeczność wiejską lokalnej strategii rozwoju oraz realizacji wynikających z niej innowacyjnych projektów łączących zasoby (ludzkie, naturalne, kulturowe, historyczne, itp.), wiedzę i umiejętności przedstawicieli trzech sektorów: publicznego, gospodarczego i społecznego. Przedstawiciele tych sektorów tworzą partnerstwo trójsektorowe, czyli tzw. Lokalną Grupę Działania, która samodzielnie wybiera projekty, a ich realizacja przyczynia się do osiągnięcia celów wspólnie opracowanej strategii.

Takie oddolne podejście wzmocni spójność podejmowanych lokalnie decyzji, podniesie jakość zarządzania i przyczyni się do wzmocnienia kapitału społecznego w społecznościach wiejskich a także skłoni do stosowania innowacyjnych rozwiązań w zakresie rozwoju obszaru.

Te wszystkie elementy podejścia Leader, z pewnością będą sprzyjać lepszemu wdrożeniu i absorpcji środków w ramach pozostałych osi, ze szczególnym uwzględnieniem osi trzeciej, w ramach której charakter działań i ich podstawowy cel odpowiada idei tworzenia lokalnych strategii rozwoju.

Realizacja osi 4 w dłuższej perspektywie czasowej przyczyni się do: zwiększenia liczby miejsc pracy i różnorodności gospodarczej obszarów wiejskich. Poprzez działania wdrażane podejściem LEADER możliwe będzie wzmocnienie kapitału

społecznego na wsi, poprawa samoorganizacji i zarządzania na poziomie lokalnym. Jednocześnie wdrażanie lokalnych strategii rozwoju pozwoli na zapewnienie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, w tym zachowania dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi.

2.2. Opis systemu wdrożenia Osi 4 – LEADER

2.2.1. System instytucjonalny

- Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi (MRiRW) – Instytucja Zarządzająca (IZ) deleguje funkcję wyboru LGD do samorządów województw (SW)
- Samorząd Województwa (SW) – dokonuje wyboru LGD i rozpatruje wnioski o pomoc i wnioski o płatność składane przez partnerów LGD
- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) – Agencja Płatnicza
- Regionalny Komitet ds. Leader (*w skrócie: RKL*)

Do zadań RKL należy:

- Uchwalenie kryteriów regionalnych oceny wniosków złożonych przez LGD
- Ocena jakościowa wniosków na podstawie kryteriów oceny i materiałów przygotowanych przez Sekretariat
- Uchwalenie listy rankingowej wniosków oraz przekazanie ich do SW.

Regionalny Komitet Leader'a składa się, co najmniej z 12 – 14 osób. Maksymalnie połowę członków stanowią przedstawiciele z sektora publicznego: Instytucji Zarządzającej, Agencji Płatniczej, oraz kluczowych instytucji publicznych zainteresowanych m.in. zatrudnieniem, sprawami środowiska, gospodarki, dziedzictwa społecznego i kulturowego, zajmujące się koordynacją i wdrażaniem programów lokalnych i regionalnych związanych z rozwojem rolnictwa obszarów wiejskich.

Przynajmniej 50% całkowitego składu RKL (przynajmniej 6 - 7 przedstawicieli) stanowią partnerzy ekonomiczni i społeczni, jak również inni przedstawiciele społeczeństwa obywatelskiego oraz ich stowarzyszenia. Przedstawiciele sektora ekonomicznego to firmy prywatne i sektor finansowy. Sektor społeczny stanowią ludzie lub organizacje pozarządowe zaangażowane przede wszystkim w sprawy społeczne, zatrudnienie i jakość życia na obszarach wiejskich. Członkowie RKL powinni wywodzić się z organizacji, instytucji, które działają na obszarze danego województwa.

2.2.2. Wybór LGD:

Na podstawie umowy zawartej pomiędzy Instytucją Zarządzającą (IZ) a samorządem województwa (SW), SW ogłasza nabór wniosków LGD wraz z publikacją wzoru wniosku oraz wykazu wymaganych załączników.

LGD składają wnioski załączając przygotowaną lokalną strategią (wytyczne sporządzania strategii zostaną określone w drodze rozporządzenia wykonawczego do ustawy o PROW) w SW, właściwym ze względu na obszar objęty działalnością LGD, gdzie podlegają weryfikacji formalnej pod względem poprawności wypełnienia oraz kompletności załączników.

W przypadku LGD międzyregionalnych, wniosek należy złożyć w SW, na którego terytorium znajduje się siedziba partnerstwa. Zaleca się, aby siedziba LGD była w tym województwie, skąd jest najwięcej partnerów LGD bądź najwięcej ludności.

Następnie wniosek podlega weryfikacji pod względem spełnienia kryteriów dostępu. Poprawny formalnie wniosek jest przekazywany do Regionalnego Komitetu ds. Leader (RKL), gdzie podlega ocenie merytorycznej pod względem spełniania kryteriów wyboru (krajowych oraz regionalnych).

W ramach RKL działa Sekretariat. Sekretariat RKL przy SW jest to komórka organizacyjna w SW, która dokonuje weryfikacji formalnej i wstępnej oceny merytorycznej projektów strategii oraz wniosków LGD.

Następnie Sekretariat przekazuje do RKL wnioski LGD wraz z załączonymi lokalnymi strategiami rozwoju, które wstępnie zostały zweryfikowane. Następnie wnioski pozytywnie zweryfikowane podlegają ocenie przez RKL.

Umowy na realizację lokalnych strategii rozwoju między wybranymi LGD (tymi, które znalazły się na liście rankingowej i posiadają wystarczającą liczbę punktów), SW oraz ARiMR są podpisywane w SW.

Umowa na realizację lokalnej strategii rozwoju pomiędzy LGD, SW oraz/lub ARiMR określa zobowiązania stron, warunki kontroli i wynikające z tego tytułu zobowiązania. Na mocy niniejszej umowy SW może prowadzić kontrolę realizacji umowy – w tym posiada nadzór nad realizacją lokalnej strategii przez poszczególne LGD.

LGD może rozpocząć realizację lokalnej strategii z dniem złożenia wniosku LGD w SW, ale koszty poniesione przez LGD przed dniem podpisania umowy na realizację lokalnej strategii ponoszone są na wyłączną odpowiedzialność wnioskodawcy. Takie poniesione wydatki będą mogły być zrefundowane tylko w przypadku LGD, z którymi zostaną podpisane umowy na realizację lokalnej strategii i pod warunkiem, że poniesione koszty zostaną uznane za kwalifikowalne.

2.2.3. Rozpatrywanie wniosków o pomoc i wybór projektów do realizacji:

2.2.3.1. Gdy beneficjentem jest LGD:

A) LGD realizuje projekty z zakresu: badania nad danym obszarem, informowania na temat obszaru i Lokalnej Strategii, szkoleń kadr biorących udział w przygotowywaniu i wdrażaniu Lokalnej Strategii, wydarzeń promocyjnych i szkoleniowych dla liderów. Projekty te muszą być określone w Lokalnej Strategii i na tej podstawie LGD może wnioskować o przyznanie środków finansowych do SW.

LGD w swoim budżecie określa poziom środków finansowych przeznaczonych na:

- cele związane z poprawą jakości życia na wsi;
- projekty współpracy;
- funkcjonowanie LGD, animowanie społeczności, badania nad danym obszarem, informowanie na temat obszaru i Lokalnej Strategii, szkolenia kadr biorących udział w przygotowywaniu i wdrażaniu Lokalnej Strategii, wydarzenia promocyjne i szkoleniowe dla liderów.

LGD realizuje projekty zgodne z Lokalną Strategią, na której realizację podpisała umowę z SW.

B) Projekty współpracy:

Dla projektów współpracy sekretariat RKL dokonuje weryfikacji formalnej wniosków o pomoc, a wyboru projektów współpracy dokonuje RKL. Umowa zawierana jest pomiędzy LGD oraz SW i AP

Po wybraniu przez RKL projektów Sekretariat RKL przesyła do IZ informację nt. projektów współpracy zatwierdzonych do realizacji. IZ prowadzi bazę danych projektów współpracy i przesyła informacje nt. zatwierdzonych do realizacji projektów współpracy do Komisji Europejskiej.

Przynajmniej jeden z partnerów projektów współpracy musi być grupą wybraną w ramach realizacji założeń osi 4. Koszty związane z przygotowaniem projektu współpracy, tj. koszty animacji, organizacji spotkania grup w celu ustalenia warunków projektu współpracy będą uznane za koszt kwalifikowalny i powinny stanowić integralną część projektu współpracy

2.2.3.2. Gdy beneficjentem są ubiegający się o finansowanie poprzez LGD

Wybór projektów przez LGD:

LGD na podstawie umowy na realizację lokalnej strategii:

- rozpowszechnia założenia zatwierdzonej strategii,
- udostępnia wzór wniosku o pomoc wraz z wykazem wymaganych załączników,
- ogłasza nabór wniosków o pomoc zgodnych z opracowaną lokalną strategią.

Nabór wniosków o pomoc będzie odbywał się w określonych przez LGD terminach. Kryteria wyboru projektów z osi 4 zostaną określone na poziomie krajowym i regionalnym.

Kryteria wyboru projektów dla działań z osi 3 są określone w ramach poszczególnych działań.

Wnioskodawca składa wniosek o pomoc w LGD właściwej ze względu na lokalizację projektu. Wspomniany wniosek jest weryfikowany pod względem formalnym (poprawności wypełnienia, kompletności załączników) oraz sprawdza się, czy dany projekt nie otrzymał już dofinansowania ze środków publicznych. Praca ta powinna być wykonana we współpracy z pracownikiem z SW, gdzie prowadzona będzie baza danych projektów finansowanych ze środków publicznych.

Następnie wniosek o pomoc podlega weryfikacji merytorycznej pod względem zgodności z kryteriami wyboru projektów określonymi w PO ROW 2007-2013 oraz zgodności z lokalną strategią.

Następnie projekty pozytywnie ocenione są przekazywane do organu decyzyjnego LGD, który dokonuje wyboru projektów do realizacji. Na podstawie decyzji organu decyzyjnego LGD sporządza listę rankingową projektów i z wnioskodawcami, którzy otrzymali wystarczającą liczbę punktów LGD podpisuje umowy cywilno-prawne przyznające środki finansowe dostępne na realizację strategii.

Wnioskodawca może rozpocząć realizację projektu z dniem złożenia wniosku o pomoc w LGD, ale koszty poniesione przez wnioskodawcę przed dniem podpisania umowy cywilno-prawnej ponoszone są na wyłączną odpowiedzialność wnioskodawcy. Takie poniesione wydatki będą mogły być zrefundowane tylko w przypadku wnioskodawców, z którymi zostaną podpisane umowy cywilno-prawne i pod warunkiem, że poniesione koszty zostaną uznane za kwalifikowalne.

2.2.4. Rozpatrywanie wniosków o płatność:

2.2.4.1. Gdy beneficjentem jest LGD:

W przypadku zaliczkowania: kolejny wniosek o płatność jest składany dopiero po rozliczeniu minimum 80% pierwszej zaliczki. W przypadku braku zaliczkowania: wniosek o płatność jest składany po każdym etapie realizacji Lokalnej Strategii.

LGD składa wniosek o płatność w SW, z którym podpisał umowę na realizację lokalnej strategii rozwoju, wraz z wymaganymi załącznikami, w szczególności dowodami dokonanych płatności.

Wniosek o płatność podlega weryfikacji formalnej pod względem poprawności wypełnienia, kompletności załączników, ocenie merytorycznej pod względem zgodności realizacji projektu lub jego etapu z lokalną strategią rozwoju oraz

kwalikowalności wydatków a także weryfikacji pod względem finansowo-rachunkowym.

Następnie SW wystawia zlecenie płatności do akredytowanej Agencji Płatniczej – ARiMR. Płatności na rzecz beneficjenta dokonuje ARiMR.

2.2.4.2. Gdy beneficjentem są ubiegający się o finansowanie poprzez LGD

W przypadku zaliczkowania: kolejny wniosek o płatność jest składany dopiero po rozliczeniu min. 80% pierwszej zaliczki. W przypadku braku zaliczkowania: wniosek o płatność jest składany po każdym etapie lub roku realizacji projektu).

Po realizacji całości projektu lub jego etapu beneficjent składa wniosek o płatność w LGD, z którą podpisał umowę cywilno-prawną, wraz z wymaganymi załącznikami, w szczególności dowodami dokonanych płatności.

Wniosek o płatność podlega weryfikacji formalnej pod względem poprawności wypełnienia, kompletności załączników, ocenie merytorycznej pod względem zgodności realizacji projektu lub jego etapu z umową o dofinansowanie realizacji projektu oraz kwalifikowalności wydatków a także weryfikacji pod względem finansowo-rachunkowym.

Jeżeli jest to wniosek o płatność końcową, beneficjent jest obowiązany do złożenia wraz z nim sprawozdania końcowego z realizacji projektu, zawierającego podsumowanie całości projektu, zestawienie wykonanych zadań i umożliwiającego sprawdzenie zgodności realizacji projektu z postanowieniami umowy o dofinansowanie realizacji projektu.

Następnie LGD wystawia zlecenie płatności do akredytowanej Agencji Płatniczej – ARiMR. Płatności na rzecz beneficjenta dokonuje ARiMR.

Projekt może być realizowany w kilku etapach (w zależności od planowanego czasu realizacji projektu oraz przewidywanego kosztu), a maksymalny poziom dofinansowania realizacji projektu dla każdego z działań został określony w punkcie 4.

3. Beneficjenci

Dla podejścia Leader należy określić dwa rodzaje beneficjentów, wynikające ze specyfiki wdrażanego podejścia: Pierwszym jest Lokalna Grupa Działania (LGD) a drugim są beneficjenci: gminy, organizacje pozarządowe, osoby fizyczne i prawne, powiat, związki wyznaniowe, związki międzygminne oraz beneficjenci określani dla poszczególnych działań osi 3 (jeżeli nie są wymienieni wcześniej).

4. Forma i wysokość pomocy:

4.1. Dla LGD:

Zobowiązanie wieloletnie (wg ustaleń ze spotkania jest to zobowiązanie jednorazowe z wielokrotną płatnością) – maksymalnie 7 lat, płatne na rachunek bankowy LGD lub rachunek przez nią wskazany. Weryfikacja przez SW realizacji przez LGD ZSRROW - po każdym roku realizacji strategii. Po 3 latach wdrażania weryfikacja przez SW wydatkowania środków przez LGD.

Ponadto nie wszystkie LGD będą funkcjonowały w całym okresie programowania – przewiduje się dwukrotny nabór wniosków LGD. Drugi nabór LGD mógłby odbyć się po 3 latach od rozpoczęcia realizacji PROW. Na początku okresu realizacji kontraktowane byłoby ok. 70% środków, a pozostałe tworzyłyby tzw. rezerwę. Jeżeli LGD nie wydatkowałyby przyznanych funduszy, to te niewykorzystane środki finansowe mogą zostać przesunięte na rzecz nowotworzących się do drugiego naboru LGD.

Pomoc finansowa powinna być przyznawana w postaci kopert regionalnych, które następnie będą rozdzielane pomiędzy określone LGD. Możliwość zaliczkowania na wydzielone konto beneficjenta - LGD.

4.2. Dla beneficjentów pozostałych ubiegających się o finansowanie poprzez LGD:

Tak jak to zostało określone dla działań osi 3.

Zobowiązanie jednorazowe. Możliwość realizacji projektu w etapach. Możliwość zaliczkowania na konto beneficjenta lub inne wskazane przez niego.

Dofinansowanie projektów realizowanych w ramach:

- osi 3 – tak jak zostanie określone dla każdego z działań osi 3 - w trakcie przygotowania
- osi 4 – 100% k.k.

5. Poziom wsparcia

Udział środków UE (EFRROW) i krajowych środków publicznych w finansowaniu realizacji działań:

- osi 3: EFRROW do 75%, środki krajowe min. 25%;
- osi 4: EFRROW do 80%, środki krajowe min. 20%.

Poziom wsparcia dla działań realizowanych w ramach osi 3 będzie określony dla poszczególnych działań osi 3 oraz osi 4.

6. Zasady kalkulacji płatności:

6.1. Płatności dla LGD:

Zakładając, że średnio będzie około 300 LGD to 150 000 000 Euro daje:

na 1 LGD = 500 000 Euro/ 7 lat

rocznie średnio około: 280 000 PLN/ rok/ LGD

6.2. Płatności dla beneficjentów końcowych (pozostałych beneficjentów):

Na podstawie wniosku o płatność z wymaganymi załącznikami, w którym wyodrębnione będą koszty kwalifikowalne projektu.

7. Kryteria dostępu i wyboru dla LGD:

7.1. LGD będzie musiało spełniać następujące wymogi:

- Partnerstwo trójsektorowe składające się z sektora publicznego, prywatnego i pozarządowego.
- Na poziomie decyzyjnym partnerstwa przynajmniej 50% stanowią partnerzy ekonomiczni i społeczni, w tym przedstawiciele społeczeństwa obywatelskiego, tacy jak rolnicy, kobiety wiejskie, młodzi ludzie oraz ich stowarzyszenia.
- LGD przygotowuje lokalną strategię rozwoju .Obszar objęty strategią LGD jest spójny i obejmuje gminy wiejskie lub miejsko-wiejskie z wyłączeniem miast powyżej 20 tys. mieszkańców. Dla spójności obszaru objętego strategią dopuszcza się włączenie gmin miejskich do 20 tys. mieszkańców.
- Na obszarze, na którym realizowana jest Strategia mieszka co najmniej 10 tys. i nie więcej niż 100 tys. mieszkańców.
- Dopuszcza się możliwość działania wyłącznie jednej LGD na danym obszarze.
- LGD musi posiadać potencjał administracyjny do zarządzania środkami publicznymi i zapewnienia zadowalającego funkcjonowania partnerstwa.

7.2. Kryteria wyboru/oceny LGD:

Powinny zostać określone w rozporządzeniu wykonawczym do ustawy wprowadzającej PO ROW.

- 80% kryteria ogólne wyboru LGD określone na poziomie krajowym (określone poniżej)
- 20% kryteria wyboru LGD określone regionalne (zgodne ze strategią i priorytetami województwa).

[Waga kryteriów 1:1]

7.2.1. Ocena potencjału organizacyjno- administracyjnego LGD:

1) Struktura LGD (liczba partnerów i ich reprezentatywność dla poszczególnych sektorów oraz znaczenie w środowisku lokalnym)

- Kluczowe zaangażowanie podmiotów samorządowych lub innych podmiotów publicznych. Zaangażowanie przedsiębiorców i pracodawców, przedstawicieli organizacji pozarządowych i społecznych, ich reprezentatywność i gotowość do współdziałania;

- Oddzielenie funkcji decyzyjnej i zarządczej.

2) Szczegółowe zasady i procedury funkcjonowania LGD (przejrzystość, demokratyczność, jawność), w tym jasne kryteria wyboru projektów przedkładanych przez lokalnych beneficjentów (beneficjentów końcowych) do finansowania. Ogólne procedury wyboru projektów będą określone przez IZ.

3) Potencjał administracyjny Lokalnej Grupy Działania

- Liczba pracowników etatowych, współpracujących i wolontariuszy oraz zakres wykonywanych przez nich prac

- Kwalifikacje i doświadczenie osób, które mają zajmować się wdrażaniem programu działania LGD (strategii)

- Techniczno-biurowe warunki funkcjonowania LGD

4) Dotychczasowa działalność Lokalnej Grupy Działania

- Znaczenie i skala przeprowadzonych dotychczas działań. Liczba zrealizowanych projektów. Realizacja projektów w ramach Schematu II PPL+ i innych projektów

- Źródła finansowania dotychczasowych przedsięwzięć organizacji, wysokość pozyskanych kwot oraz sposób pozyskiwania środków w stosunku do okresu działalności Lokalnej Grupy Działania

5) Dotychczasową działalność partnerów, w tym także działalność szkoleniowo – doradcza, na rzecz innych organizacji i instytucji publicznych (różnorodność tematyczna przeprowadzonych szkoleń, zróżnicowanie odbiorców oraz łączna liczba uczestników w stosunku do okresu działalności organizacji)

7.2.2. Ocena programu działania (strategii) przygotowanego przez LGD:

1) Zgodność lokalnej strategii rozwoju LGD z wymogami określonymi przez Instytucję Zarządzającą drodze rozporządzenia wykonawczego;

2) Związek i spójność przyjętych w programie działania LGD (strategii) kierunków rozwoju z uwarunkowaniami (przestrzennymi, historycznymi, kulturowymi, przyrodniczymi oraz sytuacją społeczno-gospodarczą obszaru);

3) Zintegrowany charakter programu (strategii) (działania wielosektorowe, łączenie różnych zasobów, współpraca różnych aktorów, komplementarność);

4) Szeroki udział partnerów lokalnych i mieszkańców w procesie przygotowania i wdrażania Strategii dla obszaru działania LGD;

5) Procedura wyboru projektów do dofinansowania:

- formy wsparcia dla potencjalnych beneficjentów programu działania LGD (w tym planowane formy pomocy przy opracowywaniu przez nich projektów)
- precyzyjne określenie grupy odbiorców (przy zachowaniu grup beneficjentów danego działania i Osi) - uwzględnienie optymalnego grona odbiorców i typów organizacji
- informacja i promocja lokalnego konkursu projektów (grantów)
- monitoring zatwierdzonych do realizacji projektów
- harmonogram działań planowanych w ramach konkursu projektów
- system realizacji przez LGD proponowanych procedur przyznawania grantów
- kryteria wyboru projektów określone w strategii w kontekście ogólnych procedur przyznawania grantów, wzory umów itp. określone byłyby przez Instytucję Wdrażającą)

6) Innowacyjny charakter rozwiązań i działań proponowanych w programie działania LGD (np. nowe produkty i usługi, nowe sposoby łączenia zasobów, nowe formy organizacyjne);

7) Budżet, jego jakość a także proponowany podział środków w budżecie. W tym wkład własny LGD;

8) Procedury monitoringu i aktualizacji lokalnej strategii rozwoju LGD;

9) Planowane działania informacyjne i promocyjne, zakres i formy komunikowania się ze społecznością na obszarze działania LGD.

8. Zasięg geograficzny:

Cały kraj - tam gdzie występują Lokalne Grupy Działania.

9. Budżet dla Osi Leader:

Dla każdego LGD konieczne jest zapewnienie środków finansowych na działania realizowane w ramach osi 4, m.in.: wdrażanie lokalnych strategii rozwoju, projekty współpracy, funkcjonowanie LGD, nabywanie umiejętności i aktywizacja (średnio 2,5% do ew. 5% budżetu EAFRD dla PROW 2007-2013).

Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
		Razem	EFRROW	PL
4	Leader	150 000 000,00	120 000 000,00	30 000 000,00

Podział środków na województwa musi uwzględniać dotychczasowy poziom organizacji i pokrycia powierzchni województwa przez LGD. Województwa najbardziej

zaangażowane powinny otrzymać więcej środków (dodatkowe fundusze) na realizację podejścia Leader. Dzieląc na koperty należy zostawić rezerwy (jak to było przewidziane w SPO).

W przypadku nie wykorzystania środków na podejście Leader przez województwo zostaną one przesunięte na rzecz innych województw. Środki te nie będą mogły być przeznaczone na inne osie i działania PROW.

10. Liczba beneficjentów:

Liczba Lokalnych Grup Działania (LGD) będzie się zwiększać w miarę wdrażania podejścia. Można szacować, iż liczba Lokalnych Grup Działania będzie wynosiła pod koniec okresu budżetowego ok. 300 LGD.

11. Powierzchnia wsparcia:

Obszar działania LGD jest ściśle określony i obejmuje gminy wiejskie lub miejsko-wiejskie z wyłączeniem miast powyżej 20 tys. mieszkańców. Dla spójności obszaru objętego lokalną strategią rozwoju dopuszcza się włączenie gmin miejskich do 20 tys. mieszkańców.

Dopuszcza się możliwość działania wyłącznie jednej LGD na tym samym obszarze.

Wnioskodawca - beneficjent końcowy składa wniosek o dofinansowanie realizacji projektu w LGD właściwej ze względu na lokalizację projektu.

Projekt może być realizowany poza obszarem LGD, tzn. w przypadku, gdy realizowane jest zadanie, którego celem jest promocja obszaru, dla którego przygotowano lokalną strategię rozwoju (zgodnie z kosztami kwalifikowalnymi określonymi dla danego działania). Wówczas realizacja takiego przedsięwzięcia może odbywać się poza obszarem gmin uwzględnionych w lokalnej strategii rozwoju, lecz podejmowane działania mogą dotyczyć tylko obszaru, którego dotyczy strategia i służyć realizacji określonych w niej celów.

12. Wskaźniki produktu

- Liczba Lokalnych Grup Działania (w podziale na województwo i kombinacje działań realizowanych przez poszczególne LGD)
- Całkowita Powierzchnia obszaru objęta działalnością Lokalnych Grup Działania (w podziale na LGD i województwo) [km²]
- Całkowita Liczba ludności żyjąca na terenach objętych działalnością Lokalnych Grup Działania (w podziale na LGD i województwo)
- Liczba projektów w ramach Osi Leader realizowanych w ramach Lokalnych Grup Działania (w podziale na LGD i województwo)

- Liczba projektów w ramach Osi 3 realizowanych poprzez Lokalne Grupy Działania (w podziale na LGD i województwo)
- Liczba projektów współpracy realizowanych w poszczególnych LGD w ramach osi Leader (w podziale na LGD i na województwo)

10. POMOC TECHNICZNA

1. Cel działania

- Umożliwienie sprawnego funkcjonowania podmiotów odpowiedzialnych za zarządzanie, wdrażanie, kontrolę, monitoring i ewaluację Programu,
- Zapewnienie warunków efektywnego działania Komitetu Monitorującego i Komitetu Sterującego oraz ich grup (zespołów) roboczych,
- Umożliwienie sprawnego i efektywnego systemu informacji o Programie i jego promocji.

2. Opis działania

W ramach *Pomocy technicznej* realizowane będą następujące schematy:

Schemat 1: Wzmocnienie systemu zarządzania, monitorowania, kontroli i oceny stopnia realizacji Programu

W celu zapewnienia skutecznej realizacji działań Programu konieczne jest odpowiednie przygotowanie wszystkich uczestników procesu wdrażania Programu, oraz zapewnienie im optymalnych warunków wykonywania powierzonych zadań. W szczególności istotnym jest zapewnienie odpowiedniego wsparcia dla instytucji odpowiedzialnych za zarządzanie, wdrażanie, monitorowanie i ewaluację oraz kontrolę realizacji Programu.

W związku z powyższym w ramach tego schematu wspierane będą następujące typy projektów:

- Badania, ekspertyzy, analizy w zakresie przygotowania, selekcji, sprawdzania i nadzorowania pomocy Programu, w tym w szczególności: poziomu wykorzystania środków Programu oraz zgodności poszczególnych działań z prawem europejskim i politykami wspólnotowymi, opracowania zestawień dotyczących wskaźników monitorowania Programu;
- Wsparcie pracy Komitetu Monitorującego i Komitetu Sterującego Programem oraz ich grup roboczych, a także Regionalnych Komitetów Sterujących;
- Wydatki związane z audytem Programu;
- Koszty przeprowadzania kontroli, na różnych szczeblach administracji;

- Finansowanie wynagrodzeń wraz z ubezpieczeniami społecznymi osób zaangażowanych bezpośrednio we wdrażanie Programu. Osoby te będą w pełni zaangażowane w wykonywanie obowiązków związanych z przygotowaniem, wyborem, oceną, monitoringiem oraz audytem i kontrolą Programu oraz osób zaangażowanych w prace związane z obsługą Komitetu Monitorującego oraz Komitetu Sterującego;
- Wsparcie Organu Zarządzającego w zakresie przygotowania i przedłożenia Komisji Europejskiej raportów na temat wdrażania Programu;
- Inne koszty ponoszone w związku z implementacją Programu (w tym delegacje służbowe: krajowe i zagraniczne, ubezpieczenia, koszty rozmów telefonicznych);
- Koszty związane z przygotowaniem Programu na następny okres programowania;
- Koszty związane z ewaluacją Programu;
- koszty związane przygotowaniem Programu na następny okres programowania związane z ewaluacją - ocena ex-ante;
- Koszty związane ze szkoleniem i doskonaleniem zawodowym osób odpowiedzialnych za kontrolę, wdrażanie, zarządzanie, monitorowanie i ocenę pomocy w ramach PROW 2007-2013;
- Stworzenie i utrzymanie systemu archiwizacji danych;
- Stworzenie i utrzymanie komputerowego systemu monitoringu Programu w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz Agencji Płatniczej;
- Doposażenie Instytucji odpowiedzialnych za wdrażanie Programu w sprzęt i materiały eksploatacyjne i usługi niezbędne dla prawidłowego wykonywania powierzonych im zadań (włącznie z środkami transportu);
- Wynajem, zakup, remont i wyposażenie nieruchomości niezbędnych dla celów związanych z zarządzaniem, wdrażaniem, kontrolą i monitoringiem Programu.

Schemat 2: Działania informacyjne i promocyjne

Powszechna znajomość zagadnień związanych z działaniami Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007-2013 i przebiegiem ich realizacji, wiedza na temat możliwości i sposobów pozyskania pomocy oraz wysoka ogólna świadomość Programu wśród społeczeństwa znacząco wpłynie na korzystny wizerunek i

akceptację Programu oraz przyczyni się do szybszej i skuteczniejszej absorpcji środków. Cel ten osiągnięty będzie poprzez zapewnienie jak najlepszej promocji Programu, podniesienie wiedzy na temat zasad jego działania oraz możliwości pozyskania pomocy i bieżące informowanie o przebiegu jego realizacji. Realizacja tych celów odbywać się będzie poprzez następujące typy projektów:

- Wsparcie w zakresie przygotowania, druku i rozpowszechniania materiałów informacyjnych oraz przygotowania i rozpowszechniania informacji w mediach audiowizualnych;
- Akcje informacyjne i promocyjne jako ciągłe kampanie mające na celu informowanie potencjalnych beneficjentów, przedsiębiorstw, instytucji handlowych, zawodowych i społecznych nt. zawartości pakietu pomocowego oraz dostępności środków i zasadach udzielania pomocy w ramach Programu;
- Akcje informacyjno-promocyjne dotyczące nowego okresu programowania;
- Promocja dobrych praktyk
- Konferencje i seminaria

3. Beneficjenci.

Pomoc finansowa udzielona zostanie instytucjom bezpośrednio zaangażowanym w proces realizacji Programu i realizującym określone zadania wynikające z Programu.

Są to:

- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi;
- Agencja Płatnicza – Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa;
- jednostki zaangażowane we wdrażanie Planu:
  - Ministerstwo Finansów;
  - Agencja Nieruchomości Rolnych;
  - Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego;
  - Instytucje doradztwa rolniczego;
  - Instytucje zarządzające obszarami NATURA 2000, parki narodowe, parki krajobrazowe;
  - Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno – Spożywczych (IJHARS);
  - Inspekcja Ochrony Środowiska (IOŚ);
  - Inspekcja Ochrony Roślin i Nasiennictwa (IORIN);

- Instytut Zootechniki;
- Inspekcja Weterynaryjna;
- Urzędy Wojewódzkie;
- Urzędy Marszałkowskie;
- Państwowe Przedsiębiorstwo Leśne Lasy Państwowe;
- inne jednostki zaangażowane we wdrażanie Planu.

4. Forma i wysokość pomocy

Pomoc będzie udzielana na zasadzie refundacji poniesionych kosztów (z możliwością uzyskania zaliczki). Projekty mogą być realizowane w kilku etapach.

5. Poziom wsparcia

Poziom pomocy udzielanej beneficjentowi może wynosić maksymalnie 100% wysokości kosztów kwalifikowalnych.

6. Zasady kalkulacji płatności

Nie dotyczy

7. Kryteria dostępu i wyboru projektów

A – kryteria dostępu

- 1) projekt jest zgodny z celami działania,
- 2) projekt obejmuje koszty zgodne z zakresem kosztów kwalifikowalnych,
- 3) okres realizacji projektu jest zgodny z okresem realizacji Programu,

B – kryteria wyboru

- zgodność z priorytetami określanymi przez KS, które mogą różnicować projekty na finansowane w I kolejności i w miarę dostępnych środków w oparciu o typ projektu, beneficjenta i zasięg terytorialny projektu,
- decyduje kolejność złożenia poprawnego wniosku, o ile priorytety przyjęte przez KS nie stanowią inaczej.

8. Zasięg geograficzny

Cały kraj (poszczególne projekty mogą być realizowane na obszarze obejmującym część terytorium Polski).

9. Budżet

Budżet działania Pomoc Techniczna

Nr działania	Nazwa działania	Proponowana wysokość środków przeznaczona na realizację działania [EUR]		
		Razem	EFROW	PL
	Pomoc techniczna	632 000 000,00	472 000 000,00	157 500 000,00

10. Liczba beneficjentów

11. Powierzchnia wsparcia

Nie dotyczy

12. Wskaźniki monitorowania

liczba projektów,

kwota projektów,

średnia liczba osób zatrudnionych z PT w danym roku,

kwota wydatków na wynagrodzenia, zakup sprzętu, szkolenia, akcję promocyjną i informacyjną.

13. Koszty kwalifikowalne

zgodnie z rozporządzeniem KE 448/2004 z dnia 10 marca 2004 roku zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1685/2000 ustanawiające szczegółowe zasady wykonania rozporządzenia Rady (WE) nr 1260/1999 w odniesieniu do warunków, jakie muszą spełniać wydatki na działanie współfinansowane z funduszy strukturalnych i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1145/2003

Przy spełnieniu w szczególności następujących warunków:

- wydatek jest niezbędny dla realizacji projektu,
- wydatek jest racjonalny,
- wydatek jest rzetelnie udokumentowany i możliwy do zweryfikowania,
- wydatek jest ujęty na liście kosztów kwalifikowanych.

Budżet PROW 2007 – 2013

	Razem	EFROW	PL
RAZEM PROW 2007-2013	15 683 342 500,00	11 863 552 875,00	3 581 764 625,00

11. SYSTEM ZARZĄDZANIA I KONTROLI

Zarządzanie Programem oraz jego wdrożenie jest zgodne z rozporządzeniem Rady (WE) Nr 1290/2005 z dnia 21 czerwca 2005 r. w sprawie finansowania wspólnej polityki rolnej oraz rozporządzeniem Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW).

W realizację Programu zaangażowane są następujące jednostki: Instytucja Zarządzająca, Agencja Płatnicza oraz jednostki, którym delegowane są zadania. Niniejszy rozdział zawiera informacje o tych jednostkach oraz pełnionych przez nie funkcjach.

11.1 Jednostki zaangażowane w realizację Programu

Instytucja zarządzająca

Instytucją zarządzającą Programem jest Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Do zadań Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi jako instytucji zarządzającej należy w szczególności:

1. Zapewnienie efektywności, skuteczności i prawidłowości zarządzania Programem;
2. Zapewnienie, że operacje są wybierane do finansowania zgodnie z kryteriami mającymi zastosowanie do programu rozwoju obszarów wiejskich;
3. Zapewnienie istnienia systemu informatycznego umożliwiającego monitorowanie i ocenę Programu;
4. Monitorowanie Programu;
5. Zapewnienie, że beneficjenci oraz inne podmioty zaangażowane w realizację operacji:
  - a) są poinformowani o swoich obowiązkach wynikających z udzielonej pomocy oraz prowadzą oddzielny system rachunkowości albo korzystają z odpowiedniego kodu rachunkowego dla wszystkich transakcji związanych z operacją;
  - b) są świadomi wymogów dotyczących dostarczania danych instytucji zarządzającej oraz zapisywania danych wyjściowych i dotyczących rezultatów;
6. Zapewnienie przeprowadzania ocen Programu, zgodnie ze Wspólnotowymi Zasadami Monitorowania i Oceny;
7. Prowadzenie komitetu monitorującego i przekazywanie komitetowi informacji niezbędnych do monitorowania realizacji celów Programu;

8. Zapewnienie zgodności z obowiązkami dotyczącymi rozpowszechniania informacji;
10. Sporządzanie rocznych sprawozdań z postępu prac oraz, po zatwierdzeniu przez komitet monitorujący, przedkładanie ich Komisji;
11. Zapewnienie bieżącej oceny realizacji Programu;
12. Zapewnienie, że agencja płatnicza otrzymuje wszystkie niezbędne informacje, w szczególności dotyczące stosowanych procedur oraz wszelkich przeprowadzonych kontroli w odniesieniu do operacji wybranych do finansowania, przed zezwoleniem na płatność;
13. Przechowywanie dokumentacji związanej z wykonywaniem zadań instytucji zarządzającej.

Akredytowana Agencja Płatnicza

Rolę Agencji Płatniczej pełni Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

Do Agencji Płatniczej należy w szczególności zapewnienie, aby

- a) kwalifikowalność wniosków oraz, w przypadku rozwoju obszarów wiejskich, procedura przyznawania pomocy, jak również zgodność wniosków z zasadami wspólnotowymi, podlegały kontroli przed poleceniem wypłaty środków;
- b) dokonane płatności podlegały księgowaniu w sposób dokładny i wyczerpujący;
- c) podejmowane były kontrole przewidziane w ustawodawstwie wspólnotowym;
- d) wymagane dokumenty były przedkładane w wyznaczonych terminach w formie przewidzianej przez zasady wspólnotowe;
- e) dokumenty były dostępne i przechowywane w sposób zapewniający ich kompletność, ważność i czytelność pomimo upływu czasu, również w przypadku dokumentów elektronicznych.

Jednostka certyfikująca

Certyfikacja i wydawanie deklaracji zamknięcia pomocy finansowej ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego należy do kompetencji Generalnego Inspektora Kontroli Skarbowej – organu niezależnego od Instytucji Zarządzającej i Agencji Płatniczej. Generalny Inspektor Kontroli Skarbowej wykonuje swoje zadania za pośrednictwem Departamentu Certyfikacji i Poświadczeń Środków z Unii Europejskiej w Ministerstwie Finansów. Do jego zadań należy zatwierdzanie rachunków Agencji Płatniczej w zakresie ich prawdziwości, kompletności i dokładności, biorąc pod uwagę wprowadzony system zarządzania i kontroli. Zadania w zakresie certyfikacji i wydawania deklaracji zamknięcia pomocy wynikają z przepisów ustawy z dnia 28 września 1991 r. o kontroli skarbowej (Dz. U. z 2004 r., Nr 8, poz. 65 z późn. zm.).

Jednostki delegowane

Instytucja zarządzająca dokonuje wyboru jednostek, którym deleguje część swoich zadań, w szczególności w zakresie zapewnienia, że operacje są wybierane do finansowania zgodnie z kryteriami mającymi zastosowanie do programu rozwoju obszarów wiejskich.

Do zadań jednostek delegowanych może należeć:

1. Przyjmowanie i ocena wniosków o pomoc; dokonywanie wyboru operacji; zawieranie umów; wydawanie decyzji; przyjmowanie i ocena wniosków o płatność;
2. Przygotowanie i przekazywanie agencji płatniczej wszystkich niezbędnych informacji, w szczególności dotyczących stosowanych procedur oraz wszelkich przeprowadzonych kontroli w odniesieniu do operacji wybranych do finansowania, przed zezwoleniem na płatność;
3. Wprowadzanie do systemu informatycznego i aktualizowanie danych leżących w gestii jednostki delegowanej;
4. Przeprowadzanie kontroli administracyjnych oraz kontroli w miejscu;
5. Przeciwdziałanie, wykrywanie i informowanie o nieprawidłowościach;
6. Przechowywanie dokumentacji związanej z wykonywaniem zadań jednostki delegowanej.

11.2 Procedury

Instytucja zarządzająca działa w oparciu o przygotowany przez siebie podręcznik procedur zarządzania i kontroli.

Agencja Płatnicza działa w oparciu o podręczniki procedur spełniające warunki jej akredytacji.

W przypadku delegowania zadań innym jednostkom, Instytucja zarządzająca w porozumieniu z agencją płatniczą zatwierdza przygotowane przez te jednostki podręczniki procedur.

11.3 Audyt

We wszystkich jednostkach zaangażowanych w realizację Programu, należących do sektora finansów publicznych prowadzony jest audyt wewnętrzny. Obowiązek jego prowadzenia wynika z przepisów ustawy z dnia 30 czerwca 2005 r. o finansach publicznych.

Zgodnie z ustawą o finansach publicznych audytem wewnętrznym jest ogół działań, pozwalających kierownikowi jednostki uzyskać obiektywną i niezależną ocenę funkcjonowania jednostki w szczególności w zakresie funkcjonowania systemu

zarządzania i kontroli oraz zgodności prowadzonej działalności z obowiązującymi przepisami i procedurami. Pełni on funkcję doradczą w celu usprawnienia funkcjonowania jednostki.

Zadania w zakresie koordynacji kontroli finansowej i audytu wewnętrznego wykonuje Minister Finansów przy pomocy Głównego Inspektora Audytu Wewnętrznego.

W Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi została wyodrębniona komórka organizacyjna, która realizuje między innymi zadania w zakresie audytu wewnętrznego. Podlega ona bezpośrednio Dyrektorowi Generalnemu, który zgodnie z przepisami ustawy o finansach publicznych realizuje zadania związane z kontrolą finansową i audytem wewnętrznym, przypisane Ministrowi Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Audytorzy wewnętrzni kierują się „Międzynarodowymi Standardami Profesjonalnej Praktyki Audytu Wewnętrznego” opracowanymi przez Instytut Auditorów Wewnętrznych (The Institute of Internal Auditors) oraz „Standardami audytu wewnętrznego w jednostkach sektora finansów publicznych” ogłoszonymi przez Ministra Finansów.

W przypadku delegowania zadań, jednostki delegowane zobowiązane są do umożliwienia dokonywania przez ARiMR, MRiRW lub inne uprawnione podmioty krajowe i UE audytów i kontroli dokumentów lub audytów i kontroli na miejscu w jednostce delegowanej.

11.4 Nieprawidłowości

Wszystkie jednostki zaangażowane w realizację Programu zobowiązane są do przeciwdziałania, wykrywania nieprawidłowości i informowania właściwych instytucji o ich wystąpieniu.

Organem odpowiedzialnym za informowanie Komisji Europejskiej o nieprawidłowościach jest Generalny Inspektor Kontroli Skarbowej. W tym zakresie zadania Generalnego Inspektora Kontroli Skarbowej wykonuje Departament Kontroli Skarbowej I w Ministerstwie Finansów.

OS	Działanie	PRZYJĘCIE WNIOSKU O POMOC	OCENA WNIOSKU O POMOC	ZAWARCIE UMOWY CYWILNO-PRAWNEJ LUB WYDANIE DECYZJI ADMINISTRACYJNEJ	PRZYJĘCIE WNIOSKU O PŁATNOŚĆ	OCENA WNIOSKU O PŁATNOŚĆ	KONTROLA W MIEJSCU REALIZACJI PROJEKTU	DOKONANIE PŁATNOŚCI
Os 1 Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego	1.1. Szkolenia zawodowe i działania informacyjne dla osób zatrudnionych w rolnictwie i leśnictwie	Jednostka delegowana przez ARiMR	-Jednostka delegowana przez ARiMR -GR KS lub panel ekspertów -rekomendacja KS -Decyzja Ministra RiRW	Jednostka delegowana przez ARiMR lub Minister RiRW (umowa lub decyzja)	Jednostka delegowana przez ARiMR	Jednostka delegowana przez ARiMR	Jednostka delegowana przez ARiMR (CDR)	ARiMR
	1.2. Ułatwianie startu młodym rolnikom	OR ARiMR	OR ARiMR	OR ARiMR (umowa lub decyzja)	-	-	OR ARiMR + odpowiednie inspekcje	ARiMR
	1.3. Wcześniejsze emerytury (renty strukturalne)	BP ARiMR	BP ARiMR	BP ARiMR (decyzja – po wydaniu postanowienia o spełnieniu podstawowych warunków i przekazaniu gospodarstwa)	-	-	OR ARiMR	ARiMR
	1.4. Modernizacja gospodarstw rolnych	OR ARiMR	OR ARiMR	OR ARiMR (umowa lub decyzja)	OR ARiMR	OR ARiMR	OR ARiMR + odpowiednie inspekcje	ARiMR
	1.5. Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej	OR ARiMR	-Centrala ARiMR -rekomendacja KS	OR ARiMR (umowa)	OR ARiMR	Centrala ARiMR	OR ARiMR Centrala ARiMR	ARiMR
	1.6. Poprawianie i rozwijanie Infrastruktury związanej z rozwojem i dostosowaniem rolnictwa i leśnictwa	Samorząd Województwa lub Wojewódzka Samorządowa Jednostka Organizacyjna	-Samorząd Województwa lub Wojewódzka Samorządowa Jednostka Organizacyjna -RKS – akceptacja listy projektów -wybór projektów – zarząd województwa (tylko w scalaniu)	Samorząd Województwa (decyzja – melioracje) (umowa – scalanie)	Samorząd Województwa lub Wojewódzka Samorządowa Jednostka Organizacyjna	Samorząd Województwa lub Wojewódzka Samorządowa Jednostka Organizacyjna	Samorząd Województwa lub Wojewódzka Samorządowa Jednostka Organizacyjna	ARiMR
	1.8. Uczestnictwo rolników w systemach jakości żywności	BP ARiMR	BP ARiMR	BP ARiMR (decyzja)	BP ARiMR	BP ARiMR	OR ARiMR	ARiMR
	1.9. Działania informacyjne i promocyjne	ARR	ARR	ARR (umowa)	ARR	ARR	ARR	ARiMR
	1.11. Grupy producentów rolnych	OR ARiMR	OR ARiMR	OR ARiMR (decyzja)	OR ARiMR	OR ARiMR	OR ARiMR	ARiMR
	1.12. Korzystanie z usług doradczych przez rolników i posiadaczy lasów	Jednostka delegowana przez ARiMR	- Jednostka delegowana przez ARiMR - GR KS lub panel ekspertów - rekomendacja KS lub panel ekspertów - Decyzja Ministra RiRW	Jednostka delegowana przez ARiMR (umowa)	Jednostka delegowana przez ARiMR	Jednostka delegowana przez ARiMR	Jednostka delegowana przez ARiMR (CDR)	ARiMR
	Os 2 Poprawa środowiska naturalnego i terenów wiejskich	2.1. Wspieranie gospodarowania na obszarach górskich oraz płatności na innych obszarach ONW	BP ARiMR (wniosek o pomoc jest jednocześnie wnioskiem o płatność)	BP ARiMR	BP ARiMR (decyzja)	BP ARiMR	BP ARiMR	OR ARiMR
2.2. Płatności dla obszarów NATURA 2000 i płatności związane w Dyrektywą 2000/60/WE		BP ARiMR (wniosek o pierwszą płatność)	BP ARiMR	BP ARiMR (decyzja)	BP ARiMR (wniosek o kolejną płatność)	BP ARiMR	OR ARiMR	ARiMR
2.3. Program rolnośrodowiskowy		BP ARiMR (wniosek o pierwszą płatność)	BP ARiMR	BP ARiMR (decyzja)	BP ARiMR (wniosek o kolejną płatność)	BP ARiMR	OR ARiMR	ARiMR
2.4. Inwestycje nieprodukcyjne		BP ARiMR (wniosek o przyznanie pierwszej raty płatności)	BP ARiMR	BP ARiMR (decyzja)	BP ARiMR (wniosek o przyznanie drugiej raty płatności)	BP ARiMR	OR ARiMR	ARiMR
2.5. Poprawa dobrostanu zwierząt		BP ARiMR (wniosek o pomoc jest jednocześnie wnioskiem o płatność)	BP ARiMR	BP ARiMR (decyzja)	BP ARiMR (w drugim roku)	BP ARiMR	OR ARiMR	ARiMR
2.6. Zalesianie gruntów rolnych oraz innych niż rolne		BP ARiMR	BP ARiMR	BP ARiMR – po wydaniu postanowienia, realizacji oraz potwierdzeniu oświadczenia o wykonaniu zalesienia przez nadleśnictwo)	BP ARiMR	BP ARiMR	OR ARiMR	ARiMR
2.7. Płatności dla obszarów leśnych NATURA 2000		BP ARiMR	BP ARiMR	BP ARiMR (decyzja)	BP ARiMR	BP ARiMR	OR ARiMR	ARiMR
2.8. Płatności		BP ARiMR	BP ARiMR	BP ARiMR	BP ARiMR	BP ARiMR	OR ARiMR	ARiMR

	leśnośrodowiskowe			(decyzja)				
	2.9. Odtwarzanie potencjału produkcji leśnej zniszczonego przez katastrofy i wprowadzenie odpowiednich instrumentów	OR ARiMR	OR ARiMR	OR ARiMR (umowa lub decyzja)	OR ARiMR	OR ARiMR	OR ARiMR	ARiMR
Oś3 Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej	3.1. Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej	OR ARiMR	OR ARiMR	OR ARiMR (umowa lub decyzja)	OR ARiMR	OR ARiMR	OR ARiMR	ARiMR
	3.2. Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej	Samorząd Województwa lub Wojewódzka Samorządowa Jednostka Organizacyjna	Samorząd Województwa lub Wojewódzka Samorządowa Jednostka Organizacyjna	Samorząd Województwa (umowa)	Samorząd Województwa lub Wojewódzka Samorządowa Jednostka Organizacyjna	Samorząd Województwa lub Wojewódzka Samorządowa Jednostka Organizacyjna	Samorząd Województwa lub Wojewódzka Samorządowa Jednostka Organizacyjna	ARiMR
	3.3. Odnowa i rozwój wsi (Schemat I)	Samorząd Województwa lub Wojewódzka Samorządowa Jednostka Organizacyjna	Samorząd Województwa lub Wojewódzka Samorządowa Jednostka Organizacyjna	Samorząd Województwa (umowa)	Samorząd Województwa lub Wojewódzka Samorządowa Jednostka Organizacyjna	Samorząd Województwa lub Wojewódzka Samorządowa Jednostka Organizacyjna	Samorząd Województwa lub Wojewódzka Samorządowa Jednostka Organizacyjna	ARiMR
	3.3. Odnowa i rozwój wsi (Schemat II)	LGD	LGD	LGD (umowa)	LGD	LGD	LGD	ARiMR
	3.4. Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw	LGD	LGD	LGD (umowa)	LGD	LGD	LGD	ARiMR
	3.5. Szkolenie i informowanie	LGD	LGD	LGD (umowa)	LGD	LGD	LGD	ARiMR
Oś 4 Leader	gdy beneficjentem jest LGD	Sekretariat RKL	Sekretariat RKL (ocena formalna) RKL (ocena merytoryczna, wybór projektów)	Samorząd województwa + ARiMR	Samorząd Województwa	Samorząd Województwa	Samorząd Województwa	ARiMR
	w przypadku pozostałych beneficjentów	LGD	LGD organ decyzyjny LGD (wybór projektów)	LGD (umowa)	LGD	LGD	LGD	ARiMR

12. FINANSOWANIE PROGRAMU ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

Ramy prawne oraz szczegółowe warunki i zasady stosowane do finansowania z budżetu wspólnotowego wydatków na wspólną politykę rolną, w tym wydatków na rozwój obszarów wiejskich, w latach 2007 - 2013 określone zostały w rozporządzeniu Rady (WE) nr 1290/2005 z dnia 21 czerwca 2005 r. w sprawie finansowania wspólnej polityki rolnej.

Rozporządzenie powyższe było podstawą do stworzenia Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), którego środki będą przeznaczone na finansowanie wkładu Wspólnoty w programy rozwoju obszarów wiejskich, wdrażane zgodnie z odrębnym ustawodawstwem wspólnotowym dotyczącym wsparcia rozwoju obszarów wiejskich ze środków tego funduszu.

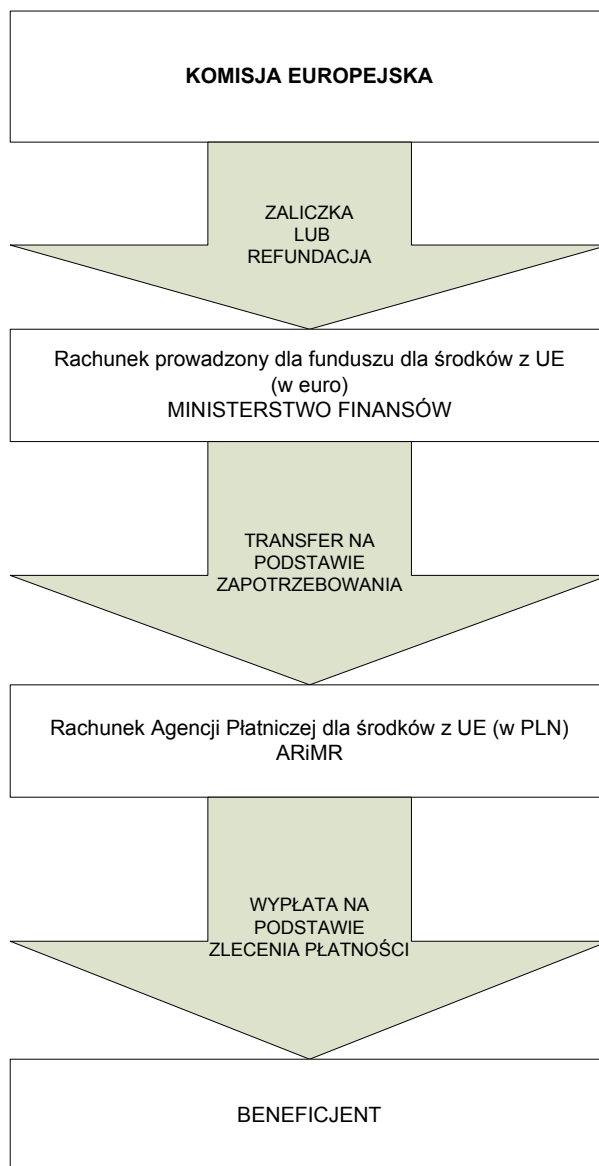
Zgodnie z artykułem 17 rozporządzenia Rady (WE) Nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) wkład finansowy Wspólnoty w każdy z trzech celów, obejmuje przynajmniej 10 % całkowitego wkładu EFRROW w program dla osi 1 i 3, oraz przynajmniej 25 % całkowitego wkładu EFRROW w program dla osi 2.

W Polsce minimalny wkład finansowy Wspólnoty dla osi 4, wynoszący 5 %, może być stopniowo wprowadzany podczas okresu programowania w taki sposób, że średnio co najmniej 2,5 % całkowitego wkładu EFRROW jest zarezerwowane dla osi 4.

Za wydatkowanie środków EFRROW odpowiada akredytowana Agencja Płatnicza.

Ogólny schemat finansowania wydatków Wspólnoty na program rozwoju obszarów wiejskich obejmuje pojedynczą płatność wstępną, dokonywaną po zatwierdzeniu programu, zwrot wydatków ponoszonych przez państwo członkowskie ze środków EFRROW (płatności pośrednie, wyliczane według współczynnika współfinansowania dla każdej osi programu) oraz płatność końcową, dokonywaną po przekazaniu przez kraj członkowski ostatniego sprawozdania rocznego z realizacji programu.

Przepływ środków pochodzących z EFRROW w ramach PROW 2007-2013

Za uruchamianie środków z EFRROW będzie odpowiedzialny minister właściwy ds. finansów. Służby finansowe Komisji Europejskiej będą przekazywały na rachunek Ministerstwa Finansów w Narodowym Banku Polskim (NBP) odpowiednie kwoty wyrażone w EUR na wydatki dokonywane w kolejnych okresach rozliczeniowych. Przeliczenie z EUR na walutę polską, dokonywane będzie przez NBP.

Agencja Płatnicza będzie otrzymywała fundusze wyrażone w złotych polskich na podstawie składanych zapotrzebowań.

Płatności dla beneficjentów dokonywane będą przez Agencję Płatniczą w złotych polskich. System przepływu środków z Komisji Europejskiej poprzez MF i Agencję Płatniczą będzie przejrzysty i opisany w odpowiednich książkach procedur. System ten zapewni, oddzielenie przepływu środków publicznych z Unii Europejskiej i środków publicznych współfinansowania krajowego do możliwie najniższego poziomu (oprócz płatności dla beneficjentów), z uwzględnieniem terminu ich przekazywania.

Rola MF w systemie przepływu środków z Unii Europejskiej:

- 1) ponosi odpowiedzialność finansową oraz odpowiedzialność za fundusze wynikające z udziału Wspólnoty,
- 2) obsługuje rachunek, na którym gromadzone są środki pochodzące z EFRROW,
- 3) certyfikuje Komisji Europejskiej, że deklaracje wydatków są przygotowywane na podstawie wiarygodnych i weryfikowalnych dokumentów, przedkładanych przez akredytowaną agencję płatniczą.

Status środków pomocowych w myśl ustawy z dnia 30 czerwca 2005 r. o finansach publicznych (Dz. U. z 2005 r., Nr 249 , poz. 2104 z późn. zm.), jest następujący:

środkami publicznymi są środki pochodzące z budżetu Unii Europejskiej;

rozliczanie ich jest analogiczne jak dotacji z budżetu państwa;

są gromadzone na wyodrębnionych rachunkach bankowych, które na podstawie umów rachunku bankowego będą otwierane w Narodowym Banku Polskim.

Zgodnie z przepisami ustawy o finansach publicznych, Minister Finansów sprawuje nadzór finansowy w zakresie środków pochodzącymi budżetu Unii Europejskiej.

Program będzie współfinansowany z krajowych środków publicznych:

- środki budżetu państwa, uruchamia dla dysponentów budżetowych przez Ministra Finansów,
- środki jednostek samorządu terytorialnego,
- inne środki publiczne.

12. OPIS SYSTEMU MONITOROWANIA I OCENY

12.1. Monitoring i Ocena Programu

W celu uzyskania danych na temat przebiegu i efektów wdrażania PROW, będzie on poddany bieżącemu monitorowaniu. Realizację programu będą monitorować: Instytucja Zarządzająca, Komitet Monitorujący, Agencja Płatnicza oraz instytucje zaangażowane we wdrożenie poszczególnych działań. Monitoring będzie prowadzony na podstawie zdefiniowanych wskaźników finansowych oraz wskaźników produktu, rezultatu i oddziaływania.

Monitorowanie realizacji Programu

Informacje będą gromadzone na szczeblu Instytucji Wdrażających oraz Agencji Płatniczej, na podstawie dokumentów przedłożonych przez beneficjentów oraz dokumentów opracowywanych przez Instytucje Wdrażające i Agencję Płatniczą, jak również danych statystycznych. Na podstawie zestawionych danych wymienione instytucje będą przygotowywały informacje zarządcze i sprawozdania okresowe, w tym sprawozdania roczne z postępu realizacji działań. Dane będą przekazywane do Instytucji Zarządzającej w formie elektronicznej lub pisemnej, zgodnie z ustalonymi zasadami. Na podstawie sprawozdań otrzymanych od Instytucji Wdrażających i Agencji Płatniczej w Instytucji Zarządzającej przygotowane zostaną sprawozdania roczne oraz sprawozdanie końcowe z realizacji programu.

Wskaźniki monitorowania

Wskaźniki monitorowania zostały zdefiniowane dla PROW, zgodnie z wytycznymi zawartymi we Wspólnych Ramach Monitorowania i Oceny, przy uwzględnieniu specyfiki poszczególnych działań realizowanych w ramach Programu. Określono wskaźniki bazowe odnoszące się do stanu wyjściowego w zakresie rolnictwa i obszarów wiejskich oraz środowiska w Polsce, a także wskaźniki produktu, rezultatu i oddziaływań programu. Wskaźniki służyć będą mierzeniu postępów, efektywności i skuteczności realizacji programu w odniesieniu do jego celów. Dane dla celów monitoringu będą gromadzone na poziomie projektów, działań i osi priorytetowych.

Obligatoryjnie, gdy będzie to możliwe, monitorowany będzie udział kobiet i mężczyzn w działaniach Programu.

Powyższe dane będą przedstawiane Komitetowi Monitorującemu w celu realizacji jego zadań.

Sprawozdania roczne z postępu prac

Instytucja Zarządzająca, w terminie do 30 czerwca każdego roku, przedstawi Komisji Europejskiej sprawozdanie roczne dotyczące wdrażania Programu. Pierwsze sprawozdanie zostanie przekazane Komisji w 2008 r.

Zgodnie z art. 82 Rozporządzenia Rady (WE) Nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. sprawozdania roczne z postępu prac zawierają następujące elementy:

- a) wszelkie zmiany warunków ogólnych mające bezpośredni wpływ na warunki realizacji programu, a także wszelkie zmiany polityk wspólnotowych i krajowych mające wpływ na spójność pomiędzy EFRROW i innymi instrumentami finansowymi,
- b) postępy programu w odniesieniu do wytyczonych celów, określone na podstawie wskaźników produktów i rezultatów,
- c) informację dotyczącą finansowej realizacji PROW,
- d) podsumowanie bieżącej działalności w zakresie oceny,
- e) działania podjęte przez Instytucję Zarządzającą oraz Komitet Monitorujący w celu zapewnienia jakości i skuteczności realizacji programu, w szczególności:
  - działania dotyczące monitorowania i oceny,
  - podsumowanie głównych problemów napotkanych podczas zarządzania programem oraz wszelkich podjętych środków, również tych, które zostały podjęte w odpowiedzi na uwagi poczynione przez Komisję Europejską,
  - wykorzystanie pomocy technicznej,
  - kroki podjęte w celu zapewnienia upowszechniania programu zgodnie z art. 76 Rozporządzenia Rady (WE) Nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r.,
- f) deklarację dotyczącą zgodności ze wspólnotowymi politykami w odniesieniu do wsparcia udzielonego w ramach programu, w tym określenie napotkanych problemów oraz działań podjętych w celu ich rozwiązania,
- g) w odpowiednich przypadkach, ponowne wykorzystanie pomocy odzyskanej na mocy art. 33 rozporządzenia (WE) nr 1290/2005.

Monitorowanie realizacji strategii

Monitoringowi poddana będzie realizacja Krajowego Planu Strategicznego. Wynikiem monitorowania realizacji strategii będą między innymi dane dotyczące zmian wartości wskaźników bazowych i oddziaływań określonych w Krajowym Planie Strategicznym. W związku z realizacją PROW w rocznych sprawozdaniach z realizacji programu w latach 2010,

2012, 2014 zostanie przedstawiony osobny rozdział zawierający zbiorcze sprawozdanie dotyczące realizacji strategii.

Informatyczny system monitoringu

Zgodnie z art. 75 Rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/1999 Polska zapewni istnienie informatycznego systemu zapisu i utrzymania informacji statystycznych dotyczących wdrażania. System ten będzie funkcjonował w formie skomputeryzowanej, odpowiedniej do celów monitorowania i oceny wdrożenia PROW 2007-2013. Planowane jest zasilanie systemu danymi statystycznymi pozyskiwanymi z Głównego Urzędu Statystycznego, uzupełnionymi o dane z Systemu Zbierania i Wykorzystywania Danych Rachunkowych z Gospodarstw Rolnych (polski FADN) prowadzonych przez Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej.

Dane operacyjne z realizacji Programu Operacyjnego będą pozyskiwane z Agencji Płatniczej oraz instytucji pełniących delegowane funkcje wdrożeniowe.

System będzie umożliwiał wymianę danych w formie elektronicznej pomiędzy instytucjami uczestniczącymi we wdrażaniu PROW 2007-2013 przy zastosowaniu zasad bezpieczeństwa.

Ocena Programu

Realizacja Programu będzie podlegała ocenie bieżącej i ocenom okresowym: *ex-ante*, średniookresowej i *ex-post*. Oceny mają na celu poprawę jakości, efektywności i skuteczności realizacji programu.

Ocena *ex-ante* - została przygotowana przez niezależną instytucję oceniającą, wyłonioną na drodze postępowania o udzielenie zamówienia publicznego. Ocena określa m.in. średnio- i długookresowe potrzeby, cele do osiągnięcia, oczekiwane wyniki, wnioski wyciągnięte z poprzedniego okresu programowania.

W celu oceny efektywności wdrażania Programu zostanie ustanowiony system bieżącej oceny. Ocena bieżąca będzie organizowana z inicjatywy Instytucji Zarządzającej we współpracy z Komisją Europejską. Ocena bieżąca będzie organizowana na zasadzie wieloletniej i obejmie okres 2007-2015. Od 2008 roku Instytucja Zarządzająca będzie składać co roku Komitetowi Monitorującemu sprawozdanie dotyczące działalności w zakresie bieżącej oceny. Podsumowanie dotyczące oceny bieżącej zostanie załączone do rocznego sprawozdania dotyczącego wdrażania Programu.

Ocena średniookresowa - w 2010 roku w miejsce oceny bieżącej wykonana zostanie ocena średniookresowa programu obejmująca okres realizacji programu w latach 2007-

2009. Ocena średniokresowa będzie zawierać rekomendacje dotyczące działań, które mogłyby wpłynąć na poprawę wdrażania programu. Ocena zostanie dokonana przez niezależnego oceniającego wyłonionego na drodze postępowania o udzielenie zamówienia publicznego.

Ocena końcowa (*ex-post*) - w 2015 roku wykonana zostanie ocena *ex-post* programu. Ocena końcowa określi stopień wykorzystania środków finansowych, wpływ społeczno-ekonomiczny PROW 2007-2013, a także wpływ realizowanego programu na realizację priorytetów wspólnotowych określonych w Strategicznych Wytycznych Wspólnoty odnośnie rozwoju obszarów wiejskich 2007-2013⁴. Określi też czynniki, które przyczyniły się do sukcesu bądź porażki realizacji poszczególnych działań i priorytetów.

Ocena końcowa pomocy będzie prowadzona zgodnie z art. 84-87 Rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/1999.

12.2 Komitet Monitorujący

Komitet Monitorujący zostanie powołany po uprzednich konsultacjach Instytucji Zarządzającej z partnerami społecznymi i gospodarczymi. Komitet będzie działał zgodnie z przepisami UE oraz na podstawie programu i zarządzenia o jego powołaniu oraz regulaminu.

Do zadań Komitetu Monitorującego należeć będzie w szczególności:

- a) konsultowanie kryteriów wyboru finansowanych przedsięwzięć;
- b) dokonywanie okresowego przeglądu postępu w osiąganiu określonych celów programu na podstawie dokumentów dostarczonych przez Instytucję Zarządzającą;
- c) dokonywanie analizy wyników wdrażania, w szczególności osiągania poszczególnych celów ustalonych dla każdej z osi priorytetowych oraz bieżącej oceny;
- d) analiza i zatwierdzenie sprawozdania z rocznego postępu prac oraz końcowego sprawozdania z postępu prac przed ich przesłaniem do Komisji;
- e) w uzasadnionych przypadkach może przedstawić Instytucji Zarządzającej propozycję dostosowania lub kontroli programu ukierunkowaną na osiąganie celów Funduszu lub poprawę jego zarządzania w tym zarządzania finansami;
- f) analiza i zatwierdzenie propozycji poprawek do decyzji Komisji w sprawie wkładu Funduszu.

---

⁴ Decyzja Rady 2006/144/WE (Dz. U. L 55, z 25.02.2006 r.).

Szczegółowe zasady działania Komitetu Monitorującego zostaną określone przez członków Komitetu w uzgodnieniu z Instytucją Zarządzającą. W skład Komitetu Monitorującego wejdą przedstawiciele:

- Instytucji Zarządzającej;
- Ministrów, których zakres działania ma związek z realizowanymi działaniami PROW
- Samorządu terytorialnego;
- Terenowej administracji rządowej;
- Partnerów społecznych i gospodarczych, w tym organizacji rolniczych i związanych z ochroną środowiska;
- Agencji Płatniczej (bez prawa głosu);
- Komisji Europejskiej (bez prawa głosu);

Przewodniczącym Komitetu Monitorującego będzie przedstawiciel Instytucji Zarządzającej.

W posiedzeniach Komitetu Monitorującego będą mogli brać udział eksperci oraz przedstawiciele innych instytucji po zaproszeniu ich przez przewodniczącego Komitetu.